

સંસારમાં સુખ ક્યાં છે..?

ભાગ ૧ લો તથા ૨ નો

★

લેખક :

સ્વ. વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ

★

ત્રિલોકી અણકાતંદ્રી પ્રગટ
અચલું આહિરવ વર્ણિત અર્વાચલ

કે: ભદ્ર. પા. અ. અપ્રદાવાદ. બનેલો આલખાદેવી ગોક મુંબઈ-૨

★

“વિવિધ અંશમાળા”

સંવત ૧૯૬૯

સળંગ અંક ૩૧૯

૧૫ ૩૨ મુ

મુદ્રણ ૧-૦-૦

સર્વ હક્ક પ્રકાશક સંસ્થાને સ્વાધીન

આવૃત્તિ ૪ થી.

મુદ્રક અને પ્રકાશક : ત્રિભુવનદાસ કં૦ હંકર
સરતું સાહિત્ય મુદ્રણાલય, ડે. રાવળાડ-અમદાવાદ.

‘વિવિધ અંશમાળા’નાં આલોકને

‘હવેનું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલાશે’

૧-“વિવિધ અંશમાળા” નું સંવત ૧૯૯૬ નું છેલ્લું સુદક્ષ બાદરવા વદિ માં પ્રકટ થશે; અને તે આશો. આશુભાં, શ્રી. પી. થી મોકલાશે નવા વરસ સંવત ૨૦૦૦ નું લવાજમ રૂ. ૩૫ મેં ગાવી હોવાશે. એટલે જેમને નીચલામાંનું કે એવું કોઈ લખવું હોય; તેમને ૧૯૯૬ ના બાદરવા વદિ ૦)) પહેલાં લખી મોકલવા વિનંતિ છે.

(ક)-જેમને આલોકમાંથી નીકળી જવું હોય;

(સ)-જેમને સરનામાંમાં ફેરફાર કરાવવો હોય;

(ગ)-જેમને પુસ્તકો રજિસ્ટરથી મેળવવા માટે વાર્ષિક મૂલ્યના રૂ. ૫૭ ઉપરાંત રૂ. ૦૧ વધુ ભરવો હોય.

૨-આમ અયમય સ્થળ અપાયા છતાં, જે વિષે જે સવેળા નહિ લખે અને વી. પી. પાછું વાળશે, તે એ છેલ્લા પુસ્તક ઉપરનો હક્ક ગુમાવશે.

૩-જે આલોક વાર્ષિક મૂલ્ય સંવત ૧૯૯૬ ના બાદરવા વદિ ૦)) સુધીમાં પોતાના આલોક નંબર સાથે મનીઓર્ડરથી અથવા બીજી રીતે અમદાવાદ કે મુંબઈના કાર્યાલયમાં હારીને પાવતી મેળવશે, તેમને એ છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી નહિ પણ સાદી રીતે મોકલાશે.

૪-જેમણે નવા વર્ષથી આલોકમાં રહેવાની સવેળા ના લખી દશે, તેમજ જે લાપએરીઓ વગેરે વડોદરાના “પુસ્તકાલય સદાયક સદકારી મંડળ” દ્વારા પૈસા ભરે છે તેમને તથા હિંદ-બહાર ત્યાં ત્યાં વી. પી. જઈ ચકતાં નથી, ત્યાં ત્યાં ઉપરું પુસ્તક વી. પી. થી નહિ પણ સાદી રીતે મોકલાશે; તો તે તે સંબંધને નવા વરસનું લવાજમ પુસ્તક મળે કે તરત મોકલી આપવા વિનંતિ છે. લવાજમ મળેથી નવા વર્ષના પુસ્તક મોકલવાં જારી થશે.

૫-આક્રિકા તેમજ બીજા પરદેશના આલોકને દરેક પુસ્તક, તથા આનાના વધુ ખર્ચે રજિસ્ટર કરાવીને મોકલાતાં હોવાથી તથા ત્યાં માટેનું ટપાલખર્ચ પણ વધારે આવતું હોવાથી તે સંબંધને એ વાર્ષિક લવાજમના રૂ. ૮૭ અથવા અઢી શિલિંગ દીઠ દશથી સાડા દસ આના મળતા હોવાથી શિલિંગ ૧૨ મોકલવા.

પ્રકાશકનું નિવેદન

ગુજરાતી લેખકોના હમણાં ન મળી શકે એવા સારા મંથો ફરી છપાવી બહાર પાડવાનો આ સંસ્થાનો ધરાહો છે. આવા મંથોની માહિતી અને એક પ્રત (જે પાછી આપવામાં આવશે.) કેઈ સદ્ગૃહસ્થ ને અમને મોકલી આપશે તો મહેરબાની થશે. નવા સાહિત્યનું ઉત્પાદન થવું જોઈએ પણ જૂનું નાશ ન થઈ જાય તેની પણ સંભાળ રખાવી જોઈએ.

સ્વ. વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ એ ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ મૌલિક લેખક હતા. તેમના બીજા મંથો સંસ્થા હવે પછી બહાર પાડવાની છે. તેમના લખાણમાં સદ્ગૃહપણું અને ચમત્કાર દરેક ઠેકાણે જણાઈ આવે છે. તેમના બંધુઓ થી. ચકરાભાઈ અને ચંદુલાલ મહાંમના સહવિચારનો ઝરા વહેતો રખાવવાનો શુભ આશય ધરાવે છે અને આ સંસ્થાને તે વિષેની બધી સમવક ફરી આપવાનું તેમણે કબૂલ કર્યું છે, તેને માટે દરેકીઓ તરફથી હું તેમને ધન્યવાદ આપું છું. વા. મો. શાહનું 'સંસારમાં સુખ કયાં છે?' નું અતિ ઉત્તમ પુસ્તક આ સંસ્થા તરફથી વર્ષો પૂર્વે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું.

કળા અને વિજ્ઞાનની નવી શોધોથી મનુષ્યનું બહારનું જીવન ફરી ગમેલું દેખાય છે, પણ મનુષ્યનો સ્વભાવ બદલાતો નથી. એટલે હિંદુસ્તાનના ઋષિમુનિઓએ આપેલો ઉપદેશ, સંતોની વાણી, ભક્તોનાં ભજનો વગેરે આજે જેવાં ને તેવાં માર્ગદર્શી અને ઉત્સાહપ્રેરક રહ્યાં છે. ભારતની જૂની સંસ્કૃતિમાં પોતાના અનુભવ અને અવલોકનો મેળવીને સ્વર્ગવાસી વાડીલાલભાઈએ 'સુખ એ શું છે, કયાં છે અને કેવી રીતે મળે' એ માણસમાત્રના હૃદયમાં ઊભી થતી આકાંક્ષાનો સચોટ જવાબ આપ્યો છે. ગુજરાતના એ મહાન ચિંતક-

નું સુંદર અને રસમય હૃદયમંથન આનંદમય આત્મતત્ત્વની ઝાંખી કરાવનાર આ મંથમાં પુનઃસજ્જન કરીને ચુગરાતની પ્રજા પાસે મૂકતાં અમને ધણો આનંદ થાય છે.

આ પુસ્તક 'વિવિધ મંથમાળા'ના ચાતુ વર્ષના ચોથા પુસ્તક-રૂપે અને સગંગ મંથાંક ૩૬૯ તરીકે પ્રસિદ્ધ થાય છે.

શુદ્ધિપત્ર પાન ૮ ઉપર અપાયું છે, તે તરફ વાચક અંધુઓનું ધ્યાન દોરવામાં આવે છે.

મુંબઈ, તા. ૩૧-૫-૪૩	}	સરતુ' સાહિત્ય મુદ્રણાલયના દ્વારકા નગી મનુ મુખેશ્વર પ્રમુખ
-----------------------	---	---

લેખકની પ્રસ્તાવના

(આગલી આવૃત્તિમાંથી)

કુનિયા એટલી બધી દુઃખી જણાય છે કે, એને સુખનો રસ્તો બતાવવાનું વચન આપીને પછી પ્રસ્તાવનાનું પુરાણ ગાવામાં વખત વિતાડવો એ કદાપિ 'દાઝ્યા ઉપર ડામ' દીધા જેવું વર્તન ગણાય. એવા કસી હું પ્રસ્તાવનાનું પિંજણ કરવા જ ઇચ્છતો નથી.

જે છે તે આ છે; દુઃખ અને સુખ ઓળખાવનાર ચરમા કહો કે સુખના ચુમ્મ ભોંયરાની ચાવી કહો, શ્રવતાં શ્રવત ભોગવાતા નરક-માથી જેથી કાઢનાર 'બિલાડી' કહો, કે 'હું' તો દુઃખી થવા જ નિર્માયેલો છું' એવા વહેમમાં ભરાઈ બેઠેલા કથીરને સ્પર્શ માત્રથી 'હું' પોતે જ આનંદરૂપ છું' એવો સાક્ષાત્કાર કરાવનાર-સુવર્ણ બનાવી દેનાર જડીભુટ્ટી કહો—જે કહો તે એવું કાંઈક 'તત્ત્વ' છે—એવું કાંઈક સત્ છે અને તે તત્ત્વને—સત્ને ઝાંખા રૂપમાં પણ જો હું અહીં ઓળખાવી શકું તો આહા ! હું કેવો લાગ્યશાળી ! x x x

અનુક્રમણિકા

ભાગ ૧ લો

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	દુઃખ	૧
૨	બનાવોને આપણી કલ્પનાએ પહેરાવેલાં કપડાં એતું જ નામ સુખ-દુઃખ ! ...	૬
૩	અગ્નિય સંજોગોમાંથી બહાર કેમ નીકળાય ? ...	૧૩
૪	ભાવનાખળ	૩૨
૫	તંદુરસ્તી, વિગ્ધ અને શક્તિતું રહસ્ય	૩૯
૬	પરમ સુખ અથવા આનંદ કયાં છે ?	૪૫
૭	વૈભવનો અધિકારી કોણ ?	૬૪
૮	ધ્યાનની શક્તિ	૬૮
	હેતુદના બે બોલ	૮૦

ભાગ ૨ નો

૧	બે શ્રુત્યો : સત્ય અને અર્ધકાર	૮૧
૨	આત્મિક શક્તિ-તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવી... ..	૯૪
૩	નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનો સાક્ષાત્કાર	૧૦૨
૪	અનંત જીવનમાં પ્રવેશ... ..	૧૧૮
૫	સતો, મહાત્માઓ અને જગદુદારકો... ..	૧૨૯
૬	સંપૂર્ણ શાન્તિનો અનુભવ	૧૪૦

વિવિધ ગ્રંથમાળા

(ભિક્ષુ-અખંડાનદે દ્વારા કરેલી)

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫)] સ્ત્રી [ટપાલખર્ચ માફ

વરસે દિવસે ૫"૪૭૧"ના કદમાં ૧૬૦૦ થી ૨૦૦૦ પૃષ્ઠનું
વાચન ત્રણથી ચાર પુસ્તકો દ્વારા ઘેરબેઠાં મળે છે.

સંવત ૧૯૮૮નાં
પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકો

પૃષ્ઠ કિં. રૂ.

શિવાજી છત્રપતિ ૭૬૦ રૂ.
હત્ત-પરશુરામ ૩૪૦ ૨)
કચ્છની લોકવાર્તા
હુંગરશી ધરમશીકૃત ૩૩૦ ૨)
સંસારમાં સુખ ક્યાં છે ૧૫૨ ૧)

બીજાં નીચેનામાંથી
પસંદ થશે

ઉપનિષદો
શુદ્ધ કાર્તિકી ૫"આંગ
પ્રખ્યાત સાક્ષરશ્રી ન્યાયી-દ
દેવેની વાતોનો સંગ્રહ
કાવ્યસંગ્રહ

આ માળાના નિયમો

(૧) વરસે દિવસે કદ ૫"૪૭૧" નાં ૧૬૦૦ થી ૨૦૦૦ પૃષ્ઠનું વાચન ત્રણથી ચાર પુસ્તકોદ્વારા અપાય છે. તેમાંનાં નીચળ્યાં હોય તે તે પુસ્તક આહક થતી વખતે અપાય છે અને બાકીનાં નીચળે તેમ મોકલી અપાય છે. (૨) વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ૫ અને ચાલુ વર્ષનું ટપાલખર્ચ માફ હોય છે. આફ્રિકા, ઇત્યાદિ દેશોવર માટે વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ૮) અથવા સિસિંગ ૧૨) છે. (૩) પ્રત્યેક વર્ષ કારતકથી આસો સુધીનું ગણાય છે. વચ્ચે ગમે ત્યારે આહક થવા છતાં કારતકથી પુસ્તકો અપાય છે. (૪) પુસ્તકો સામાન્ય રીતે બોર્ડપટ્ટીનાં પૃષ્ઠમાં બાંધીને અપાય છે. પરંતુ કોઈવાર પુસ્તકોની સંખ્યા ચારથી વધે તો તે વધારાનું પુસ્તક સાદાં પૃષ્ઠવાળું જ બાંધાશે. (૫) પ્રત્યેક વર્ષનું

છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલીને તે પછીના વર્ષનું લવાજમ મંગાવી લેવામાં આવે છે. પણ બનતા સુધી તે વિશે અગાઉથી ચેતવણી અપાઈ, જેઓ નવા વર્ષમાં ગ્રાહક રહેવાની ના લખશે તેમને એ છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી નહિ મોકલતાં સાદી રીતે (બુકપોસ્ટથી) મોકલાશે. (૬) જેઓ પ્રથમથી ના નહિ લખતાં વી. પી. મળેથી તે પાછું વાળશે, તેઓ તે છેલ્લા પુસ્તક ઉપરનો પોતાનો સર્વ હક ગુમાવશે; પરંતુ જેમનું વી. પી. શૂલથી કે એવા કોઈ કારણથી પાછું વળ્યું હશે, તેઓ પોતાનું વાર્ષિક લવાજમ મોકલી આપીને પોતાનું નામ પાછું ચાલુ કરાવી શકે છે; તથા વી. પી. પાછું વળવાથી ટપાલ આદિ ખર્ચ રદ ગયું હોય તે મોકલીને પાછું વળેલું પુસ્તક પણ તેઓ મેળવી શકે છે. (૭) “વિવિધ ગ્રંથમાળા”નાં પુસ્તકો પૂરતી ચોક્કસાઈ કરીને ટપાલમાં નંખાય છે; છતાં તે ગ્રાહકને મળે નહિ, તો તેને માટે આ સંસ્થા જવાબદાર નથી. ટપાલખાતા પર અરજી કરવા છતાં, જેઓ તે પુસ્તક ન મેળવી શકે, તેઓ તે બાબતનો ટપાલખાતા સાથેનો પત્ર-વહેવાર જોવા મોકલી આપશે, તો બનતો વિચાર થશે. (૮) ગેર-વહેલે જાય નહિ એ રીતે માળાનું દરેક પુસ્તક રજિસ્ટર્ડ પોસ્ટથી મેળવવું હોય તો તેમજો તે માટે વધારાના ખર્ચ બદલ બાર આના વધુ મોકલવા. (૯) વાર્ષિક લવાજમ રૂબરૂમાં ભરનારને તે જ વખતે છાપેલી પાવતી અપાય છે, તથા વી. પી. દ્વારા લવાજમ ભરનારે વી. પી. ઉપર જે સરનામું, ટપાલની છાપ વગેરે હોય છે, તેને જ પાવતી તરીકે જાળવી રાખવાનું છે. (૧૦) મુંબઈના કાર્યાલયમાં વાર્ષિક મૂલ્ય ભરનારે તે જ્યાં પછીનો સર્વ સંબંધ અમદાવાદના કાર્યાલય સાથે સમજવાનો છે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

કે. ભદ્ર પાસે અમદાવાદ અને કાલ્યાણેવી શેડ મુંબઈ

શુદ્ધિ પત્ર

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨	૩	દારકિયો	દારકિયો
૨	૧૦	દારના	દારના
૩	૧૪	આપ્રય	અપ્રિય
૧૪	૧૦	'બહા-	બહા-
૧૫	૫	આવકારદાયક	આવકારલાયક
૩૪	૧૪	ચૂક્યું, છે	ચૂક્યું છે,
૩૫	૨૫	ના	ના.
૪૨	૨૦	ડોક્ટરો	ડોક્ટરો
૪૩	૨૫	અદ	ગૃહ
૪૫	૨૬	,અદા'	'અદા'
૬૨	૨૨	અક	એક
૭૩	૧૩	મજબૂત-	મજબૂતી-
૭૩	૧૪.	તીથી	થી
૧૧૫	૯	કયો, છે	કયો છે,

સંસારમાં સુખ ક્યાં છે ?

ભાગ ૧ લો

૧ : દુઃખ

આંધિ, વ્યાંધિ અને ઉપાધિ (અથવા એક જ શબ્દમાં કહીએ તો ' દુઃખ ') એ નિઃદગીનો પકડાયો છે. ન્યાં નિઃદગી છે ત્યાં તે હોય જ. એવું એક પણ હૃદય નહિ હોય કે જેને દુઃખનો દંશ નહિ થયો હોય; એવું એક પણ મગજ નહિ હોય કે જેણે ચિંતાના કાળા પાણીમાં ગોથાં ખાધાં નહિ હોય; એવી એક પણ આંખ નહિ હોય કે જેણે ખળખળતાં આંસુ ઢાળ્યાં નહિ હોય. એવું એક પણ ઘર નહિ હોય કે ન્યાં આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપી શસ્ત્રોથી પોતાનું કામ કરતો મૃત્યુદેવ પ્રવેશ પામ્યો નહિ હોય. દરેક પ્રાણી ચોડા કે ઘણો એ દુઃખની ભેડીમાં સપડાયેલો જ છે; માણસ માત્રને માથે દુઃખો ઝૂંમી રહેલાં હોય જ છે.

એ ઝૂંમી રહેલાં સંકટોમાંથી તદ્દન બચવા ખાતર કે એની અસર ઓછી કરવા ખાતર પુરુષો અને સ્ત્રીઓ અસંખ્ય

યુક્તિઓ યોજવા લાગી જાય છે અને આંધળાની પેઠે એ યુક્તિઓ પાછળ દોડે છે. તેઓ ધારે છે કે, એ રસ્તો તેમને જોઈ મુખમાં દોરી જશે જે કદી નાશ પામશે નહિ. દારુડિયો અને ગણિકા જે શારીરિક મજામાં રમ્યા કરે છે, તેઓ પણ મુખને માટે જ તે કૃત્યો કરે છે. પૈસા કે ક્ષીર્તિ માટે મરી પડતો માણસ, જે દરેક ચીજ કરતાં એ ચીજને વધારે કીમતી ગણે છે, તે પણ મુખને જ માટે તેમ કરે છે. ધાર્મિક ક્રિયામાં દિલાસો શોધનાર મનુષ્ય પણ મુખને જ માટે તે ક્રિયા કરે છે.

એ સર્વ મનુષ્યોને જે મુખ તેઓ શોધતા હતા તે મુખ આવતું જણાય છે. જેમ દારુના ધેનથી માણસ દુઃખ ભૂલી પોતાને ખાદ્યશાહી મુખમાં પડેલો માને છે, તેમ તેમનો આત્મા ઘડીભર, મધુર આનંદમાં રમતો હોય એમ દેખાય છે. પણ અક્ષેપોસ ! વ્યાધિ આખરે આવી પહોંચે છે; અગર કોઈ મહાન ચિંતા, લાલચ કે સંકટ ગઠ વિનાના તેના આત્માં ઉપર એકાએક તૂટી પડે છે અને એનું માની લીધેલું મુખનું 'ચીર' છેદન-લેદન થઈ 'ગાલો' બને છે.

એવી જ રીતે શારીરિક આનંદ ઉપર દુઃખની ભારે તલવાર લટકી રહી છે અને તે કોઈ પણ જ્ઞાનના રક્ષણ વગરના આત્માં ઉપર પડીને તેને ચીરી નાખે છે.

ખાળક મરદ થવા ઝંખે છે અને મરદ બાક્યાવસ્થાનાં મુખો જતાં રહ્યાં તે માટે નિસાસા નાખે છે. ગરીબ માણસો નિર્ધનતાની બેડીથી હાથ છોલાતા હોવાથી રડે છે અને શ્રીમંત રખેને ગરીબ થઈ જઈશ એ ડરથી દુઃખી થાય છે; અગર 'મુખ' ના ભ્રમણારૂપ પડછાયાની શોધમાં આખી પૃથ્વી દૂંડે છે. કેટલીકવાર આત્માને એમ લાગે છે કે, અમુક ધર્મ પાળવાથી કે અમુક ફિલસૂફીને ભેટવાથી કે અમુક વિચાર સૂઝવાથી

તેને નિર્ભય સુખ અને શાન્તિ મળી ચૂક્યાં; પણ બીજી જ પળે કોઈ મહાન લાલચ આવી પડે છે. તે એમ સમજાવે છે કે એ ધર્મ લાલચો સામે ટક્કર ઝીલવાની હિંમત આપવા માટે પૂરતો નથી; બીજી જ પળે તે કિલસૂકી સરખાટના ટેકા જેવી જણાય છે; અને ત્રીજી જ પળે તે અમુક વિચાર, જેમાં તે વર્ષો સુધી આનંદમાં રમ્યો હોય છે, તે વિચારની સાંકળના અંકોડા તેના પગ આગળ છૂટા પડી જાય છે, તેથી એ વિચાર તેને કોડી હિંમતનો લાગે છે.

શું ત્યારે દુઃખ અને ચિંતાથી બચવાનો કોઈ રસ્તો નથી જ? શું એવાં કાંઈ સાધનો છે જ નહિ, કે તેથી દુઃખના પાટા તૂટી જાય? શું સ્થાયી સુખ, નિર્ભય આખાદી અને કાયમની શાન્તિ એ સર્વ માત્ર મૂખ સ્વપ્ન જ છે? ના, એમ નથી. રસ્તો છે. દુઃખને હંમેશને માટે કાર્પી નાખવાનો રસ્તો છે; દરદ, નિર્ધનતા અથવા આપ્રય બનાવો એવી રીતે દૂર કરી શકાય કે જેથી તે ફરીથી આવી શકે જ નહિ, એવો ઉપાય છે; કાયમી આખાદી પ્રાપ્ત થાય એવી શૈલી છે; અખંડિત અને અંત વગરની સુખશાન્તિ મળે એવી યુક્તિ છે; અને જે રસ્તો આ સુખ આગળ આપણને દોરી જાય છે તે રસ્તાની શરૂઆત ખરી રીતે દુઃખનો ક્રમ ગ્રમજવાની શક્તિ આગળ છે.

દુઃખ છે જ નહિ એમ કહેવું અગર દુઃખ સામે આંખો બંધ કરવી એ પૂરતું નથી; દુઃખને ગ્રમજવું જોઈએ. દુઃખ દૂર કરવા પરમાત્માને પ્રાર્થના કરવી તે પૂરતું નથી. તે દુઃખ સાથી આવ્યું અને તે તમને શો પાઠ શીખવે છે. એ તમારે શોધી કાઢવું જોઈએ. હાથને બેઠીથી બંધાયેલા જોઈને ચુસ્તો કરવો, હાંતિયાં કરવાં અને ખૂંચો પાડવી એ કશા કામનું નથી. સાચી અને કેવી રીતે બેઠીએ પડી, તે જાણવા તમારે દરકાર કરવી

જોઈએ. એટલા માટે, હે બાઈ ! તું તારી પોતાની પરીક્ષા કરતાં અને તને પોતાને જોળખતાં શીખ. પ્રયોગશાળાફૂંપી આ સંસારમાં આડા બાળક જેવા ન થતાં શીખવાની દરકારવાળા બનવું જોઈએ. શું શીખવાની દરકાર ? જે જે બનાવો અને છે તે બનાવો તને આસ્તે આસ્તે અનુભવ આપી ઉચ્ચ દશાએ લાવવા માટે છે અને આખરે સંપૂર્ણતાએ પહોંચાડવા માટે છે એમ સમજી, તે તે બનાવો તને શો પાઠ શીખવે છે તે વિચારવાની - જાણવાની દરકાર કર. કારણ કે દુઃખને બરાબર સમજવામાં આવે છે ત્યારે તે એક હૃદયગરની શક્તિ કે તરવ છે એમ જણાશે નહિ, પણ માણસના અનુભવનું ક્ષણિક રૂપ જણાશે. એટલે કે અનુભવ પામવા માટે આપણું અમુક રૂપાંતર થઈ જાય છે અને તે રૂપાંતર વળી અમુક કાળ પછી બદલાઈ જાય છે. જેઓ શીખવાની ઇચ્છાવાળા હોય છે, તેમને તો એ ક્ષણિક રૂપ શિક્ષકરૂપ થઈ પડે છે. દુઃખ એ કંઈ તમારી બહારનો દૃશ્ય પદાર્થ નથી; એ તો તમારા પોતાના અંતઃકરણમાંનો અનુભવ છે. ધીમે ધીમે તથા દૃઢપણે તમારું અંતઃકરણ તપાસવાની અને સુધારવાની ટેવ રાખશો એટલે તમે દુઃખના મૂળ અને દુઃખના સ્વભાવને પિછાની શકશો. એમ થશે એટલે પછી જે દુઃખનું મૂળ અને સ્વભાવ તમે જાણી શક્યા હશે, તે દુઃખની ક્ષવા પણ તમે જાણી શકશો.

સઘળાં દુઃખો સાધ્ય છે; મતલબ કે દરેક દુઃખ માટે ઉપાયો છે. આથી કોઈ દુઃખ સ્થાયી નથી. દુઃખનું મૂળ અજ્ઞાનતામાં છે. જુદા જુદા પદાર્થોનો સ્વભાવ અને તેમનો અસ્પર્શનો સંબંધ-એ બેના જાણપણાની ખામીને લીધે જ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. અને જ્યાં સુધી એ જાણપણાની ખામી કાયમ રહે છે ત્યાં સુધી દુઃખ પણ કાયમ રહે છે. વિશ્વ-

માં દુઃખમાત્ર અજ્ઞાનને પરિણામે છે. આપણે જો એ દુઃખોમાંથી મળતો પાઠ શીખવા સજી હોઈએ, તો એ દુઃખો આપણને વધારે કહાપણુ આપે એમ છે અને પછી પોતે અંદરથી થઈ જાય છે. માણસ દુઃખમાં સડ્યા જ કરે છે તેનું કારણ એ છે કે, દુઃખ જે પાઠ શીખવવા આવે છે તે પાઠ શીખવા માણસ દરકાર જ કરતો નથી.

‘દુઃખ’ એ અંધકાર છે અને ‘સુખ’ એ પ્રકાશ છે. આ મુકાબલો તદ્દન સાચો છે. કારણ કે, પ્રકાશ હમેશાં વિશ્વ ઉપર છાકમછોળ છે; જ્યારે અંધકાર તો માત્ર એક નાના પદાર્થથી નખાયેલો પડછાયો છે. પ્રકાશ હદવગરનો છે, અંધકાર હદવાળો છે; અથવા અંધકાર તો હદવગરના પ્રકાશમાં કુદ્ર ચીજનો પડછાયો છે. એ જ પ્રમાણે ‘પરમ સુખ’ એ એક એવું તત્ત્વ છે કે જે વિશ્વમાં રેલમછેલ છે અને ‘દુઃખ’ તો એ હદવગરના સુખ ઉપર અહંપદથી નખાયેલો કુદ્ર પડછાયો છે. જ્યારે આપણે રાત પડી એમ કહીએ છીએ, ત્યારે જો કે અમે તેટલું ઘેર અંધારું હોય છે તો પણ તે અંધકારનો વિસ્તાર કેટલો ? આ આપણા ‘અહં’ નો માત્ર અડધો ભાગ જ તે અંધકારથી ઘેરાય છે. જ્યારે બીજો અડધો ભાગ અને એ ઉપરાંત આપણી પૃથ્વી જેવા સંખ્યાબંધ બીજાં એકા પ્રકાશથી ગળાડળી રહ્યા હોય છે. વળી આપણી પૃથ્વીનો જે અડધો ભાગ અંધકારમાં હોય છે, તે પણ ઘેરા કલાક પછી પ્રકાશમય થશે, એમ દરેક પ્રાણીને વિશ્વાસ હોય છે.

આ ઉપરથી, હું મનુષ્ય ! જ્યારે દિલગીરી, દરદ, સંકટ કે કોઈ પણ જાતનું દુઃખનું વાદળું તારા શિર ઉપર આવી ચડે અને તું આકેલાં પગલાંથી ગોથાં ખાતો ખાતો ચાલે ત્યારે સમજજે કે આનંદ અને સુખનો અસીમ પ્રકાશ અને તારો પંડ

એ બે વચ્ચે રાહુરૂપે તારી 'સ્વાર્થી' ઇચ્છાઓ' અથવા મનોકામનાઓ ચાંડી આવે છે. મતલબ કે, મુખનો અસ્તી-મંત્રવાહ તારા ઉપર સીધો અને આપોઆપ પડે છે, પણ તેની વચ્ચે તારી વાસનાઓ-સ્વાર્થી ઇચ્છાઓ રાહુરૂપે આવીને અમુક મુદત સુધી તારા ઉપર પોતાનો પડછાયો પાડે છે. એને તું 'હુઃખ' એ નામથી ઓળખે છે. જેમ પડછાયો પાડનાર પદાર્થ દૂર થઈ શકે છે, તેમ હુઃખરૂપી પડછાયો પાડનાર વાસનાઓ પણ દૂર થઈ શકે છે. એમ થાય છે તો તારા આત્મા ઉપર આપો-આપ આનંદ અને મુખનો પ્રકાશ સ્વાભાવિક રીતે જ પડ્યા કરે છે. જે અંધકારમય પડછાયો તારા ઉપર પડે છે, તે પડછાયો પાડનાર પણ તું પોતે જ છે. તારા સિવાય બીજું કોઈ જ નથી. અને પડછાયો એ કોઈ વસ્તુ નથી, તેને કોઈ સ્થળ નથી, કોઈ જગાએથી તે આવતો નથી અને કોઈ જગાએ જતો નથી. તે માત્ર મૂળ ચીજના દેખાવા સાથે દેખા દે છે અને એ મૂળ ચીજના અદૃશ્ય થવા સાથે રુખસદ લે છે. તેમજ તારાં 'હુઃખો' જે તારી 'સ્વાર્થી ઇચ્છાઓ'માંથી પડછાયારૂપે નીકળે છે તે, તે ઇચ્છાઓ અદૃશ્ય થયે આપોઆપ દૂર થાય છે.

પણ અહીં એક સવાલ થાય છે કે, હુઃખના પડછાયામાં જુલું જ શા માટે ભેળવે ? એનું કારણ માત્ર એક જ છે અને તે 'અજ્ઞાન' છે. અજ્ઞાનને લીધે બાળક દેવતાને હાથમાં લેવા દોડે છે અગર સાપને પકેડવા હાથ લાંબો કરે છે. પણ જ્યારે દેવતાથી તેનો હાથ બળે છે અગર સાપ તેના હાથ ઉપર ઢંશ મારે છે ત્યારે ફરીથી તે એવું કૃત્ય કરવા આગળ પડતો નથી. તે જ પ્રમાણે માણસ અજ્ઞાનને લીધે હુઃખ ઉપભવનાર કૃત્ય તરફ ગતિમાન થાય છે; કેટલીક વારે તે કૃત્યનું કડવું ફળ તે ચાખે છે; એ ફળ તે 'અમુક કૃત્યનું' છે એમ કેટલાકો શિખા-

મણુ મેળવે છે; અને કેટલાક તો એવો સાર ખેંચી શકતા જ નથી. જેઓ કૃત્ય અને ફળનો સંબંધ સમજી શક્યા છે, તેઓ તો કડવું ફળ ભોગવવા છતાં ખિન્ન થતાં નથી, એટલે હુંખી પણ થતા નથી. જેઓ કૃત્ય અને તેનું ફળ એ બેનો સંબંધ સમજી શકતા નથી, તેઓ ફરી ફરીને એવાં કૃત્યો કરે જ ન્તય છે અને હુંખો ભોગવ્યા જ કરે છે. સંસાર હુંખી જ છે, એમ માનનારા આવા હોદ્દા જ છે. તેઓ એક જ દરવાજાવાળા ગઢની આસપાસ ફરનારા આંધળા પુરુષ જેવા છે. ખાર ગાઉના ઘેરાવાવાળા ગઢને હાથ દઈને ચાલનારા આંધળે દરવાજો આવવાનો વખત ધાય ત્યારે જ ખૂબલી આવે, એટલે દરવાજો પસાર થાય અને ફરી ખાર ગાઉ ફરવું પડે! તેમ, કરેલાં કૃત્યોનું ફળ જે હુંખ દ્વારા મળે તે હુંખ ભોગવતી વખતે—ખુદ તે કડવા પ્રસંગે પણ જેને સૂઝ ન પડે કે આ હુંખ તે અમુક કૃત્યનું પરિણામ છે—અમુક ચીજનો આ પડછાયો છે; તે માણસ ફરીફરીથી હુંખી થાય એમાં શી નવાઈ?

એક આટો નિશાળિયો નિશાળના પાઠ કરે નહિ અને પછી માર ખાધા જ કરે, તેમ આપણે કુદરતની આ અનુભવશાળામાં આપણાથી થતા પ્રયોગો અને તેનાં પરિણામો સમજવા દરકાર ન કરીએ તો પછી માર ખાધા જ કરીએ અને આપણે હંમેશાં અંધકારમાં તથા પડછાયામાં, હુંખમાં તથા દારિદ્ર્યમાં સહ્યા કરીએ એમાં શું આશ્ચર્ય છે? માટે જે પુરુષ પોતાને ઘેરીને બેઠેલા હુંખને ખખેરી નાખવા ઇતેન્નર હોય, તેણે સઘળા પ્રયોગો જે કાંઈ શીખવે તે શીખવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. વળી શિક્ષણ આપનારા પ્રયોગોની વિધિમાં જે કાંઈ અગ્રિય કે કઠણ જણાય તેની દરકાર નહિ કરતાં, તેણે તે જે અનુભવ આપે તે મેળવવા તરફ વધારે ધ્યાન સંજ્ઞાની જોઈએ. આ વિષય ૬૬૫મું, ૬૬૬મું

સંસારમાં મુખ્ય ક્યાં છે ?

કે આનંદની એક રતી પણ મળી શકે નહિ.

એક માણસ અંધારા લોંચરામાં જઈને બરાબ અને કહે કે ‘પ્રકાશ’ નામની ચીજ હયાતી જ ધરાવતી નથી, તો તેથી શું ‘પ્રકાશ’ નથી એમ સાબિત થયે ? લોંચરા બહાર ચોતરફ પ્રકાશ છે; અંધારા માત્ર તેના જે તમુના લોંચરામાં છે. એ જ પ્રમાણે, તમે હાં તો ‘પ્રકાશ’ છે જ નહિ એમ કહીને ‘સત્યના પ્રકાશ’થી દૂર અંધારા અને દુઃખના લોંચરામાં બરાબો, અર્થાત્ વહેમ, સ્વાર્થ અને ભૂલથી બનેલા લોંચરામાં ગોંધાઈ રહી તમારા દુઃખ ઉપરથી કુદરત દુઃખથી જ ભરેલી છે એમ કહો; અગર વહેમ, સ્વાર્થ અને ભૂલનાં લોંચરાને તોડી સર્વવ્યાપ્ત અને તેજસ્વી પ્રકાશમાં રમ્યા કરો. બેમાંથી ગમે તે પસંદ કરો, પસંદગી તમારા હાથમાં છે.

પ્રકરણને અંતે સંક્ષેપમાં આખા પ્રકરણનો સાર કહીએ તો તે આ પ્રમાણે છે:—દુઃખ એ માત્ર ક્ષણિક પકડાયો છે અને તે આપણામાંથી જ ઊભો થાય છે. કેઈ દુઃખો અકસ્માત તરીકે, ક્ષાય તરીકે કે કોઈની સલામણી તરીકે આવતાં નથી, પણ કુદરતના અમુક અમુક કાયદા મુજબ જ આવ્યા કરે છે અને તેના કારણભૂત આપણે પોતે જ છીએ. વળી તે દુઃખોને હાયક જ આપણે છીએ અને આપણને તેની જરૂર છે, માટે જ તે આવે છે; તેમજ તે દુઃખો સહન કરવાથી અને પછી તેમનું તત્ત્વ સમજવાથી આપણે વધારે મજબૂત; વધારે ઠાહ્યા અને વધારે ઉત્તમ બનીએ છીએ. જે માણસના મગજમાં આ માન્યતા ધરાવે છે અને જેનાં કૃત્યોમાં તે દેખા દેશે, તે દુઃખનું સુખમાં રૂપાંતર કરશે અને નસીબને પોતાના હાથમાં રમાડશે.

૨ : બનાવોને આપણી કલ્પનાએ પહેરવેલાં
કપડાં એનું જ નામ સુખ-દુઃખ !

બનાવ પોતે જ દુઃખદ નથી; આપણે તેને પોશાક પહેરાવીને દુઃખદ બનાવીએ છીએ. આ સિદ્ધાંતના ટેકામાં એક દાખલો લઈએ. ધારો કે બે સગા ભાઈઓએ એક શાહુકારને ત્યાં નાણાં મૂક્યાં છે અને તે શાહુકાર ભાગે છે-દેવાણું કાઢે છે. મોટો ભાઈ આ બખર સાંભળી નિરાશા, દિલગીરી અને કંટાળામાં ગુમ થઈ જાય છે. જ્યારે નાનો ભાઈ પેલા શાહુકારના દેવાળાની બખર સાંભળતાં જ બોલી બેઠે છે કે, 'વારુ, પૈસો ગયો. ગયો તો ગયો, પણ હવે ઉદાસીનતા કાંઈ તેને પાછો નહિ લાવી આપે; ઉદમ અને ખંત કદાપિ લાવી શકશે.' એણે બેવડા ઉત્સાહથી કામ કરવા માંડ્યું અને કેટલેક વખતે અસલ સ્થિતિ કરતાં વધારે સુખી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી. એ વખતે પેલો મોટો ભાઈ તો દુઃખોને રોતો-દારિદ્ર્યમાં જ મર્યા કરતો હતો. તે 'નસીબ'-નો દોષ ઠાકતો જ રહ્યો અને દેવાળાના માઠા બનાવને ગાળો ભાંડતો જ રહ્યો. જે માઠા બનાવથી નાનો ભાઈ વધારે સુખી બની શક્યો, તે જ માઠા બનાવનું 'રમઠડું' મોટો ભાઈ બન્યો !

ખરેખર, જો જાનાવમાં સુખ કે દુઃખ આપવાની શક્તિ નહોતી; પણ જોના ઉપર સુખદ કે દુઃખદ કપડું પહેરાવનાર પોતાની માન્યતા જ તેમના સુખ-દુઃખના કારણરૂપે હતી. જો ખરેખર જાનાવમાં જ સુખ કે દુઃખ આપવાની શક્તિ હોય તો દેવાળાને જાનાવ જાને લાઇજોના સંજ્ઞામાં એકસરખો સામાન્ય જ હતો; તેથી જાનેને સુખ કે જાનેને દુઃખ થવું જોઈતું હતું. પણ એક જ જાનાવ જુદાજુદા જીવોને જુદાં જુદાં પરિણામ આપનારો નીવડે છે, એટલા જ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, જાનાવોમાં સારા-નરસાપણું નથી; પણ જેમના ઉપર જાનાવો જાને છે તેમની કલ્પના-શક્તિમાં જ તે છે. તે તરંગી માણસ મનમાંને મનમાં જ જાનેલા જાનાવને દિલપસંદ પોશાક પહેરાવે છે અને પછી તેને સુખ કે દુઃખ એવું નામ આપે છે.

અમુક માણસે મારી વિરુદ્ધ અમુક આચરણ કર્યું. મને લાગ્યું કે તેથી મારી આજરૂને હીનપદ લાગશે, હું પાયમાલ થઈશ, રિખાઈશ, દુઃખી થઈશ. એ વિચારે-એ માન્યતાએ મને રાત્રીદિવસ દુઃખમાં ઢાળી મૂક્યો અને મારું શરીર તથાવી દીધું. અને એ માન્યતા પ્રમાણે જ બનવા માંડતું હોય એમ મેં જોયું. પરંતુ એટલામાં સુખાગ્રે એક સવારમાં પ્રાર્થના વખતે ‘મહા-વીરનો હું અંશ છું’ એમ રકુરણ થતાં એમ જ સૂઝી આવ્યું કે, ‘મને મારા સિવાય દુઃખી કરનાર છે જ કોણ? જાનાવોની શી તાકાત છે કે તે મને-મહાવીરના અંશને સતાવે? ત્યારથી ‘શત્રુ મને પાયમાલ કરશે’ એ ખ્યાલ મારા મગજમાંથી ચાલ્યો ગયો અને ધીમે ધીમે મને જણાવા લાગ્યું કે શત્રુ તરીકે વર્તનારના પ્રયાસો ધૂળ ઉપર લીંપણ સરખા નીવડે છે.

એવી દૃઢતાનું પરિણામ એ આવ્યું કે, મારા વિષયો ઉપર કાબુ બેસાડવાનું હું શીખવા લાગ્યો, મનને કાબૂમાં રાખતાં

શીખવા લાગ્યો અને આત્માની નિરર્થક અને નુકસાનકારક ચીજો ખસેડી તેની જગાએ હવે આનંદ અને શાન્તિ, પ્રેમ અને દયા, સૌંદર્ય અને અમરતા, ગાંભીર્ય અને સમતા ભરવાનું શરૂ કરવા લાગ્યો.

જેમ ખનાવોના સંગ્રહમાં તેમજ પદાર્થોના સંગ્રહમાં સમજવું, એક જ પદાર્થ એક માણસને કંટાળા ભરેલો અને ખીજને આનંદદાયક લાગે છે. તે ઉપરથી સમજાશે કે, પદાર્થ પોતે કંટાળા ભરેલો કે આનંદદાયક નથી; પણ પદાર્થને જોનારાઓ તેને કંટાળાનાં ચીંથરાં કે આનંદના વાઘા પહેરાવે છે, તેથી જ તે તેવો લાગે છે. જે કૂલને આપણે પગ તળે ચગદીએ છીએ તે એક કવિને સુંદરતાની મૂર્તિ જણાય છે. દરિયો જોતાં એક જણ કહે છે કે, ‘સેંકડો વહાણો લાગે છે અને હજારો માણસો ડૂબે છે તે આ જગા !’ બ્યારે ખીજે એક કહે છે કે, ‘અખંડ વહાન કરતું આ વાજિંત્ર છે ! મનને મહત્તા અને ગંભીરતા શીખવનારો આ મહાન શાન્ત ગુરુ છે ! રત્નોનો નિધિ છે અને અસંખ્ય ચમત્કારોની આ પોથી છે !’

ત્યાં એક સામાન્ય માણસ દુઃખ અને ગોટાળો જ જુએ છે, ત્યાં તત્ત્વજ્ઞાની માત્ર કારણ અને કાર્યનો સંપૂર્ણ સંગ્રહ લાગે છે.

જેમ આપણે ખનાવો અને પદાર્થોને આપણા પોતીકા વિચારોનાં કપડાં પહેરાવીએ છીએ તેમજ ખીજ માણસોના આત્માને પણ આપણા પોતીકા વિચારોથી આચ્છાદિત કરીએ છીએ એવું ઘણીકવાર બને છે. દરેક માણસને કપડી, દરેકને લુગ્ગા, દરેકને કનિયાખોર, દરેકને સ્વાધી અને દરેકને વ્યલિચારી કહેનારો માણસ કદાચ પોતે જ એવો હોય છે અને પોતાના એવા ગુણો હોવાથી એ વિચારો ખીજ ઉપર આરોપે છે. કોની પાસે જેવાં કપડાં હોય તેવાં જ તે ખીજને પહેરાવી શકે; તે ખીજ ત્યાંથી

લાવી શકે ? વ્યભિચારી હંમેશ પોતાની સ્ત્રી માટે શંકા રાખે છે; ખૂની હંમેશ પોતાના ઉપર ખૂની તલવાર ઝૂમી રહેલી લાગે છે અને હંમેશ દગાનાં જ સ્વપ્ન જુએ છે !

એથી બિલકુલ, પ્રેમી-પુરુષો સર્વત્ર પ્રેમ જ લાગે છે; ધર્મિષ્ઠ સર્વજનો સર્વને ધર્મિષ્ઠ સમજે છે; પ્રમાણિક પુરુષો કોઈનો અણવિશ્વાસ રાખતા નથી. જેમના હૃદયમાં પરમ તત્ત્વ અંગ-હુળી રહ્યું હોય છે તેઓ સર્વત્ર તે પરમતત્ત્વને જુએ છે.

કુદરતનો કાયદો અથવા 'કારણ-કાર્ય'ના સંબંધનો કાયદો' એવો છે કે, માણસ જે કંઈ બહાર મોકલે છે તેવું જ અંદર જેવું છે. તેથી માણસ પોતાના જેવા જ શુભોવાળા માણસોના સંસર્ગમાં આવે છે. અંગ્રેજોમાં એક કહેવત છે કે, 'એકસરખાં પીંછાંવાળાં પક્ષીઓ સાથે જ ફરે છે.' આ કહેવત તદ્દન સાચી છે, કારણ કે જડ પદાર્થો તેમ જ વિચારો પોતાની જ ભતના પદાર્થો અને વિચારોને વળગે છે.

હું મનુષ્ય ! તારી દુનિયા એ તારી પ્રતિછાયા છે, માટે જો તું કયા માગતો હોય તો કયાળુ થા; સંત્ય જોવા ઇચ્છતો હોય તો સાચો થા; જે શુભ બહાર જોવા ઇચ્છતો હોય તે શુભ તારામાં ઉત્પન્ન કર. મૃત્યુ પછી સુખી દુનિયામાં દાખલ થવાની ઇચ્છા હોય તો સમજ કે અહીં-આ ભવમાં પણ એ સુખી દુનિયા છે-નથી તેમ નથી. એ સુખી દુનિયામાં તું હમણાં જ દાખલ થઈ શકે તેમ છે, એ માન્યતા તું ખરા નિગરથી માન; કાંઈ પણ શંકા વગર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાથી માન કે તારી દુનિયા સુખી બનાવવી એ તારા હાથમાં જ છે. એવો વિચાર કર, એ વિચાર ઉપર મનન કર, ધ્યાન ધર અને પછી તારો આત્મા એ પ્રમાણમાં વધુ ને વધુ શુદ્ધ થતો જશે અને તું જાણ પદાર્થો તથા બનાવોતું પાંગળાપણું તથા આત્માનું અદ્રુત સામર્થ્ય જાણતો જશે.

૩ : અમિત્ર્ય સંભોગોમાંથી બહાર કેમ નીકળાય ?

આપણે જોઈ ગયા કે, દુઃખ એ બીજું કંઈ નહિ પણ આપણા અહંપદનો ક્ષણિક પડછાયો છે અને એ પણ જોઈ ગયા કે આ દુનિયા એ એવું દર્પણ છે કે જેમાં દરેક માણસ પોતાની પ્રતિછાયા જ લાળે છે. હવે આપણે આગળ ચાલીએ અને ‘કારણ અને અસરનો કાયદો’ જોઈએ. જે કંઈ બને છે તેને કંઈ કારણ હોવું જ જોઈએ અને દરેક કારણની અસર-પરિણામ પણ હોવું જ જોઈએ. કારણ અને અસરના કાયદાથી બહાર કંઈ છે જ નહિ. નજીવામાં નજીવો વિચાર, કૃત્ય કે શબ્દ તેમ જ આકાશી બનાવો-એ સર્વમાં આ કાયદો પ્રવર્તી રહ્યો છે. માટે જિંદગીનો દરેક બનાવ, કારણ અને અસરના અનુક્રમે બને છે. ‘જેવું વાવો તેવું લણો’ એવી સુપ્રસિદ્ધ કહેવત આ કાયદાને વધુ ટેકો આપે છે. અગ્નિમાં હાથ નાખનારે દાઝવું જ જોઈએ; તેમાં કોઈ આહુત આવી શકશે જ નહિ. તેમ જ તિરસ્કાર, ક્રોધ, દ્વેષ, લોભ, કામ એ સર્વ અગ્નિ છે અને એમાં હાથ ઘાલનારે દાઝવું જ જોઈએ.

મનની ઉપર કહેલી સ્થિતિઓને પણ ‘વ્યાધિઓ’ કહેવાય છે; કારણ કે આત્મા જ્યારે કુદરતના કાયદાનું અપમાન કરવા

પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે પરિણામરૂપે એ 'વ્યાધિઓ' ઉત્પન્ન થાય છે. એથી અંતરમાં સર્વત્ર અવ્યવસ્થા થઈ રહે છે અને એને લીધે બહાર પણ દરદ, નિરાશા વગેરે ઉત્પન્ન થાય છે. (એથી બલકુ પ્રેમ, નમ્રતા અને પવિત્રતા ઠંડી લહરીઓ છે, તેમનો જેઓ ખપ કરે છે તેમના ઉપર એ લહરીઓ શાંતિનો શ્વાસ મોકલે છે. પછી ત્યાં તંદુરસ્તી અને સુલેહશાંતિ, વિજય અને સદ્ભાગ્ય આવી મળે છે.)

કુદરતનો આ કાયદો સમજવો અને તેને માન આપવું એનું જ નામ 'સમતા.' સમતા એટલે ચાલુ સ્થિતિથી સંતોષ પામી તે સુધારવાની દરકાર જ ન કરવી એમ નથી; પણ 'બહારના બનાવો અંદર જેવો ભાવ હોય તેવા જ બને છે, માટે અનુકૂળ બનાવોની ઇચ્છાવાળાએ અંદરના બાવ એને બંધબેસતા જ બનાવવા, એવા કુદરતી કાયદાને સમજવો અને તે પ્રમાણે વર્તવું એનું નામ જ સમતા.

શક્તિ તેમજ નિર્જાળતા એ બંનેનું કારણ અંદર જ છે. વિજય અને પરાજય એ બંનેનું રહસ્ય પણ અંદર જ છે. અંદરના પડદા છૂટ્યા સિવાય બહાર આબાદી નથી અને કદી જ્ઞાનમાં આગળ વધ્યા સિવાય શાન્તિ થતી નથી.

તમે કહો છો કે તમને સંજોગોએ બાંધી લીધા છે, તમે વધારે સારા પ્રસંગો માટે જૂમ પાડો છો, વધારે સારી તંદુરસ્તી માટે માગણી કરો છો અને કદાચ નસીબદેવીએ આવા સંજોગોમાં તમને મૂક્યા એમ કહી તેને શાપ દો છો, તો તમારે માટે જ આ લખું છું. તમારે માટે જ ખાસ આ શબ્દો છે. સાંભળો, તમે એ શબ્દો તમારા અંતઃકરણમાં સોનેરી હરફથી કોતરો:—

‘તમે તમારી ઇચ્છા મુજબ બાહ્ય સ્થિતિ સુધારવા સમર્થ છો—માત્ર એટલી જ શરતે કે તમારી આંતરિક

જિંદગી સુધારવા તમારે દૃઢ કરાવ કરવો.'

આ રસ્તો પ્રથમ દૃષ્ટિએ તમને ઉલ્લંઘન જણાશે, એમ હું નાંહું છું. પણ તેનો ઉપાય નથી. બ્રમણ અને ભૂત એ બે જ પહેલી દૃષ્ટિએ મનોહર લાગે છે; બાકી સત્ય તો પહેલી દૃષ્ટિએ આવશરહાયક નથી જ દેખાતું. તેમ છતાં જેઓ તેના ખપી (અપવાદો) થાય છે, જેઓ હિંમત ધરીને તેનો હુકમ ઉઠાવે છે, તેઓ સુખી જ થાય છે. કવિઓ સત્યતા પૂતળાની આસપાસ કાંટાની વાડ કઢાય છે, કે જેને લીધે તેની પાસે જવા કોઈ ઇચ્છે જ નહિ. પણ જેઓ હિંમત ધરીને તે કાંટા ઉપર પગ દે છે તેમને તે વાગતા નથી; તે માત્ર ચિંતરામણના કાંટા હોય છે.

તમે જો અંતપૂર્વક તમારા મનને શિક્ષણ આપો, માનસિક નબળાઈઓ જેથી કાઢો અને આત્માની અગાધ શક્તિઓ છે એમ ખાતરી રાખી એ શક્તિઓને જરા ખીલવા દો, તો તમારી બાહ્ય જિંદગી દેવી સુખી થાય છે તે જોઈ લો. ધીમે ધીમે સોનેરી તકો તમને મળી આવશે અને એ તકોને વિચારપૂર્વક વાપરશો તો આંતરિક વધતી જવા ઉપરાંત સાચા મિત્રો વહુનોતર્યો આવી મળશે. જેમ લોખંડને નહિ બોલાવવા છતાં લોહચુંબક પાસે તે જેવાઈને જાય છે, તેમ તમને અઘળી બાહ્ય ગદ્દો વગરમાગી આવી મળશે.

ધારો કે નિર્ધનતાની બેડીમાં તમે સપડાયા છો, તમે સગાં-સંબંધીઓ વગરના એકલા પડ્યા છો અને તમે ખરા જિગરથી ઇચ્છો છો કે તમારો બોલો બોલો થાય; પણ તે બોલો ચાલ્યા જ કરે છે અને વધતા જતા અંધારામાં તમે અટવાતા જતા હો એમ તમને લાગે છે. આથી તમે બહાનું છો. તમે તમારા નસીબનો ખેદ કરો છો. તમે તમારા જન્મ, માળાપ કે શેઠને શિર-દોષ મૂકો છો અને કહો છો કે, તેમનાં પાપે તમારે દુઃખી

થવું પડે છે ! પણ સખૂર, તમારો બડબડાટ અને આક્રંદ નિરંદક છે; તેમાંનું એક પણ કારણ તમને દુઃખ આપનારું નથી. કારણ છે તે તમારામાં જ છે અને 'જ્યાં કારણ છે ત્યાં જ ઇલાજ છે.'

તમે 'ફરિયાદી' બન્યા તે જ કહે છે કે, તમે આ દશાને પાત્ર છો. સઘળા પ્રયાસ અને સઘળી આળાદીમાં પાયારૂપે ગણાતી એવી 'આસ્થા' તમારામાં નથી, તેથી તે દશાને તમે પાત્ર છો. કાનૂન અનુસાર ચાલતા આ વિશ્વમાં ફરિયાદને માટે જગા જ રહેતી નથી.

કંટાળો આવો-ચીડિયાં કરવાં એ તો આત્મહત્યા કરવા બરાબર છે. તમારા મનનું વલણ જ એવું છે કે, તમારી આસ-પાસની સાંકળોને તમે વધારે મજબૂત બનાવતા જાઓ છો. જીવન સંબંધી વિચાર કરવાની તમારી રીત બદલો; એટલે તમારું બાહ્ય જીવન પણ બદલાશે. શ્રદ્ધા અને જ્ઞાનમાં મજબૂત થાઓ; એટલે વધારે સારા સંજોગો તથા વધારે સારી તકો માટે તમે પોતાને લાયક બનાવશો.

પહેલાં તો, જે કાંઈ તમારી પાસે છે તેનો સારામાં સારો ઉપયોગ કરતાં શીખો.

એક દણુલર પણ એવી ઓટી કલ્પનામાં ન ફસાઓ કે, નાના નાના લાલોને ઓળંગી જઈને એકદમ મોટા લાલ તમે મેળવી શકશો. જે કદાપિ એવી રીતે ફૂદકા મારીને કોઈ મોટો લાલ પ્રાપ્ત કર્યો તો તે થોડા જ વખતમાં નાશ પામશે અને જે પાઠ તમે છોડી દીધો હતો તે પાઠ શીખવા તમારે પાછા પડવું જોઈશે. નિશાળમાં ભણતા છોકરાએ બીજા વર્ગમાં ચડવાં પહેલાં પહેલો વર્ગ 'પાસ' કરવો પડે છે, તે જ પ્રમાણે જે મોટા લાલને તમે ઘણું જ ઇચ્છો છો, તે લાલ તમને મળી શકે તે પહેલાં જે કાંઈ તમારી પાસે જ છે, તેનો તમારે આગળમાં આગે

ઉપયોગ કરી બતાવવો જોઈએ છે. આપણી પાસે જે થોડામાં થોડું પણ હોય તેનો જો આપણે જોડો ઉપયોગ કરીએ અથવા તેની દરકાર ન કરીએ તો તે પરથી એટલા થોડાને માટે પણ આપણે લાયક નથી એમ કહિત થાય અને તે થોડું પણ આપણા હાથમાંથી ચાલ્યું જાય.

ધારો કે તમે એક નાના ઝૂંપડામાં રહો છો અને તમારી આસપાસ પડોશ એવો છે, કે જે તંદુરસ્તીને તથા નીતિને પણ નુકસાન કરે. તમે જરા મોટી અને વધારે તંદુરસ્ત જગા ઇચ્છો છો, તો તમારે એવી જગાને માટે લાયક થવા માટે પ્રથમ તો જૂની જગાને જ જેમ અને તેમ સ્વચ્છ બનાવવી. તમારાં ટૂંક સાધનો વડે તે ઝૂંપડી જેટલી સ્વચ્છ અને આકર્ષક બનાવી શકાય તેટલી બનાવો. તમારો ચાહો જોરાકે બનતી કાળજીપૂર્વક પકવો અને બાણું જેમ અને તેમ આનંદદાયક બનાવો. જો એક સાદગીથી એરડો શણગારવાની તમારી શક્તિ ન હોય તો હસ-સુખાપણા અને સત્કારણી સાદગી વડે તે એરડાને શણગારો. તે સાદગીને માયાળુ શબ્દોથી ખીલાથી જમીન સાથે બરાબર જડો. તેને જડવામાં ધીરજરૂપી હથોડીનો ઉપયોગ કરજો. આવી સાદગી કદી ઘસાશે જ નહિ !

આ પ્રમાણે તમારા હાલના રહેઠાણને લબ્ધ બનાવવાથી, તમે તે રહેઠાણથી વધારે સારા રહેઠાણ માટે લાયક બનશો અને પરિપક્વ વખત આવતાં વધારે સારો રહેઠાણમાં આવી શકશો, જે રહેઠાણ તમારી રાહ જોઈ રહ્યું છે; વિલંબ માત્ર તમે તેને લાયક બની જાઓ એટલો જ છે.

ધારો કે, તમે મનન અને પ્રયાસ માટે વધુ વખતની ઇચ્છા કરો છો. ત્યારે પહેલાં તો, તમને જે થોડો પણ ફાજલ વખત મળે છે તેનો સારામાં સારો ઉપયોગ કરો. હાથમાંનો વખત

શુભાવવો અને પછી વધારે વખત માટે ખૂમ પાડવી તે નકામું છે, 'વખત નથી-વખત નથી.' એમ ખૂમ પાડવાથી કાંઈ પચીક મોં કલાક થવાનો નથી; ઊલટો એક કલાક ખૂમ પાડવામાં આવ્યો જશે અને એમ ખૂમ પાડવાથી મગજની શાન્તિને ધક્કો લાગશે. એટલે જે કામ આર કલાકમાં કરતા હતા તે તમે છ જ કલાકે કરશો; આમ બીજા જે કલાકનું નુકસાન થશે. 'માટે એમ નહિ કરતાં, તમારું ટાઈમટેબલ તપાસો અને ગામગપાટા, નકામા તરંગો કે નિર્માલ્ય કામોમાં જે વખત શુભાવતા હો તે બંધ કરો. તમારી પાસે જે વખત સિલક છે તેનો સારામાં સારો ઉપયોગ કરતાં ન શીજો અને વધારે વખતની ખૂમ પાડો તે શા કામનું ?

ગરીબાઈ અને વખતની ન્યૂનતા-એને તમે દુઃખ ગણતા હો તો તે દુઃખ નથી; અને જો તેમનાથી તમને કાંઈ આડખીલી થતી હોય તો તેનું કારણ એ છે કે, તેને તમે તમારી નબળાઈઓનો પોશાક પહેરાવ્યો છે. ગરીબાઈ અને કુરસદની ન્યૂનતામાં તમે જે દુઃખ જુઓ છો તે તેમાં નથી પણ તમારામાં-તમે પોતામાં છે. આ વાત સંપૂર્ણપણે સમજવા કોશિશ કરજો કે, તમારા મનને જેવો આકાર આપશો તેવું તમારું સર્વવિધ બંધારો અને એ હિસાબે તમે જ તમારા નસીબના કહિયા છો. આ બરાબર સમજતા થશો અને એ પ્રમાણે આત્મસુધારણાનું કામ કરશો તો તમારાં દુઃખનાં કારણો જ સુખ આપનાર થઈ પડશે. કારણ કે, એમ થશે ત્યારે તમે ગરીબાઈનો ઉપયોગ સહન-શીલતા, હિંમત અને શ્રદ્ધાના સદ્ગુણો ખેડતાં શીખવામાં કરશો; અને કુરસદના અભાવ નામના દુઃખનો ઉપયોગ ત્વરાથી કામ કરતાં શીખવામાં-તાકીદે નિશ્ચય બાંધતાં શીખવામાં તથા જુદે જુદે વખતે જુદાંજુદાં કામોમાંથી થોડીક મિનિટો બચાવી લેવાનું

શીખવામાં કરશે. જેમ કેટલીક બહુકની જગામાં સુંદરમાં સુંદર પુષ્પો લીગે છે, તેમ ગરીબાઈની કાળી જમીનમાં પણ ઉત્તમોત્તમ મનુષ્યરૂપી પુષ્પો લીગે છે અને ખીલે છે. ત્યાં સુસ્તીબતો સામે ટક્કર લીલવાની હોય છે અને નહિ ધમધવા યોગ્ય સંજોગો પર જ્ય મેળવવાનો હોય છે, ત્યાં સદ્ગુણ સૌથી વધારે આબાહ સ્થિતિમાં હોય છે અને પોતાનું પાણી ફેખાડે છે.

કદાચ એમ અને કે તમે કોઈ જુલમી-અખૂલ માણસની નોકરીમાં છો અને તમને લાગે છે કે તમારા પર જુલમ થાય છે. તોપણ નક્કી માનજો કે આ જુલમ પણ તમને શિક્ષણ મળે એટલા માટે આવશ્યક છે. તમારા શેઠની નિર્દયતાના બદલામાં ક્ષમા અને નમ્રતા બતાવો, ધૈર્ય અને આત્મનિગ્રહનાં હથિયાર અહોનિશ સંજોગો રાખો અને તે ખરાબ સંજોગોનો લાલ લઈ તેમાંથી માનસિક અને આત્મિક બળ કેળવો. આમ કરવાથી તમે તમારા શેઠને માટે શિક્ષકની ગરજ સારશે, તેને પોતાની ચાલચલગત માટે શરમાતાં શીખવશે અને તે સાથે વળી આત્મિક ગુણ તમે પ્રાપ્ત કરી શકશો. એ ગુણ તમારે માટે વધારે અતુલ્ય સંજોગો ખુલ્લા કરશે અને તેવા સંજોગો માટે તમને લાયક બનાવશે.

‘હાય રે, આ ગુલામીમાંથી ક્યારે મુક્ત થાઉં ?’ એમ બહુ બહુ નહિ; પણ ઉમદા વર્તણૂક વડે ગુલામીની રાપાટીથી જાણે નજર કરો. ખીલના ગુલામ બનવું પડ્યું છે એમ ફરિયાદ કરતાં પહેલાં એટલી તો જરૂર ખાતરી કરજો કે તમે તમારા પોતાના તો ગુલામ નથી ? એટલી તો જરૂર ખાતરી કરજો કે તમે વિકારમય આત્માની ગુલામીમાં તો નથી ? અંદર જુઓ, એટલે તમને જણાશે કે તમે તમારા પોતા પર જ કયાહીન છો. તમારા જ ગુલામી જેવા વિચારો-ગુલામ જેવી ધમ્માઓ અને ગુલામ

જેવી ટેવો અને વર્તણૂક છે. આ બધા પર વિજય મેળવો દુરાત્માના શુભામ થતાં અટકે. એટલે પછી કોઈ માણસનું તાકાત નથી કે તમને શુભામ પાંનાવે. તમે આત્માને જીત્યો એટલે આડા સંજોગોને પણ જીત્યો અને દરેક મુશ્કેલી અદશ્ય થશે.

શ્રીમંતો તમારા પર જીલ્લમ કરે છે, એવી પણ ખૂમ ન પાડ્યો. શું તમે ખાતરીપૂર્વક કહી શક્યો કે જો તમે પોતે જ શ્રીમંત થયા હોત તો જીલ્લમ ન કરત ? બેરાબર યાદ રાખજો કે કદી ન બદલાય એવો કુદરતનો કાયદો એવો છે કે, ‘જે આજે જીલ્લમ ગુજારે છે તે કાલે જીલ્લમ સહશે.’ અને એ કાયદાની ચુંગાલમાંથી બચવાનો કોઈ રસ્તો જ નથી.

‘કરુણ કમ્માણ ન મોક્ષ અધી.’

માટે હિંમત અને શ્રદ્ધામાં મજબૂત બનો. શાશ્વત ન્યાય અને શાશ્વત મુખની લાવના રાખો.

હું-તું-તે એવા રૂપવિષયક અથવા કાયિક અને નાશવંત વિચારોને છોડી આત્મિક અને અમર વિચારોમાં ચડો. ‘મને કોઈ ઈજા કરે છે કે સતાવે છે’ એવી ભ્રમણા જ ફેંકી દો અને તમારી આંતરિક નિંદગી બારીકાઈથી સમજીને તથા તે નિંદગીના કાનૂન સમજીને તે પરથી આત્મસાક્ષીએ શીખો કે, તમને ખરેખર તુકસાન તો તમારી પોતાની અંદર જે હોય તેથી જ થઈ શકે છે, બીજા કશાથી નહિ.

પોતાની જાતની દયા ન ખાતા; મતલબ કે બીજાનો દોષ કાઢી પોતાના આત્માનો બચાવ ન કરતા; કારણ કે તેથી જેમ એક પિતા કનિયાળા પુત્રનો પશ્ચ કરી બીજા સાથે લડવાથી પોતાના પુત્રનું હિત બગાડે છે, તેમ તમે તમારા આત્માનું હિત બગાડો છો.

બીજાનો દોષ કાઢવો છોડો; તમારો પોતાનો જ દોષ કાઢો.

તમારા જે કૃત્યમાં તદ્દન કાંઈ વગરની પવિત્રતા ન હોય, એ કૃત્યનું જરા પણ ઉપરાણું ન લેશો. આમ કરવાથી તમે અક્ષય ખડક ઉપર મકાન બાંધશો અને એ મકાનમાં દરેક સુખ અને સગવડ તેના પરિપક્વ વખતે આપોઆપ આવી પહોંચશે.

ગરીબાઈ અથવા અગ્રિય સંનિગોમાંથી કાયમને માટે મુક્ત થવાનો આ એક સિવાય બીજો ઈલાજ છે જ નહિ—તે ઈલાજ અંદરના ‘હું’ પહોંચાણા વિચારો દૂર કરવામાં જ સમાયેલો છે; કારણ કે એવા વિચારોનો પડછાયો કે પ્રતિબિંબ એનું નામ જ હું; અથવા અગ્રિય સંનિગો છે. ખરી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છા હોય તો સદ્ગુણથી આત્માને ભરો. હૃદયશુદ્ધિ વિના ખરી આબાદી કદી થવાની જ નથી. કેટલીક વાર અનીતિમાન મનુષ્યોને આપણે પૈસાદાર બની ગયેલા જોઈએ છીએ, પણ તે પૈસા કાંઈ ખરી લક્ષ્મી તરીકે ગણાય નહિ. શું તે લક્ષ્મી છતાં તે મનુષ્ય ‘આનંદ’—હૃદયનો આનંદ ભોગવી શકે છે ? શું તેનું શરીર અને મન હંમેશા ગરમ (તંદુરસ્ત સ્થિતિથી ભુદી જ સ્થિતિવાળું) નથી હોતું ? એવી જાતની લક્ષ્મી જે કદી ખરી લક્ષ્મી કદી શકાયે નહિ; તે અને તમારી દેખીતી ગરીબાઈ (પણ હૃદયની શ્રીમંતાઈ) વચ્ચે શો તફાવત છે તે જોવો હોય તો તમારા અંતરાત્માથી મઠમાં—અપાસરામાં—દેવળમાં—શુક્રામાં—મસીદમાં પ્રવેશ કરો. ‘હું’ મય વિચારો—નાશવંત વસ્તુઓ સંબંધી વિચારો સઘળા છોડી અમર અને સાર્વત્રિક વિચારોમાં પ્રવેશ કરો. એ પવિત્ર દેવળમાં પ્રવેશ કરવાથી તમે મનુષ્યોના સારા અને નરસા વિચારો અને પ્રયત્નોનું પરિણામ જોઈ શકશો. તમે જોશો કે અનીતિમાન શ્રીમંત મનુષ્યોને પુનઃ ગરીબાઈ અને અધમ દશામાં આવવું પડશે. અને જો કે તે શ્રીમંતાઈમાં જ મરણ પામશે તોપણ તેની સઘળી અનીતિનાં કડવાં ફળો

લોગવવા માટે તેને પુનર્જન્મ લેવાનો છે જ. બલે ને તે ફરી લક્ષ્મીવાન થાય પણ તેને તેટલી જ વાર પાછા પડવું પડ્યે એમ જ્યાં સુધી તે લાંબા અનુભવ અને દુઃખોમાં થઈને ‘અંદરની લક્ષ્મી’ નહિ મેળવે ત્યાં સુધી તે જિજ્ઞાસાને ‘ગારામાં ગોથાં’ ખાવાં જ પડશે. બીજા શબ્દમાં કહીએ તો જે અનુભવથી ‘અંદરની લક્ષ્મી’ જ મળે છે, તે અનુભવ મેળવવા માટે દુઃખો લોગવવાં જ જોઈએ. તે દુઃખો તે સીધી રીતે લોગવી શકતો નથી, તેથી કુદરત તેને બહારની લક્ષ્મી આપે છે અને એ બહારની લક્ષ્મીના પરિણામે તેને દુઃખમાં પડવું જ પડે છે.

જે માણસ દેખીતો ગરીબ છે પણ અંદરથી શ્રીમંત છે અર્થાત્ નીતિવાન છે, તે ખરેખર શ્રીમંત છે. ગરીબાઈથી ઘેરાયેલો છતાં તે પ્રતિદિન શ્રીદેવીની તરફ કૃત્ય ક્યાં કરે છે અને એક દિવસ તે શ્રીદેવી તેને વરશે જ.

જેઓ આબાદ થવા ઇચ્છતા હોય તેમણે એકી ફલગે આબાદીને પકડવાની આશા કદી ન રાખવી. જ્યાં પોતે છે તે જગા અને આબાદી એ બેની વચ્ચે એક સ્ટેશન કરવું જ જોઈએ. નહિ તો મૂખ વાનરની જેમ કૂદવા જતાં વચ્ચે પડી મરવું પડશે. તે સ્ટેશન નીતિનું છે. તેણે પ્રથમ નીતિના સ્ટેશનને લક્ષ્યબિંદુ બનાવવું જોઈએ અને ત્યાં પહોંચ્યા પછી આબાદીના સ્ટેશનને પહોંચવું ઘણું જ સુગમ છે. લક્ષ્મી માટે ઝંખવું એ મૂખતા છે. દુનિયામાં આટલાં બધાં પાપો થાય છે, તે આ એક સાદા કુદરતી નિયમને નહિ જાણવાથી જ થાય છે કે, ‘નીતિદેવી જ્યાં સુધી લક્ષ્મીદેવીને સમજાવીને તમારી પાસે લાવે નહિ ત્યાં સુધી (તમારાથી જોરજુલમથી લવાયેલી) લક્ષ્મીદેવી તમારી પાસે લાંબો વખત નહિ જ રહેવાની.’ તેને તમારી પાસે લાવવા માટે તમારે અનેક જુલમ કરવા પડશે. (અને એ જુલમ વડે તમે

લવિધ્યમાં અનેક જુલમે સહન કરવાને પોતાને જોગમદાર બનાવો છો.) તમારે અનેક અનર્થ કરવા પડશે, એટલું જ નહિ પણ તે મેળવ્યા પછી પણ તે ધૂંધવાતી લક્ષ્મી તમને અનેક રીતે સંતાવશે. જેમ કોઈ બળાત્કારથી અણાચેલી સ્ત્રી તેના આશકને કણુ માત્ર અંપવા દે નહિ અને વખત આવે છટકી જ જાય, અગર પ્રસંગ મળે તો તેને વિપથી દાર કરવા ચૂકે નહિ, તેમ તે ધૂંધવાતી લક્ષ્મી-વિધિપૂર્વક જેનું પાણિગ્રહણ કર્યું નથી એવી તે લક્ષ્મી-તમારા ઘરમાં આવ્યા છતાં પણ તમને પાયમાલ કરશે. આ કાંઈ અતિશયોક્તિ નથી, પણ કુદરતના કાનૂનની વાત છે.

ધારો કે તમે કોઈ સુંદર કુમારિકા જેઈ મોહી પડો છો. તમારે તેને પરણવું છે. શું તેને કાલાવાલા કરવાથી તે તમારા પર ફિદા થશે? કે તમારે તમારું રૂપ, લાવણ્ય, વાણી, રીત-લાત વગેરે આકર્ષક બનાવીને તે કુમારિકામાં આપોઆપ તમારા પ્રત્યે ઉચ્ચ લાવ ઉત્પન્ન થાય એવી યોજના કરવી પડશે? તમને તો ઘણીયે લગની લાગી હોય કે ઘરથી દોડી તેને ઘેર જઈ તેનો હાથ માગું! પણ શું એમ કહી કામ બનશે? નહિ જ. તમારે તમારા ગુણો અને ખૂબીઓ, તમારું રૂપ અને તમારી રીતલાત, તેના જોવા-જાણવામાં આવે એવી યોજના કરવી પડશે; એટલે પછી તે કન્યા આપોઆપ તમારી પાસે ચાલીચાલી આવશે અને તમને પાણિગ્રહણની દરેક સગવડ થશે. એ જ લક્ષ વધારે મજબૂત થશે. એ જ લક્ષ હંમેશા બંનેને પ્રેમમય રાખશે. બાકી, અંત્રેક્ષમાં હાલ બને છે તેમ કરશો, અગર કન્યા પાસે (અર્થાત્ લક્ષ્મી પાસે) યાચના કરતા જશો, તેની પાસે ઘૂંટણિયે પડી તેના પ્રેમની માગણી કરશો, તો કદાચ તે તમને વરશે, તો પણ તેનું પરિણામ એ આવવાનું કે બે દિવસ જ ‘હિંતના હેઠકા’ આવવાના અને પછી રોજ કકળાટ સાંભળવો પડવાનો!

આપણા આર્યોવર્તની પૂર્વદાળની સતીઓ ગુણુ જોઈ પતિને શોધી ઠાઠતી, નહિ કે પતિ પત્નીને શોધતો. તેથી તે દેવી શીલવતી રહી શકતી અને પતિ માટે જીવ પણ આપતી તે સર્વને સુવિદિત છે. લક્ષ્મીના સંબંધમાં પણ તેમ જ છે. લક્ષ્મીની ઇચ્છાવાળા પુરુષે પ્રથમ પોતાને સદ્ગુણોથી અલંકૃત કરવાની દાળજી રાખવી, પછી તે વિચક્ષણ કન્યકા આપોઆપ પોતાના પાત્રને શોધી ઠાઠશે અને કાયમને માટે તેની સાથે રહેશે. માટે આળાદીની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યે ધનપ્રાપ્તિને પોતાનું લક્ષ્યબિંદુ ન બનાવતાં નિઃસ્વાર્થ પરોપકાર અને જગદિત કરવામાં મગ્યા રહી આત્માને વિકસાવવા તરફ જ દૃષ્ટિ રાખવી, એટલે પરિપક્વ વખતે આળાદી આપોઆપ આવીને ભેટશે.

તમે કહો છો કે, તમે તમારા પોતા માટે નહિ પણ પરોપકાર કરવા માટે લક્ષ્મી ઇચ્છો છો. જો લક્ષ્મીની ઇચ્છા કરવામાં ખરેખર એ જ આશય હશે તો લક્ષ્મી જરૂર આવશે જ. જો તમે લક્ષ્મીવાન થવા છતાં પોતાને લક્ષ્મીના માલિક નહિ પણ લક્ષ્મીના સુનીમ તરીકે માનશો, તો તે અવશ્ય આવ મળશે; અર્થાત્ તમારે એમ સમજવું જોઈએ કે, લક્ષ્મીના તમે માલિક નથી, તેથી તમે મરજી મુજબ તમારા પોતીકા સ્વાર્થ માટે તેને વાપરી શકો નહિ. પરંતુ તમે તે દેવીના એક સુનીમ છો અને તે દેવી પોતાના હુઃખી પુત્રોના હિતાથે તમને જે જે કામો કરવા કરમાવે તેને તમારે બળનામાંના પૈસા વડે કરવાનાં છે અને તમારે તેની નોંધ રાખવાની છે. આમ તમે તો તેના સુનીમ જ છો. તમને સુનીમ તરીકેનો પગાર મળે તેટલું પણ કંઈ આહું નથી. શેઠ કરતાં સુનીમને વધારે સુખ છે. શેઠ કંઈ સુનીમ કરતાં વધારે ખાતો, પહેરતો, લોગવતો નથી; પણ સુનીમ કરતાં વધારે ચિંતા તો લોગવે છે જ. સુનીમ શેઠ જેટલું

ખાય છે, પહેરે છે, લોળવે છે, માન પામે છે; શેઠની લક્ષ્મી પોતાના હાથે વાપરવાનો લહાવો લે છે અને વળી ચિંતા વગર રહી શકે છે ! માટે શ્રીમંતોએ પોતાના હિત માટે પણ આમ કરવું ઉચિત છે કે, 'લક્ષ્મીના માલિકે ન બનવું, લક્ષ્મીના સુનીમ બનવું.'

પરોપકારાર્થે લક્ષ્મી ઇચ્છનારા માણસો પૈકી ઘણાક તો એવા હોય છે કે, જેમનો ગુપ્ત આશય મોટાઈ લેવાનો હોય છે. તમારી પાસે જે થોડું પણ ધન હોય તે તમે પરોપકારાર્થે ન વાપરો અને વધારે ધન પરોપકારાર્થે ઇચ્છવાની વાતો કરો એ કેવું હાસ્યજનક છે ! હાલ તમારી પાસે જે થોડાં પણ સાધનો હોય તેનો ઉપયોગ તમે પરોપકારાર્થે ન કરી શકતા હો, તો જરૂર માનજો કે, વધારે લક્ષ્મી મળતાં તમે ઘણા જ સ્વાર્થી અને બડાઈખોર થશો. જો તમારી ઇચ્છા જનસેવા બળવવાની જ હોય, તો લક્ષ્મી મળવાની રાહ જોવી જરૂરની નથી. તમે તે સત્કાર્ય આજે જ, હમણાં જ, આ જગાએ જ કરી શકો તેમ છે. જો તમે, તમને પોતાને ધારો છો તેટલા જ નિઃસ્વાર્થી હો, તો તમે તે નિઃસ્વાર્થીતા તમારી જાતને બીજા-જોના હિતાર્થે હોમી દહીંને બતાવી આપશો. માણસ ગમે તેવો નિર્ધન હોય પણ આત્મભોગ તો આપી જ શકે. જે અંતઃકરણ કાંઈ સારું કરવા ઇચ્છે છે, તે કેઈ દિવસ પૈસાની રાહ જોતું નથી. પણ તે તો યજ્ઞકુંડ પાસે બાય છે, તેમાં 'હું *' પછાના બરાબ તત્વને હોમે છે અને બહાર જઈને પડોશી તેમજ સુસાક્ષર, મિત્ર તેમજ શત્રુ-સર્વ પર એકસરખી રીતે સુખનો શ્વાસ નાખે છે.

* 'હું' પણ એટલે અભિમાન નહિ, પણ હું-હું અને મારું-મારું એવું મમત્વ. આ તો મારું શરીર, આ મારા લાભ માટે કરવાનું, આ મને નુકસાન કરનાર માટે તેને મારે મારવાનો-એવો જે 'હું'લાવ તે,

જેમ કારણ અને કાર્યને સંબંધ છે; તેમ આંતરિક ભક્તિ અને આળાદીને સંબંધ છે. અને તેવી જ રીતે આંતરિક પૂરક અને નિર્ધનતાને સંબંધ છે.

ખરી લક્ષ્મી કઈ? સદ્ગુણનો જે જથ્થો તમારી પાસે હોય તે ખરી શક્તિ કઈ? તમારી પાસે સદ્ગુણનો જે જથ્થો છે, તેનો જે ઉપયોગ તમે કરો તે.

તમારા હૃદયને શુદ્ધ કરો; એટલે તમારું જીવન શુદ્ધ થશે. કામ, વિકાર, ધિક્કાર, ક્રોધ, માન, લોભ, દુરાગ્રહ, સ્વાર્થોષતા એ સર્વ ગરીબાઈ અને નબળાઈનાં નામ છે. વિશુદ્ધ પ્રેમ, પવિત્રતા, નમ્રતા, શાન્ત સ્વભાવ, સહનશીલતા, દયા, ઉદારતા, નિઃસ્વાર્થતા, નિર્મમત્વ ('હું' 'હું' એવા ભાવની ગેરહાજરી) આ સર્વ લક્ષ્મી અને શક્તિનાં (પર્યાયવાચક) નામ છે.

નિર્ધનતા અને નબળાઈનાં ઉપર કહેલાં તત્ત્વો જેમજેમ દૂર કરાય છે, તેમતેમ આત્માની અંદરનાં સર્વશક્તિમાન તત્ત્વો બહાર આવતાં જાય છે અને જે માણસ ઉપર કહેલાં તત્ત્વોને પૂરેપૂરાં હરાવી શકે છે, તે માણસ આખી દુનિયાને પોતાના પગે પાડે છે. મહાવીર આદિ પુરુષોનાં જીવન આ સિદ્ધાંતના અચૂક પુરાવા તરીકે આપણી સમક્ષ મોજૂદ છે.

કહેવાતા શ્રીમતો પણ શું અપ્રિય સંજોગોની ફરિયાદ કરતા આપણા જોવામાં નથી આવતા? આ ઉપરથી જ આપણે સમજી લેવાનું છે કે, સુખ બાહ્ય સંજોગો પર નહિ, પણ આંતરિક સ્થિતિ પર આધાર રાખે છે.

ધારો કે તમે એક પેદીના કે કારખાનાના માલિક છો; તમારે હંમેશા તમારા નોકરો માટે ખૂબ પાકવી જ પડે છે અને સારા નોકરો મળે છે તો તે ટકતા નથી. આ ઉપરથી તમે મનુષ્યજાત પ્રત્યે કંટાળો લાવતાં શીખો છો. તમે સારા પગાર આપવા

જાવ છે, તમે નોકરોને અમુક પ્રકારની છૂટ આપવા જાવ છે અને તેમ છતાં નોકરો સંખંધી ટાઢક તમને મળતી નથી. ત્યારે હવે આનું કારણ શું? આ દોષ કોનો? આ સલાહ બરાબર લક્ષમાં લેજો કે, તમારી સઘળી ચિંતાનું શુદ્ધ કારણ તમે જ છો. જો તમે સાચી દાનતથી અંતરદૃષ્ટિ કરશો તો તમારી બૂલ તુરત દેખાશે અને વળી તુરત જ ચિંતાનું મૂળ નાબૂદ કરવાનું બની શકશે. કદાચ કોઈ બંધનું તમારું સ્વાર્થીપણું હશે, કદાચ તમારા મનમાં નોકરો પ્રત્યે ખોટા વહેમો ભરાઈ ગયેલા હશે, કદાચ તેમના તરફથી તમારી વર્તણૂક અપ્રિય હશે, આને લીધે તમારા હૃદયની ઝેરી હવા તમારા નોકરના હૃદયને અસર કરે છે અને તમને નુકસાન કરે છે. તમારા નોકરો પ્રત્યે પ્રેમની જાવના રાખો. તેમના સુખ માટે વિચાર કરો. તેમની પાસેથી હદ ઉપરાંતના કામની માગણી ન કરો. પોતાના શેઠના ભક્ષા માટે પોતાના પાંડને છેક જ વિસારી દે એવા નોકર મળવા એ મોટામાં મોટું ભાગ્ય છે; પણ પોતાના તાબાના માણસો (કુટુંબીઓ તેમજ નોકરો)ના હિત માટે જે પોતાના સુખને વિસારી દે એવા શેઠ મળવા તે તો એથી પણ વધારે મોટું ભાગ્ય છે. આવા શેઠને જમણું સુખ મળે છે અને તેના નોકરો પણ સુખી થાય છે. 'તમે નોકરની સ્થિતિમાં હો, તો જે કામ તમે પોતે કરવા ન ઇચ્છો તે કામ નોકરો પાસેથી કદી લેવા ન ઇચ્છશો.'

તમારી જિંદગીને બોબાફ-કંટાળાફ બનાવનારા સંજોગો ગમે તેવા હોય તોપણ એ સર્વ સંજોગોમાંથી બહાર નીકળવાનો એક રસ્તો છે. તે એ કે આત્મશુદ્ધિ અને આત્મનિશ્ચય વડે તમે સર્વ અપ્રિય સંજોગોનું અનુકૂળ સંજોગમાં રૂપાંતર કરી શકો તેમ છો.

તમે કહ્યો કે, 'પૂર્વજનોનાં કરેલાં સારાંનરસાં કામોનું

ફળ લોગવવું જ પડે એ કુદરતનો કાયદો છે; તો પછી આજે ગમે તેટલી આત્મશુદ્ધિ કરીએ તોપણ શું વળે ?' પણ તમારે ધ્યાનમાં રાખવું કે તે જ કુદરતનો કાયદો એમ પણ કહે છે કે, 'તમારાં પૂર્વલવોનાં કોઈ આરાં કૃત્યોના પ્રતાપે જ આજે તમને આત્મશુદ્ધિની અગત્ય સમજવાની તક મળી છે; તોપછી એનું ફળ પણ તમને કાં ન મળે ?' ખરાબ પરિણામ આપનાર પૂર્વનાં કુકૃત્યને આજની આત્મિક શુદ્ધિથી આપણે નિર્જાન-સત્તાહીન કાં ન કરી શકીએ ? શું ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ 'કર્મ'ની હિમાયત કરનાર કુલકારને 'ઉદ્યમ'નો-પુરુષાત્તનનો પાઠ નહોતો ઉપદેશ્યો ?

જે માણસ 'અહ'ંપણાને વળગી રહે છે, તે ચોતાનો શત્રુ છે અને તેને બહારના શત્રુઓ પણ ઘણા આવી મળે છે. જે અહંપણાને છોડે છે, તે ચોતાનો બચાવનાર-ચોતાનો ઈશ્વર બને છે. પવિત્ર હૃદયનાં ઈશ્વરી કિરણ આગળ તેની આજી-બાજીનું સઘળું અંધારું અદૃશ્ય થાય છે અને સઘળાં વાદળાં પીગળી બ્લય છે. જેણે આત્માને જીત્યો છે તેણે વિશ્વને જીત્યું છે. 'હું' પદમાંથી દૂર ખસેા; એટલે તમે નિર્ધનતામાંથી નીકળી જશો, દુઃખમાંથી નીકળી જશો, ચિંતામાંથી, નિઃાસામાંથી, કંકળાટમાંથી નીકળી જશો. અહંપદનું ઘણું પુરાણ-કાટ્યુંતૂટ્યું કપડું તમારા આત્મા પરથી ખસેડી નાખો અને તેની જગાએ સાર્વત્રિક પ્રેમનું નવું ચીર પહેરી લો. એમ થશે એટલે તમે તમારા અંતરમાં સ્વર્ગ જોશો અને એ સ્વર્ગની પ્રતિષ્ઠા બહાર (તમારી નિંદગીના બનાવોમાં) પણ જોશો.

હુનિયામાં જીતીજીતી શક્તિઓ છે. એ સઘળીમાં વધારે જોરાવર શક્તિઓ અવાજ વગરની શાંત છે, સુપ્ત છે. પાંચસો માણસ જેટલું જોર કરે છે તેટલું જોર કરનારું વરાળયંત્ર એ

પાંચસો માણસ જેટલો અવાજ કરતું નથી; અને વીજ વળી એથી પણ જોડો અવાજ કરે છે. આ નિયમ આ પણ લાગુ પડે છે. જે માણસ વધારે જોરવાળો છે તે વધે. ચૂપકીમાં રહેનારો-શાંત હોય છે. વિચારતું મહાન જોર શાંત મગજોમાં જ હોય છે. એ જોરને જેવે રસ્તે વાપરવામાં આવે છે તેણે એનું પરિણામ આવે છે. સુક્રિત અને નિપાત એ બન્ને એ જ જોર વડે પ્રાપ્ત થાય છે.

આ જડ પૃથ્વીમાં વસતો માણસ જેટલું જ્ઞાન સંપાદન કરવાને લાયક છે તે સર્વ જ્ઞાન માત્ર આત્મનિગ્રહ (સંયમ) મારફત જ મળી શકે છે. આત્મનિગ્રહથી મનોબળ વધતું જાય છે. તે અહીં તહીં વપરાઈ જતું અટકી 'પૈસો પૈસાને મેળવે છે' એ નિયમાનુસાર ખીલતું જ જાય છે અને સંપૂર્ણતા-કૈવલ્ય-જ્ઞાન પણ એમ જ ચડતાં ચડતાં મળી શકે છે. આત્મનિગ્રહનું છેલ્લું પગથિયું ચડનારને કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

શત્રુ-મિત્ર સર્વ તરફ સમભાવ રાખવા અને અજ્ઞાની-દુષ્ટો તથા પાપીઓને પણ હમા કરવા જ્ઞાની પુરુષો ફરમાવી ગયા છે. તેનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે, એમ કરવાથી મનને સૂર્ય સંરખું સ્થિર રાખી શકાય. અહીં તહીં લટકતું ન રાખતાં પોતાના પ્રકાશમાં વિરાજવાનું-તપવાનું ચાલતું રહે, એ પ્રમાણે સાચવી રાખેલ વિચારશક્તિ, મનોબળ, આત્મબળ ખીલ્યા કરે અને 'આગળ ને આગળ' વધવાની ફરજ બદલવામાં આપણે સમર્થ બનીએ. આમ, નવીન નવીન શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરી આપણે આખરે સર્વ શક્તિના લંકારૂપ કૈવલ્યજ્ઞાન મેળવી શકીએ.

આપણા લોકો કહે છે કે, દુકાળ કે મરકી અથવા એવાં મહાસંકેટો પાપો વધી પડવાથી જન્મ પામે છે. આને આપણે વહેમ ગણી હસી કાઢીએ છીએ; પણ છેક જ તે વહેમ નથી.

સંસારમાં મુખ્ય ક્યાં છે ?

હિંદુ ધર્મગુરુઓ પણ કહેતા કે બહારના બનાવો અંદરના લાવને અનુસરતા બને છે. તેઓ પ્રજા માથે પડતી આફતનું કારણ તેમજ પ્રજાને મળતી ક્ષતેહનું કારણ તે વખતની પ્રજાના સારાખોટા વિચારો અને વાસનાઓને જ માનતા. આ ખોટી માન્યતા નથી. બે રાજ્યો વચ્ચે યુદ્ધ થાય એ કાંઈ રાજા કે એકાદ માણસને લીધે છે એમ માનવું એ મૂખીય છે. અહંપદમાં મગ્ન થવું, સ્વાધીન કે હુકમ ઇરાદાઓમાં લામ્યા રહેવું ઇત્યાદિ ખોટા રસ્તે મનોબળ વાપરવા લાગેલી પ્રજા એ બળના કૃણરૂપે લડાઈ પામે છે. મરકી, હુકાળ ઇત્યાદિનું પણ એમ જ છે. વિચારોને ખોટા રસ્તે વહેવડાવવા, મનોબળને હીલ્લે રસ્તે વાપરવું એવી એ આંતરિક સ્થિતિના પડછાયા તરીકે એવી જ બાહ્ય સ્થિતિ આવી મળે છે કે જેને આપણે હુકાળ, મરકી, આગ લડાઈ ઇત્યાદિ નામોથી ઓળખીએ છીએ.

સઘળી ચીજો અને બનાવોને હયાતીમાં લાવનાર અવાજ વગરનું પણ પ્રબલ શક્તિ ધરાવનાર 'વિચારબળ' જ છે. જડ પદાર્થનું પૃથક્કરણ કરતાં એવું જણાયું છે કે તે પણ 'વિચાર'માંથી બનેલા છે. વિદ્યાલયો અને કૉન્ફરન્સો (પરિષદો) પ્રથમ 'વિચારસૃષ્ટિ'માં બાંધાઈ, પછી જમીન ઉપર તેનાં મકાન, મંડપ અને મેદની બેવામાં આવે છે. અંથકાર, શોધક, ચિંતારો અને શિક્ષી પ્રથમ 'વિચારભૂમિ'માં પોતાના કામના દરેક ભાગ પૂરા કરે છે અને પછી એ 'વિચારો'ને 'પદાર્થ'નું રૂપ આપે છે.

જ્યારે 'વિચારબળ' કુદરતના કાનૂનને અનુસરીને કામ કરે છે ત્યારે તે 'બાંધવાનું' અને 'રક્ષણ કરવાનું' કામ કરે છે અને જ્યારે તે કુદરતના કાનૂન વિરુદ્ધ કામ કરે છે ત્યારે તે વીખેરવાનું અને 'નાશ કરવાનું' કામ કરે છે.

'વિશ્વમાં સૂર્યના પ્રકાશની જેમ સુખ ફેલાયેલું છે, પણ

હુ:ખ તો આપણી વાસનાઓના પડછાયારૂપે આવી પડે છે,' એ માન્યતામાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખીને વર્તવું—એ પરમેશ્વર સાથે વાતચીત કરવા બરાબર—પરમેશ્વરના હુકમ સુજળ વર્તવા બરાબર જ છે. જ્યાં ખીક, ગભરાટ, કંટાળો, ચિંતા, સંશય, નિરાશા અને ખેદ છે, ત્યાં મોક્ષ નથી. મોક્ષની વ્યાખ્યા જ કહે છે કે, એ સ્થિતિઓથી કાંઈ જુદી જાતની સ્થિતિ એનું નામ જ મોક્ષ. હવે જુઓ કે, ઉપલી સર્વ સ્થિતિઓ માત્ર 'અહંપદ' ની છાક-રીઓ છે અને જે સુખનો સિદ્ધાંત ઉપર જણાવ્યો. એમાં આસ્થા ન રાખવાનું જ એ પરિણામ છે. આસ્તિક-નાસ્તિકની પરીક્ષાનું ધોરણ આ સિદ્ધાંત જ છે. 'આસ્તિક' ની ગણતીમાં આવવા ઇચ્છનારી પ્રજાએ એ સિદ્ધાંતને પૂજવો જોઈએ અને ખીક, ચિંતા, નિરાશા આદિ ઉપર કહેલી સ્થિતિઓને તિલાંજલિ આપવી જોઈએ. ખીનાર, ચિંતા કરનાર કે ખેદ કરનાર માણસ 'પાપી' છે—એ ક્રિયાઓ 'પાપ' ની ક્રિયાઓ છે; કારણ કે 'નિશ્ચય નય' (દાર્શનિક સિદ્ધાંત) થી જોતાં આત્મા આનંદમય છે, તો જ્યાં સુધી તેને ખીક, દિલગીરી વગેરે વળગેલાં રહે ત્યાં સુધી તે 'પાપ'માં જ છે. 'થવાનું મિથ્યા થવાનું નથી' એવું સર્વજનું વચન ન માને તેને આપણે 'નાસ્તિક' કહીએ છીએ. તો 'ચિંતા' કરનાર કેમ નાસ્તિક નહિ? તે કેમ 'મિથ્યાત્વવાદી' નહિ? આસ્તિકનો જે સિદ્ધાંત હરહંમેશ આપણને સંપૂર્ણ દશાએ પહોંચાડવા ઉદ્યમ કરી રહ્યો છે, તેને હંફાવનાર—તેની અસર ધોઈ નાખનાર અને તેથી આપણને આ દુ:ખી સ્થિતિમાં હોમનાર ખીનું કોઈ નહિ પણ ઉપર કહેલી ખીક-સંશય-ગભરાટ વગેરે સ્થિતિઓ જ છે.

એ સ્થિતિઓને દૂર કરવી એનું નામ સ્વતંત્ર દશા અને એ સ્વતંત્ર દશા પ્રાપ્ત કરવાનો એક જ રસ્તો છે. તે એ કે આત્મિક જ્ઞાનનો ધીમે પણ મક્કમ પગલે વધારો કરવો.

૪ : ભાવનાબળ

આત્મનિગ્રહ કરવાનો મહાવરો વિવેકપૂર્વક પાડવાથી માણુ-
સને પોતાની અંદર રહેલી ભાવનાશક્તિ અથવા વિચારબળના
અસ્તિત્વનું જ્ઞાન થાય છે. એમ વિવેકપૂર્વક-બુદ્ધિપૂર્વક મહાવરો
પાડતાં પાડતાં ત્યારે તેનામાં આત્મનિગ્રહની શક્તિ ખરે જ આવી
પહોંચે છે, ત્યારે તે સાથે જ પેલી ભાવનાશક્તિ અથવા વિચાર-
બળનો વાજળી રસ્તે ઉપયોગ કરવાની શક્તિ પણ તેનામાં આવી
જાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં એક માણસ સંયમ પાળે છે અર્થાત્
આત્મનિગ્રહ કરે છે, એટલા જ પ્રમાણમાં તે બાહ્ય સંલોગો પર
કાબૂ મેળવવાને સમર્થ બને છે.

જેટલાક માણસો એવા હોય છે જેઓ સર્વ સુખોની વંચમાં-
હોવા છતાં હંમેશા દુઃખના જ ઉદ્ભાવ કાઢે છે. તેમના મનમાં
અનેક તરેહની શંકાઓ, વહેમો, ધાસ્તીઓ ઊપજાય જ કરે છે.
આવાને આપણે દુઃખ વહોરી લેનારા માણસો જ કહીશું. શ્રદ્ધા
અને આત્મનિગ્રહ વગરનો માણસ કોઈ દિવસ સુખી થવાનો
નહિ; તે પ્રત્યેક સંલોગનો શુભામ બનવાનો. એવા લોકો દુઃખ
પડતાં પડતાં ઘડાય છે અને કડવો અનુભવ લઈને છેવટે સ્ત્રીધે
રસ્તે આવે છે.

શ્રદ્ધા અને નિશ્ચય એ બે જ નિઃશીની મુખ્ય શક્તિઓ છે. એવી એક પંખી ચીજ નથી કે જે મનજૂત શ્રદ્ધા અને દૃઢ નિશ્ચય વેડે સિદ્ધ ન થાય. પ્રતિદિન મૌનપણે શ્રદ્ધાને મહાવરો કરવાથી આપણું વિચારબળ આગળપાછળથી એકદું થઈને એક જગાએ જમા થાય છે. પ્રતિદિન મૌનપણે નિશ્ચયને દૃઢ કરવાથી પેલું એકદું થઈને વિચારબળ અથવા ભાવના-શક્તિ ઇચ્છિત પદાર્થ તરફ જ ગતિ કરે છે. પહેલી શક્તિથી ખૂણેખાંચરેથી જૂગ એકદું થાય છે અને બીજી શક્તિથી તે અમુક લક્ષ્ય તરફ જ ગતિ કરે છે. આ પ્રમાણે ઇચ્છેલું કાર્ય પાર પાડવામાં આ બે શક્તિઓ અત્યંત ઉપયોગી છે.

તમે ગમે તેવી સ્થિતિમાં હો, તમારો ધંધો ગમે તે હોય, પરંતુ જો તમારે બળ, ઉપયોગીપણું અને વિજયનો અંશ પ્રાપ્ત જોઈતો હોય તો તમારે સ્વસ્થપણું અને મનઃશાન્તિ નામના ગુણોને કેળવી કેળવીને તમારું વિચારબળ એક જગાએ એકદું કરતાં શીખવું જોઈશે જ. કહાય. તમે ધંધાથી હો અને કોઈ સંઘટમાં આવી પડ્યા હો, તેથી તમે ગંભીરો અને ચીડિયા બનો, એ સંભવિત છે. પરંતુ એવી માનસિક સ્થિતિમાં કાયમ રહેવાથી જરૂર માડું જ પરિણામ આવવાનું. કારણ કે જરૂર માનજો કે બ્યારે ચિંતા નાની બારીએથી પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે બુદ્ધિ મોટે બારણેથી છટકી જાય છે. ચિંતાને ચિંતા સમાન ગણવામાં આવે છે તે યથાર્થ છે.

ત્યારે આવી ચિંતાના પાશમાંથી મુક્ત થવાનો રસ્તો કયો ? દુનિયામાં બહાદુરમાં બહાદુર ગણાતો માણસ, અરે ખુદ દેવો અને દેવોના દેવ-પણુ કૃતકર્મ અને ભવિતવ્યતાને રોકવા શક્તિમાન નથી. તે જો રોકી શકાય તો કુદરતના કાયદા બધા ભંગા વળે અને જગતમાં અધેર-અધેર જ થઈ જાય. ખુદ તીર્થંકરો-

પેગંબરો અને દેવોને પણ પૂર્વકર્મનું કટુ ફળ ભોગવવું પડ્યું હતું. એટલે ચિંતાનાં કારણો જે દુઃખો અને સંકટો તેને શકવાની શક્તિ તો કોઈમાં છે જ નહિ; પણ જગતમાં એવાં વીરલા તો ભેવામાં આવશે ખરા કે જેઓ તે ચિંતાની અસર ન થવા દે. વરસાદને રોકી શકાશે નહિ, પણ વોટરપ્રૂફ ડગલો પહેરવાથી અને છત્રી એવી લેવાથી શરીરને ભીંજતું અટકાવી શકાશે. ધમધોકાર વરસાદનું પાણી આપણા શરીર પર પડવા છતાં માત્ર એક વોટરપ્રૂફ ડગલાની જાડાઈ જેટલો જ પ્રતિરોધ વચ્ચે આવે છે અને તે વરસાદની અસર થવા દેતો નથી; એવી જ રીતે દુઃખો અને ચિંતાઓ ધમધોકાર આપણા ઉપર મુશળધારાએ વરસે તોપણ આપણે એક ‘ઓવરકોટ’-વોટરપ્રૂફ કોટ એવો પહેરી શકીએ કે જેથી તે સર્વ આપણાથી જરા માત્ર દૂર રહી જાય અને આપણને અસર ન કરી શકે. આપણી આસપાસનાઓ તો એમ જ ભેઈ શકે કે આ દુઃખ આપણને વળગી ચૂક્યું, છે પણ આપણે તેને કોટની જાડાઈ જેટલે છેટે ભેઈ શકીએ. એવો વોટરપ્રૂફ કોટ કયો ? તે ક્યાંથી લાવવો ? તમે કે જેઓ એવા ડગલાંની ગરજ ધરાવતા હો તેઓ લક્ષપૂર્વક સાંભળો.

પ્રાતઃકાળમાં અથવા મોડી રાત્રે કોઈ એકાંત જગામાં અથવા તમારા ઘરમાંની એકાંત ઓરડીમાં જતો જેથી કોઈ જાતનો અવાજ કે ખલેલ તમને નડે નહિ. પલાંડી વાળીને હરકોઈ આસને બેસો અને તે આસન તમને દુઃખકર્તા ન હોય. શરીર સ્થિર થયા પછી મગજમાંથી ચિંતાના બનાવને ધકેલી કાઢવા માટે, તમારી જિંદગીમાં કોઈ પણ વખત મુખનો, આનંદનો, ઉત્સાહનો, હર્ષનો કે આશ્લાહનો આવી ગયો હોય તે વખતને યાદ કરો. એ આશ્લાહક બનાવની છબી તમારી કલ્પનાશક્તિ આગળ ખડી કરો. એ આશ્લાહ જેમજેમ તમો યાદ કરતા જશો તેમતેમ

હમણાંની ચિંતા આસ્તે આસ્તે તમારા મંગળમાંથી ખસતી જશે અને ઘોડાં વખતમાં તો તમે આનંદમય બની જશો. કદાચ ચિંતાનો મેલો વળગાડ પાછો ઊથલો ખાવા તૈયારીઓ કરે, તો તુરત જ આહ્લાદક દેખાવ ફરી ચાલ કરો. જેમ વિષયમુખ વખતે લિક્ષુક, દેવાદાર કે દેશનિકાલ થયેલા પુરુષને પણ આનંદ સિવાય બીજો ખ્યાલ આવી શકતો જ નથી, જેમ તેના મંગળમાં અહોનિશ રમી રહેલું નિર્ધનતા, મુસીબતનું કે ચિંતાનું દુઃખ તે વખતને માટે અંતર્ધાન થાય છે, તેમ અગાડિના કોઈ આહ્લાદક બનાવને સ્મરણશક્તિમાં પાછો બોલાવીને તેનું ચિન્તન કરવાથી તાત્કાલિક દુઃખ અને ચિંતાનું વિસ્મરણ થશે.

એવી રીતે બ્યારે ચિત્તસ્વાસ્થ્ય અને મનઃશાન્તિ પ્રાપ્ત થાય કે તુરત જ તેનો લાભ લેવો જોઈએ. તમારી હાલની મુશ્કેલી શું કરવાથી દૂર થાય, એ બાબત પર પેલા શાન્ત ચિત્તની મદદથી વિચાર કરો. પ્રથમ જે નિરાકરણ તમને ઘણું કઠિન લાગતું હતું, તે હમણાં મુગમ લાગશે અને તમને જે કાંઈ રસ્તો સૂઝશે તે ખરેખરે સૂઝશે.

તમારા ચિત્તને તદ્દન શાન્ત કરતાં કદાચ દિવસ ઉપર દિવસે પણ ચાલ્યા જશે. પણ જો તમે ખંતપૂર્વક લાગ્યા રહેશો તો જરૂર ચિત્તશાન્તિ પ્રાપ્ત કરશો જ. આ ચિન્તશાન્તિના વખતમાં તમને જે રસ્તો સૂઝી આવે તે અવશ્ય ગ્રહણ કરજો; એ રસ્તો જરૂર ચાલજો. આટલું બાર દઈને કહેવાનું કારણ પૂછતા હો, તો તે એ છે કે, બીજે દિવસે બ્યારે તમે ધંધામાં લાગશો ત્યારે પ્રથમ સૂઝેલો વિચાર હવાઈ અથવા કઠિન અથવા નિર્માણ્ય લાગશે. પણ તમે દૃઢ રહેજો. શાન્ત ચિત્તથી જે કાંઈ સત્ય જોયું હતું તેનાથી જ દોરાજો; ચિંતાના પડછાયાથી દોરાતા ના ચિત્તશાન્તિના દ્વંદ્વ સમયમાં જે કાંઈ જોવામાં આવે છે તે દેવવાક્ય

તુલ્ય માનજો. એવી એક પણ મૂંઝવણ નથી કે જેનો રસ્તો, વિચારોને સ્થિર કરીને શાન્ત બનાવવાથી ન જડી આવે.. એવો એક પણ ઇચ્છવા યોગ્ય પદાર્થ નથી કે જે આત્મિક શક્તિને વાજળી રીતે વાપરવાથી ન મળી શકે.

જ્યાં મુધી તમે તમારા આત્મામાં ઊંડા ઊતરીને ત્યાં સંતા-યેલા છૂપા શત્રુઓને વશ ન કરો ત્યાં મુધી તમને ‘વિચાર-બળ’ શી ચીજ છે, તેનો બાદ્ય પદાર્થો સાંધે શો સંબંધ છે, તેની જાણ અસર કેવી રીતે થાય છે અને તે અસરથી જિંદગીના બનાવો કેવી રીતે બદલાઈ જાય છે—એ સર્વનો ખ્યાલ તમારા મગજમાં આવી શકશે જ નહિ.

તમારા મગજમાં થતો દરેક ‘વિચાર’ એક ‘ફેસ’ છે—‘શક્તિ’ છે. તે વિચારના જેવા જ વિચારો કરનારા માણસ તરફ તમારો તે વિચાર દોડશે અને ત્યાંથી પાછો તમારા તરફ ફરીથી આવશે અને તે વિચાર ઉત્તમ હશે તો તમને હિત કરશે અને કનિષ્ઠ હશે તો તમને નુકસાન કરશે. વિચારબળની આપ-લે અહર્નિશ ચાલ્યા જ કરે છે. સ્વાર્થી અને નુકસાન કરવાના વિચારો તે વિનાશકારક શક્તિઓ છે એમ સમજો. તે શક્તિઓ એવા બીજા પુરુષોને પહોંચી વળે છે, તેમને નુકસાન કરે છે અને ત્યાંથી એવડા જોર સાથે પાછી ફરીને તમારા ચિત્તને બ્રહ્મ કરે છે. એથી ઊલટું શાન્ત-પવિત્ર-નિઃસ્વાર્થી વિચારો તે એવા દેવદૂત છે, કે જે દેવદૂતો પોતાની પાંખો પર તંદુરસ્તી, મુખશાન્તિ અને આબાદી લાંબને આ દુનિયા પર ઊતરી આવે છે અને દુષ્ટ શક્તિઓને નકામી કરે છે. તેઓ ચિંતા અને ગમગીનીના બળબળેલા સમુદ્રમાં આનંદરૂપી તેલ નાખે છે અને ભાગેલા હૃદયને અમૃત વડે સાજું અને મુવાન કરી આપે છે.

લલ્લા વિચારો કરો, લડી લાવનારો રાખો, એટલે તે વડે

તમારી બાહ્ય જિંદગી પણ સુખી થશે. આત્મિક શક્તિ જે રસ્તે વાપરશે તેના પ્રમાણમાં સુખી કે દુઃખી થઈ શકશે. પાપાત્મા અને તીર્થંકર કે પેગંબર કે સિદ્ધ પુરુષો વચ્ચે તફાવત એટલો જ છે કે, આ જીવો પોતાની અંદરની શક્તિ પર સંપૂર્ણ કાબૂ ધરાવે છે, જ્યારે પેલા તે શક્તિના સંપૂર્ણ કબજામાં છે.

ખરા સુખ અને જીવનની શાન્તિ માટે જો કોઈ પણ ઈલાજ હોય તો તે માત્ર આત્મનિઘ્રક અને આત્મશુદ્ધિ જ છે. ઘડી ઘડીમાં પ્રેમના ઊભરા, તિરસ્કારનાં દાંતિયાં, ઈર્ષા, અભિમાન વગેરે તરંગો આવે અને જાત ત્યાં ચિત્તની શાન્તિ કેવી રીતે જળવાય અને માણસને સુખ ક્યાંથી મળે? આ ક્ષણિક તરંગો પર જ્યારે મેળવો એટલે જિંદગીના ધાનમાં સુખની સોનેરી દોરી વણી કહેવાશે. તમારે હંમેશા એકાંતમાં બેસી શાન્તિનો અનુભવ લેવાનો મહાવરો કરવો જોઈએ. વીખરાઈ ગયેલી શક્તિઓને એકઠી કરીને એક જ આશય તરફ તે શક્તિઓને વહેવડાવવાનો આ જ રસ્તો છે.

જેમજેમ તમે તમારા ક્ષણિક તરંગો અને વિચારો પર પૂરતો અંકુશ ધરાવતા જશો, તેમતેમ તમારા પોતામાં એવી એક નવી જ જાતની શાંત શક્તિ ઉત્પન્ન થતી જતી તમે જોઈ શકશો, કે જે વડે તમારો અહરો શાંત, ઠરેલ પણ મક્કમ બનશે અને તમારામાં નબળાઈની જગાએ કૌવલ આવી, દરેક કામમાં ફતેહ જ તમારી રાહ જુએ છે એવું જ્ઞાન તમને થશે. આ શક્તિ સાથે તમારા હૃદયમાં એક વિચિત્ર પ્રકારનો પ્રકાશ પણ થશે અને તે પ્રકાશ તમારી બ્રમણાઓ, વહેમો અને અજ્ઞાનને દૂર કરી તમને આનંદના અજવાળામાં લાવી મૂકશે. મતલબ કે વિચારશક્તિ પણ ખીલશે. આ શક્તિ કેટલાકોમાં એટલી હદ સુધી ખીલે છે કે, ભવિષ્યમાં શું થશે તે પણ તેઓ જોઈ શકે છે. આ શક્તિના પ્રતાપે, તેઓ કાંઈ પણ પ્રયાસ ન કરે

તોપણ સમર્થ પુરુષોનું તેમના તરફ આકર્ષણ આપોઆપ થાય છે. લાગવગ, લક્ષ્મી, યશ વગેરે જેવ્યાંઈને તેમની પાસે આવે છે.

માણસનું મુખ-દુઃખ પોતાના હાથમાં જ છે. જે માણસને સુખી, જગદિતકારી, મજબૂત થવું હોય તેણે દુઃખી વિચારો-નિરાશાના વિચારો-કેઈનું અહિત કરવાના વિચારોના પાશમાં પડવું જ નહિ અને એવા વિચારો પર અંકુશ રાખીને સારા વિચારો પોતાના મગજરૂપી મકાનમાં દાખલ કરવા. આવી રીતે સારા યા જોડા વિચારોને પોતામાં દાખલ કરવામાં જોઈતું શાણપણ અને મહમપાત્રું જેટલા પ્રમાણમાં તમે ધરાવશો, તેટલા જ પ્રમાણમાં સુખ કે દુઃખ કુદરતી રીતે જ આવ્યા કરશે.

૫ : તંદુરસ્તી, વિજય અને શક્તિનું રહસ્ય

આપણે જ્યારે નાના બાળક હતા ત્યારે પરીઓ અને દેવીઓની ઘણી વાતો સાંભળી હતી અને તેથી આપણને ઘણો આનંદ થતો હતો. કોઈ જલા માણસને એ પરીઓ અને દેવીઓ મદદ આપતી અને આણીના વખતે રાક્ષસો, દુષ્ટ રાજાઓ, શત્રુઓ વગેરેથી તેમનું રક્ષણ કરતી. આવી વાતોને આજે આપણે ‘ગપ’ માનીએ છીએ. પરંતુ એ ગપ નથી. આપણે જો પવિત્રતાના રાજ્યમાં ફરીથી નાના બાળક બનીશું તો તે ‘ગપ’ને તફન ખરી જ માની શકીશું. એ પરીઓ અને દેવીઓ પવિત્ર પુરુષની આસપાસ વિચારના રૂપમાં હયાતી ધરાવે છે. ‘વિચાર’ એ જીવતું પ્રાણી છે અને સદ્વિચાર એ સુખ આપનાર જીવતા પ્રાણી તરીકે અહીં તહીં ફરે છે. ‘પવિત્ર’ એ શબ્દ અત્રે માત્ર ‘નીતિમાન’, એવા રૂપમાં વપરાયો નથી; પણ એ શબ્દમાં નિર્મળ વિચાર, ઉચ્ચ આશય, નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ અને નિરભિમાન એટલા ગુણોનો સમાવેશ સમજવાનો છે. આવા ગુણોમાં નિરંતર રહેવાથી આપણી આસપાસ એકું અદ્વિત્ય વાતાવરણ બંધાય છે, કે જે મધુરતા અને શક્તિથી ભરપૂર હોય છે, તેથી તેની નજીકમાં આવતા કરેક પ્રાણી પર તે તેવી અસર કરે છે.

જ્યારે સૂર્ય સંપૂર્ણ રીતે પ્રકાશે છે, ત્યારે છાયા કે અંધકાર અદૃશ્ય થઈ જાય છે. તેવી જ રીતે શ્રદ્ધા અને પવિત્રતાથી રંગાઈ ગયેલા મનની દૃઢતાથી ચારે બાજુએ ફેલાતાં કિરણો આગળ પાપની દુર્ગંજ શક્તિઓ નાશ પામે છે—હતી ન હતી થઈ જાય છે.

જ્યાં ખરી શ્રદ્ધા અને નિષ્કલંક પવિત્રતા હૃદયમાં જામી રહેલી હોય છે, ત્યાં તંદુરસ્તી છે, ત્યાં વિજય છે, ત્યાં સામર્થ્ય અથવા શક્તિ છે. આવા હૃદયમાં રોગ, પરાભવ કે દુર્ભાગ્ય પ્રવેશ કરી શકે નહિ; કારણ કે ત્યાં તેના ખોરાક કે પાલનને વાસ્તે કંઈ પણ જગ્યા નથી.

શારીરિક સ્થિતિનો ઘણો આધાર માનસિક સ્થિતિ પર રહેલો છે એ વાતને ધર્મશાસ્ત્રો કબૂલ રાખે છે; એટલું જ નહિ, પણ પાશ્ચાત્ય સાયન્સ (વિજ્ઞાન) પણ તેને સંપૂર્ણ ટેકો આપે છે. જડવાદીઓ એમ માનતા આવ્યા છે કે મનુષ્યના મનનો આધાર તેના શરીર પર રહેલો છે, પણ આ બાબતની અસત્યતા હવે લોકોને જણાતી થઈ છે. હવે લોકો એમ માનવા લાગ્યા છે કે, મન એ શરીર કરતાં વધારે ઉચ્ચ તત્ત્વ છે અને શરીરની સ્થિતિનો ઘણો આધાર મનુષ્યના વિચારો પર રહેલો છે.

મનુષ્યને અજીર્ણ થયું છે માટે તે ચિંતાતુર થાય છે, એવી જે માન્યતા લોકોમાં ફેલાયેલી હતી તે હવે ઘટતી જાય છે. તેને બદલે લોકો એમ માનતા થયા છે કે, મનુષ્યને પ્રથમ ચિંતા થાય છે અને તે ચિંતાના ફળરૂપે અજીર્ણ થાય છે. સર્વ રોગોનો આધાર માનસિક સ્થિતિ પર છે, એ બાબતનું જ્ઞાન વખત જતાં સર્વસામાન્ય થશે, એમ આશા રાખીએ તો તે ઉચિત જ ગણાયે.

આ જગતમાં એવું એક પણ દુઃખ નથી કે જેનું મૂળ મનમાં ન હોય. જગતમાં જે દુઃખ, પાપ, રોગ, દિલગીરી કે

કદ આપણે જોઈએ છીએ, તે વિશ્વવ્યવસ્થાના પરિણામરૂપ નથી, તેમજ કોઈ વસ્તુમાં સમાયેલાં નથી, પણ વસ્તુઓના પરસ્પરના સંબંધના અજ્ઞાનથી તે ઉદ્ભવે છે.

પરંપરાથી જોવી વાત ચાલી આવે છે કે, પૂર્વે હિંદુસ્તાનમાં તત્ત્વજ્ઞાનીઓનો એક વર્ગ વસતો હતો. તેઓ એટલી પવિત્રતાથી અને સ્વચ્છતાથી પોતાની જિંદગી પસાર કરતા હતા કે તેઓ દોઢસો વર્ષ સુધી જીવી શકતા હતા અને તે દરમિયાન માંદા પડવું તે એક માફ ન કરી શકાય એવા દોષ તરીકે ગણવામાં આવતું હતું. તે વખતે લોકો માંદા પડનારના ઉપર તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોતા હતા. કારણ કે તે મનુષ્યે બરાબર નિયમ પાળ્યા નથી, એ તેની માંદગી ઉપરથી સિદ્ધ થતું મનાતું હતું. આપણે જોટલા જલદીથી આ સત્ય સ્વીકારીએ અને માનીએ કે, માંદગી એ શુદ્ધે થયેલા ઈશ્વર તરફનો ઠંડ નથી અથવા કોઈ અવિચારી વિધાતાની કસોટી નથી, પણ આપણા હૃદય કે પાપના પરિણામરૂપ છે, તેટલા જલદીથી આપણે આરોગ્ય અથવા તંદુરસ્તીના માર્ગની સમીપ આવેલા છીએ એમ જરૂર માનજો.

જે રોગનું આકર્ષણ કરે છે, તેને જ રોગ પ્રાપ્ત થાય છે. જેનું મન તથા શરીર રોગ ગ્રહણ કરવાને લાયક બને છે, તેના જ શરીરમાં રોગ ફાળવ થઈ શકે છે; પણ જેમનું મજબૂત, શુદ્ધ અને પવિત્ર મનોબળ ચારે બાજુએ તંદુરસ્તીના અને બળના વિચારો ફેલાવે છે તેમના શરીરથી રોગ દૂર નાસે છે.

જો તમારા મનમાં ક્રોધ, ચિંતા, ઈર્ષ્યા, લોભ અથવા જોવી કોઈ હલકા પ્રકારની વિચારશ્રેણી રમતી હોય અને તમે જો પૂર્ણ તંદુરસ્તીની આશા રાખતા હો, તો જરૂર તમે અશક્ય બાબતની આશા રાખો છો; કારણ કે તમે દરેક ક્ષણે તમારા વિચારોથી શરીરમાં રોગનાં બીજ વાવો છો. જેઓ ખરેખરા

ડાહ્યા છે તેઓ તો આવી મનની સ્થિતિનો સર્વથા ત્યાગ કરે છે; કારણ કે ખરાબ ગટરવાળા કે ચોપી રોગવાળા ઘરમાં વસ્તવા કરતાં પણ આવી મનની સ્થિતિ વધારે હાનિકારક છે.

જો તમે સંપૂર્ણ શારિરીક રોગગ્રી બનવા ઇચ્છતા હો અને પૂરેપૂરી તંદુરસ્તી મેળવવા માગતા હો, તો તમારા મનને બરાબર નિયમમાં લાવો અને તમારા વિચારોને પરસ્પર સંગત બનાવો; તમે પ્રસન્નતા અથવા પ્રેમના વિચારોને મનમાં ઢાખલ કરો અને તમારી રોગરગમાં ગુણેશ્ચાનો પ્રવાહ વહેવા દો; એટલે પછી તમને બિલકુલ દવાની જરૂર પડશે નહિ. તમારી ઈર્ષ્યા દૂર કરો, વહેમનો ત્યાગ કરો, ચિંતાને દેશવટો દો, ધિક્કારને તિલાંજલિ આપો, સ્વાર્થપરાયણતાને મનમાંથી ધક્કેલી ઢાઢો અને તેની સાથે જ તમારા શરીરમાં રહેલી અજીર્ણતા, પિત્તપ્રકૃતિ, દુર્બળતા, અંગભંગાદિ સકળ દુઃખ જડમૂળથી વાહ્યાં જશે. જો તમે નિર્બળ અને અધમ બનાવનાર અશુભ માનસિક આદતોને વળગી રહો, તો પછી તમને માંદગી ભેટે તેવે વળતે ‘હું’ માંડો છું’ એમ બીજા આગળ તમારું દુઃખ રડતા નહિ. મનની ટેવ અને શારિરિક સ્થિતિને કેટલો બધો નિકટનો સંબંધ છે તે બરાબર સમજવું હોય તો નીચે જણાવેલી વાતો ધ્યાન દર્શને વાંચો.

એક દરદી એક લથંકર દરદથી પીડાતો હતો. વૈદ્યો, હકીમો અને ડોક્ટરો તેનું દરદ મટાડી શક્યા નહિ. કામણદૂમણ અને મંત્રજાના પ્રોફેસરો તેનું દુઃખ ઓછું કરી શક્યા નહિ. છેવટે પવિત્ર કહેવાતા ઝરાઓ, નદીઓ અને કુંડોમાં સ્નાન કરવાથી પોતાનું તે ત્રાસદાયક દુઃખ નાબૂદ થશે એમ સમજી તે પણ કરી ચૂક્યો. પણ કશાથી તે દુઃખમુક્ત થયો નહિ. એક રાત્રિએ સ્વપ્નમાં તેને કોઈ સાધુ પુરુષ દેખાયો. તેણે કહ્યું: ‘બંધુ ! શું તું બધા ઈલાજ કરી ચૂક્યો ?’ દરદીએ કહ્યું: ‘અફસોસ ! હું બધા

નિષ્કળ ઇલાજ કરી ચૂક્યો છું?' તે સાધુ પુરુષ જોડ્યો: 'હર નહિ, ચાલ મારી સાથે; હું તને એક કુંડ બતાવીશ, જેમાં સ્નાન કરતાંની સાથે જ તને આરામ થશે.' તે દરદી તે સાધુ પુરુષની પાછળ પાછળ ચાલ્યો અને એક સ્વચ્છ જલના કુંડ આગળ તેઓ બંને ધોળ્યા. 'બચ્ચા, અંપલાવ આમાં અને થઈ જા તંદુરસ્ત.' એમ કહીને તે સાધુ પુરુષ અદસ્ય થઈ ગયો. તે દરદીએ તેમ ક્યું અને સ્નાન કરીને બહાર નીકળતાં જ તે તદ્દન નીરોગી બની ગયો. એ વખતે તેની આંખ તે કુંડ ઉપરના એક પાટિયા ઉપર પડી, તે પાટિયામાં 'ત્યાગ કર' એવા સોનેરી શબ્દો કોતરેલા હતા.

દરદી ભગી જીજ્યો, તે વખતે તેના મગજમાં આપું સ્વપ્ન રમી રહ્યું. તે સ્વપ્નના જિંડા અર્થ ઉપર મનન કરતાં કરતાં તેને જણાઈ આવ્યું કે, 'આહાર-વિહારમાં અને દરેક બાબતમાં હું હૃદ્ય જોજ-ગું છું તેથી જ મારે દરદના લોગ થવું પડ્યું છે. મારે માટે 'ત્યાગ કર' એ સોનેરી શબ્દો તદ્દન બંધબેસતા છે' અને તેણે એ જ પળથી સ્વપ્નની તે સોનેરી સલાહ અમલમાં મૂકવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે જ પળથી બાધાપીધામાં તે મિતાહારી થયો. શરીરની અને આત્માની શક્તિઓનો વ્યય કરવામાં પણ તે મિતવ્યયી થયો. અને આજ સુધી તે લોભ, ક્રોધ, કામ અને માનના ઉછાળામાં રમતો હતો, તેને બદલે તે હવે તે તે વિકારોનો બંધિષ્ઠાર કરવા લાગ્યો. પરિણામે તેના મગજમાં તે શાન્તિ અનુભવવા લાગ્યો અને અંતરની એ શાન્ત સ્થિતિનો પડછાયો બહાર પડવાથી શરીર પણ શાન્ત-નીરોગી બન્યું.

ઘણા માણસો વિષયતૃપ્તિમાં શ્વાન તુલ્ય બની, ખાવાપીવામાં ગ્રહ (લાલસુ) બની, ક્રોધાદિ આવેશોને સહજ સહજમાં તાળે થઈ, અસાધ્ય દરદો-ઉત્પન્ન કરે છે અને પછી ખૂમ પાડે છે કે

‘અરેરે કામના બોજાથી અમે તો મરી ગયા !’ અગર ‘કમ-
 દેવના બુલમથી રિબાઈ મૂઆ !’ આવા આત્મઘાતીઓ માટે
 પેલા હરદીના સ્વપ્નમાંના ‘ત્યાગ કર’ એ શબ્દ અમૂલ્ય સલાહ-
 રૂપ થઈ પડશે. માણસ પોતે જ પોતામાં હરદ ઉત્પન્ન કરે છે
 અને તે પોતે પોતાનું હરદ જેવો મટાડી શકે છે, તેવો બીજો
 કોઈ મટાડી શકે નહિ.

જો આપણે ધરાબર તપાસીશું તો આપણા જાણવામાં આવશે
 કે, આ શરીરની નિર્જાતા એ શક્તિનો મૂળોઈથી ઉપયોગ
 કરવાનું પરિણામ છે. જો તમે ખરી રીતે તંદુરસ્તી મેળવવા
 માગતા હો, તો નિશ્ચિતપણે કાર્ય કરતાં શીખો. ચિંતાતુર થવું
 અથવા ઉદ્વેગ ધરવો અથવા તો ઝિનજરૂરી પરચૂરણ બાબતો
 સંબંધમાં ઉચાટ ક્યાં કરવો એ જ શારીરિક નિર્જાતાનું મુખ્ય
 કારણ છે. શારીરિક ને માનસિક દરેક કામ તંદુરસ્તી આપનારું
 અને ઉપયોગી છે. જે મનુષ્ય ચિંતાને-ઉદ્વેગને મનમાંથી દૂર કરી
 ખંતથી અને ધૈર્યથી કામ કરે છે અને કામ કરતી વખતે તે કામ
 સિવાયના બીજા બધા વિચારોને મનથી દૂર રાખે છે, તે મનુષ્ય
 ઉદ્વેગ અને ચિંતાથી કાર્ય કરનારા મનુષ્યો કરતાં વધારે સારું
 કામ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ સારી તંદુરસ્તી પણ જાળવી
 શકે છે. ઉતાવળિયા અને ચિંતાતુર મનુષ્યને આ લાલ કદાપિ
 મળતો નથી.

જ્યાં આરોગ્ય છે, ત્યાં વિજય છે. વિચારના વાતાવરણમાં
 નહિ છુટાય તેવી રીતે તે બન્ને સંકળાયેલાં છે. જેવી રીતે મનની
 ઉત્તમતાથી શારીરિક તંદુરસ્તી ઉદ્ભવે છે, તેવી જ રીતે પોતાનાં
 ધારેલાં કાર્યો સિદ્ધ કરવામાં પણ ઉત્તમ અને સુવ્યવસ્થિત મન-
 શક્તિ બહુ જ કામ લાગે છે. તમારા વિચારોને પ્રથમ વ્યવસ્થા-
 પૂર્વક ગોઠવતાં શીખો, એટલે જરૂર તમારો જીવનવ્યવહાર પણ

સુખ્યવસ્થિત થશે. જો તમે તમારા મનોવિકારો અને પક્ષપાતી વિચારોરૂપી જલના તરંગો ઉપર શાન્તિનું તેલ રેડતા રહો, તો દુઃખ અને દુર્ભાગ્યનું તોફાન ગમે તેવું ભારી હશે, તો પણ તે તોફાન તમારી જીવનનૌકાને ચક્રોળે ચડાવવા કે નાશ કરવા સમર્થ થશે નહિ. જો તમારામાં આનંદ અને અડગ શ્રદ્ધા હશે અને આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં જો તમે તમારી જીવનનૌકા તે આનંદ અને શ્રદ્ધા સાથે ચલાવતા રહેશો, તો તમારો માર્ગ તદ્દન નિર્ભય રહેશે અને ઘણાંક દુઃખો તો તમે સહેલાઈથી દૂર કરશો. શ્રદ્ધાબળથી મોટી મહેનતનું દરેક કામ સિદ્ધ થાય છે. જો તમારા આત્મામાં તમને શ્રદ્ધા હોય, જો કુદરતના મહાન અને અચળ નિયમમાં તમને વિશ્વાસ હોય, જો તમારાં કાર્ય અને તે કરવાની તમારી શક્તિમાં તમને દૃઢ પ્રતીતિ હોય, તો એ એક એવી મજબૂત ટેકરી છે કે જેના ઉપર ઊભા રહેવાથી તમે તમારા કાર્યમાં ક્ષતેહમંદ થશો અને આ જીવનના દારુણ યુદ્ધમાં બહુ સારી રીતે ટકી શકશો.

આ શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ કે પ્રતીતિની ટૂંકમાં એટલી જ વ્યાખ્યા થઈ શકે છે કે—

દરેક સ્થિતિમાં મનની ઉત્તમ લાવનારો પ્રમાણે વર્તન રાખવું; આત્મા ઉપર સંપૂર્ણ ભરોસો રાખવો; આશ્ચર્ય તર અથવા અંતઃકરણ ઉપર પરિપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો; નિશ્ચિંત અને નિર્ભય મનથી પોતાનું કાર્ય કર્યા કરવું; તમારા દરેક વિચાર અને કાર્યનું ભવિષ્યમાં તમને બરાબર ફળ મળશે જ, એવી અચળ માન્યતા રાખવી; કુદરતના કાયદા અચળ અને સનાતન છે, તેમાં કદાપિ દુરસ્કાર થઈ શકે નહિ અને જે વસ્તુ તમારી છે—તેની દરેક પાઈ પણ તમને મળશે એવું જ્ઞાન મેળવવું; આ સર્વ બાબતનો એક , શ્રદ્ધા' શબ્દમાં સમાવેશ થાય છે.

આવી શ્રદ્ધાના બળથી દરેક પ્રકારના સંશય ટળી જાય છે, દુઃખરૂપી પર્વતો ઓળંગી જવાય છે અને શ્રદ્ધાળુ આત્મા નિર્ભય રીતે પોતાની ઉન્નતિ સાધ્યા કરે છે.

પ્રિય વાચક! દરેક વસ્તુ કરતાં અમૂલ્ય શ્રદ્ધા મેળવવા માટે તું વધારે પ્રયત્ન કરજે; કારણ કે આ શ્રદ્ધા સુખ, વિજય, શાન્તિ, સત્તા અને જેથી જીવન ઉચ્ચ થાય અને દુઃખ દૂર થઈ શકે તેવી દરેક ચીજ મેળવવાનું ઉત્તમ તાલીજ-માદળિયું છે. જો તમે આવી શ્રદ્ધા ઉપર તમારા વિજયનું મકાન બાંધશો તો ખરેખર તમે નિત્ય પદાર્થો વડે નિત્યતાના ખડક ઉપર પાયો નાખશો અને તમે જે મકાન ચણશો તે કદાચ નાશ પામશે નહિ; કારણ કે સઘળો વેલપ અને ધન જે આંતે તો નાશવંત છે, તે સર્વ કરતાં વધારે સ્થાયી અને અચળ વસ્તુ તમે પ્રાપ્ત કરી શકશો. તમે દુઃખની ખીણમાં પડેલા હો કે આનંદના પર્વત ઉપર મહાલતા હો, તોપણ આ શ્રદ્ધા ઉપરનો તમારો કાબૂ ખોતા નહિ. તમારું આશ્રયસ્થાન હોય તેવી રીતે આ શ્રદ્ધારૂપી ખડક ઉપર આરામ લેજો. તે અચળ અને નિત્ય પાયા ઉપર તમારા પગ સ્થિર રાખજો- જો તમારામાં આ શ્રદ્ધા અવિચળ હશે તો એથી એવું આધ્યાત્મિક બળ આવશે કે તેના વડે તમે તમારા તરફ ઘસડાઈ આવતાં દુઃખનાં વાદળોના રમકડાની માફક ચૂરેચૂરા કરી શકશો; અને દુનિયાનાં મોજશોખના વિષયો મેળવવા પાછળ લાગેલા મનુષ્યો જાણી શકે વા કંઈપી શકે તેના કરતાં વધારે ઉચ્ચ વિજય તમે પ્રાપ્ત કરી શકશો. એક મકાન પુરુષે કહ્યું છે કે:-

‘જો તમારામાં શ્રદ્ધા હશે અને શંકા નહિ હોય તો ઉપર જાણવેલું બધું તમે કરી શકશો; એટલું જ નહિ પણ જો તમે પર્વતને કહેશો કે અહીંથી ચાલ્યો જ અને દરિયામાં પડ, તો તે તેમ પણ થશે.’

આ જગતમાં દેહધારી જીવતાં મનુષ્યો અને સ્ત્રીઓ એવા પ્રકારના વસે છે કે જેમણે આ પ્રકારની શ્રદ્ધાનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે અને દિનપ્રતિદિન પોતાનો જીવનવ્યવહાર તેવી જ શ્રદ્ધાથી ચલાવે છે. તેમણે તે શ્રદ્ધાની ખરાબર કસોટી કરીને કીર્તિ અને શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી છે. તેમણે જ્યારે જ્યારે આજ્ઞા કરી છે ત્યારે ત્યારે દુઃખ, દિલગીરી, માનસિક ચિંતા અને શારીરિક બ્યાધિના પર્વતો તેમની નજર આગળથી ઊડીને વિસ્મૃતિના સમુદ્રને તળિયે ડૂબી ગયા છે.

જો તમારામાં આ શ્રદ્ધા પરિપૂર્ણ હશે, તો પછી તમારે અવિધ્યમાં તમારા કાર્યને મળનાર વિજય કે પરાજય સંબંધી દરકાર કરવી પડશે નહિ, છતાં તમે અવશ્ય વિજય પ્રાપ્ત કરી શકશો. તમારે તમારા કાર્યના પરિણામ સંબંધી જરા પણ ઉચાટ કરવો નહિ; પણ આનંદથી અને શાન્તિથી તમારું કામ કર્યું કરવું. કારણ કે સદ્વિચારો અને સત્પ્રયત્નોના પરિણામરૂપે તમને અવશ્ય શુભ ફળ મળશે, એવું જ્ઞાન તમને તે શ્રદ્ધાથી થશે.

આ લખનાર એક એવી સ્ત્રીને સારી રીતે જાણખે છે, કે જે સ્ત્રી પોતાના દરેક કાર્યમાં દૃતેહમંદ નીવડી છે. એક વખતે તેના એક મિત્રે તેને કહ્યું: ‘તમે કેવાં ભાગ્યશાળી છો ! જેવી કોઈ વસ્તુની ઇચ્છા તમે કરો છો તેવી જ તે તમને મળી આવે છે.’ જહ્વારથી જોનારને તો એમ જ લાગે એવા સંજોગો દેખાતા હતા. પણ ખરી રીતે તો જે શુભ વસ્તુઓ તેને મળતી હતી તેનું ખરું કારણ તે સ્ત્રીની આનંદમય પ્રકૃતિ અને શુભ ભાવો હતા. એ પ્રકૃતિ અને એ ભાવોને તે દરેક ક્ષણે કેળવતી હતી અને પૂર્ણતાએ પહોંચાડતી હતી. કેવળ ઇચ્છા કરવાથી તો નિરાશા સિવાય બીજું કંઈ મળતું નથી.

ઉત્તમ જીવન પસાર કરવું એ જ ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવવાનું ઉત્તમ સાધન છે. મૂર્ખ માણસો ઇચ્છા કરે છે અને વસ્તુ મળતી નથી ત્યારે બેઠબેઠે છે; પણ સુસ પુરુષો પ્રથમ કામ કરે છે અને તેનું ફળ મળતા મુખી રાહ જીએ છે. આ સ્ત્રીએ પણ કામ કર્યું હતું; અંદરથી તેમજ બહારથી કામ કર્યું હતું. પણ મુખ્યત્વે કરીને તેણે અંદરથી આત્મા અને મનને સુધારવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. આત્માના અદૃશ્ય હાથ વતી તેણે શ્રદ્ધા, આશા, આનંદ, ભક્તિ અને પ્રેમરૂપી અમૂલ્ય હીરામાણિક વડે એક સુંદર મંદિર બનાવ્યું હતું; અને તે મંદિરનો પ્રકાશ ચારે બાજુએ આનંદનાં ફિરણો ફેલાવતો હતો. તેની આંખમાં આનંદ જગમગ રહ્યો હતો; તેના ચહેરામાં તે પ્રકાશી રહ્યો હતો; તેના અવાજમાં તે વ્યાપી રહ્યો હતો; અને જે જે મનુષ્યો તે સ્ત્રીના સંબંધમાં આવતાં હતાં, તે સર્વને તે સર્વવ્યાપી આનંદની છાયાનો અનુભવ થતો હતો.

અને જેવું તે સ્ત્રીના સંબંધમાં બન્યું છે તેવું જ તમારા સંબંધમાં પણ બની શકે. તમારો વિજય કે તમારો પ્રભાવ-અરે! તમારું આખું જીવન તમારા પોતાના પર જ આધાર રાખે છે. તમારું ભવિષ્ય કેવું થશે, તેનો આધાર તમારા વિચારો કેવા પ્રકારના છે તેના પર રહેલો છે. જો તમે તમારી આરે બાજુએ પ્રેમભર્યા, નિષ્કલંક અને મુખમય વિચારો ફેલાવશો તો તમારા હાથમાં સઘળી સારી વસ્તુઓ આવશે અને જ્યાં ત્યાં તમે શાંતિ અનુભવશો. તેને બદલે જો તમે તમારા હૃદયમાંથી દ્વેષમુક્ત, અપવિત્ર અને દુઃખમય વિચારોનો પ્રવાહ વહેવડાવશો તો તમે આરે બાજુએ લોકોના શાપ સાંભળશો અને બેચેની તમારા મગજ ઉપર પોતાનું રાજ્ય ચલાવશે. તમારું નસીબ ગમે તેવું હો, પણ તેના બનાવનાર તમે પોતે જ છો; તમારું

અવિધ્ય-સુધરશે કે બગડશે તેનો સુખ્ય આધાર તમારા હૃદય-માંથી દરેક પ્રજે નીકળતા સારા યા નરસા વિચારો જ છે. જો તમે તમારા હૃદયને વિશાળ, નિઃસ્વાર્થી અને પ્રેમાળ બનાવતા રહો તો કદાચ તમને ધન થોડું મળે તો પણ તમારો પ્રભાવ અને વિજય ખરેખર મહાન અને ચિરસ્થાયી થશે. તેને બદલે જો તમે સ્વાર્થના વિચારોમાં જ ગરકાવ થઈ જાઓ, તો કદાચ તમે કરોડાધિપતિ બનો તોપણ છેવટે તો તમારો પ્રભાવ અને વિજય ઘડું જ નહીંવો થશે.

જો આ બાબતની સત્યતા તમારા સમજવામાં ખરાબર આવતી હોય, તો નિઃસ્વાર્થતાને તમારા હૃદયમાં ખીલવો. તેની સાથે શ્રદ્ધા, પવિત્રતા અને એકાગ્રતાને હૃદયમાં યોગ્ય સ્થાન આપો. આ રીતે તમે સંપૂર્ણ તંદુરસ્તીનાં બીજ રોપશો, એટલું જ નહિ પણ ચિરસ્થાયી વિજય અને અનંત સામર્થ્યનાં બીજ પણ તે સાથે જ રોપાશે.

તમારી હાલની સ્થિતિ તમને ક્યત્તી ન હોય અને તમારે કરવાના કામમાં તમારું મન ચોંટતું ન હોય, તોપણ ખરાબર કાળજીપૂર્વક તમારી દરેક ફરજ બજાવો અને તે સાથે મનમાં શ્રદ્ધા રાખો કે, સારી સ્થિતિ અને સારા સંજોગો તમને થોડા સમયમાં જરૂર મળશે.

નવા સ્કુરી આવતા સંજોગોની રાહ હંમેશાં જોતા રહો, એટલે જ્યારે જ્યારે યોગ્ય અવસર આવી પહોંચે અને નવો માર્ગ જણાઈ આવે ત્યારે ત્યારે તમે તે જલદીથી ગ્રહણ કરી શકો અને સાવ-ધાનતાથી અને દીર્ઘદર્શિપણાથી તમે તે કામમાં તમારું મન રોકી પૂર્ણ વિજય મેળવી શકો.

તમારે જમ્મે તે કામ કરવાનું હોય, તોપણ તેમાં તમારા મનને એકાગ્ર કરો. તમારામાં જે મનોબળ હોય તે તેમાં વાપરો.

જો નાનાં કામો તમે નિર્દોષ રીતે કરી શકશો તો મોટાં કામો કરવાને તમે તમારી મેળે ચોખ્ખ થતા જશો. ધીમે ધીમે અને દૃઢતાથી ચડવાનો અભ્યાસ પાડશો તો જરૂર તમે પડશો નહિ.

અને ખરા સામર્થ્યનું રહસ્ય અહીં જ રહેલું છે. નિરંતર અભ્યાસ પાડીને તમારા મનોબળને એકત્ર કરતાં અને ચોગ્ય સમયે એક જ બાળત ઉપર તેને વાપરતાં શીખો. મૂર્ખ મનુષ્યો પોતાની સંપૂર્ણ માનસિક વા આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ઉદ્ધતાઈમાં, નકામાં ગપ્પાં મારવામાં કે સ્વાર્થી દલીલો કરવામાં વાપરે છે, એટલું જ નહિ પણ હઠ બહાર વિષયસુખમાં રમ્યાપમ્યા રહી પોતાની શારીરિક શક્તિઓનો પણ નાશ કરે છે.

જો મહાન શક્તિ મેળવવાની તમારી ઈચ્છા જ થાય તો જાણજો કે, મોન, ગંભીરતા અને ધૈર્ય ધારણ કરવાની સી કરતાં વિશેષ જરૂર છે.

એકલા અને અડગ બિલા રહેવાનું તમારે શીખવું જોઈએ, સઘળું બળ સ્થિરતા પર—અડગપણ પર આધાર રાખે છે. પર્વત તરફ, મોટા ખડક તરફ કે ઓઠ નામના વૃક્ષ તરફ નજર કરો; અને તેમની એકાંત લબ્યતા તેમજ અચળ દૃઢતાથી શક્તિ કેવી રીતે પ્રકટ થાય છે, તે તમારા સમજવામાં બરાબર આવશે. સરી જતી રેતી, વળી જતી ડાળી અને પવનથી હાલતાં બરુ તરફ નજર કરો; અને તમને તેમની નિર્બળતાનું કારણ સમજાઈ આવશે.

આ બધી ચીજો અચળ અને સહન કરવાની શક્તિ વગરની છે; અને જ્યારે તેમના જેવી જ ખીજ વસ્તુઓથી તેઓ જુદી પડે છે, ત્યારે તેઓ નિરુપયોગી થઈ જાય છે. જે સમયે પોતાના સઘળા જ્ઞાતિલાઈઓને વિકારો તથા લાગણીઓની અસર થાય છે, તે વખતે પણ જે શાંત અને અડગ રહી શકે છે, તે જ ખરા સામર્થ્યવાળો પુરુષ છે.

જે મનુષ્ય પોતાના પાંડને વશ કરતાં અને કાળૂમાં રાખતાં શીખ્યો છે, તે જ પુરુષ બીજાને વશ રાખી શકે અથવા આજ્ઞા કરી શકે. જે હોઠો અસ્થિર મનના છે, બીકણુ છે, અવિચારી છે અને અંચળ છે, તેવા પુરુષોએ તો બીજાની સોબતમાં રહેવું અથવા બીજાનો આશ્રય શોધવો; નહિતર તેઓ આધાર વગર અધમ દશામાં આવી પડશે.

પણ જેઓ શાંત છે, ભયરહિત છે અને વિચારશીલ છે, તેમને માટે જંગલ, ઉદ્યાન કે પર્વતના શિખરનું એકાંત સ્થાન ઉત્તમ છે. તે સ્થળો તેમની હાલની શક્તિમાં વિશેષ ઉમેરો કરશે. જે વિકારોદ્ધી ચકરી કે ભમરીથી મનુષ્યજાતિનો મોટો ભાગ સંસારના દુઃખમય સમુદ્રમાં ગૂંચાઈ જાય છે, તે વિકારો પર જય મેળવી આ મનુષ્ય ક્ષેત્રમંદીથી પોતાના કાર્યમાં આગળ વધ્યા કરશે.

હલકી વાસનાઓ એ શક્તિ નથી; તે તો શક્તિનો દુરુપયોગ છે, અથવા તો શક્તિ વિખેરી નાખનાર સાધન છે. વાસનાઓ તો ભયંકર તોફાનરૂપ છે અને તે જુસ્સાથી તથા ભેરથી ખડક સાથે અફળાય છે. પણ જે શક્તિ છે તે તો ખડક જેવી અચળ છે; અને સઘળાં તોફાનોમાં તે ખડક એકસરખી અકળતા રાખી શકે છે.

દ્યુધર નામનો મહાન ધર્મસુધારક જો વર્મ્સ નામના ગામમાં જાય તો ત્યાંથી તે સહીસલામત પાછો આવી શકે કે કેમ એ જાણત તેના મિત્રોને શંકા હતી. તેમણે દ્યુધરને સમજાવવા માંડ્યો, ત્યારે ખરી આત્મશક્તિ પ્રકટ કરતો તે ધર્મસુધારક બોલી બોલ્યો હતો કે, 'આપણા છાપરા પર જેટલાં નળિયાં છે, તેટલા જ રાક્ષસો જો તે ગામમાં વસતા હોય, તોપણ હું ત્યાં જવાનો.'

અને જે વખતે બેન્તમીન ડીઝરલાઈ પ્રથમ પાલીમેન્ટમાં

બાપણ કરવા ઊઠ્યો ત્યારે તેનાથી બરાબર બોલી શકાયું નહિ તેથી આખી સભા ખડખડ હસી પડી. તે વખતે પોતાનું ધૈર્ય સાચવી તે બોલી ઊઠ્યો હતો કે, ‘એક એવો પણ દિવસ આવશે કે જ્યારે મારું બાપણ સાંભળવું તે તમે એક મોટા માનરૂપ સમજશો.’ આ તેના તે સમયે બોલાયેલા શબ્દો તેની આત્મિક શક્તિમાં તેને કેટલો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો તે સૂચવે છે.

એક યુવાન ગૃહસ્થ ઘણી વાર પોતાના કામમાં નિષ્ફળ નીવડતો હતો અને જ્યાં ત્યાં તે હાર ખાતો હતો. તેના અનેક મિત્રો તરફથી તેને સૂચવવામાં આવ્યું કે, હવે વધારે પ્રયત્ન કરવો મૂકી દે. ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો: ‘મારું લાગ્ય અને સંપત્તિ જોઈ તમે આશ્ચર્ય પામશો, એવો સમય ઘણો દૂર નથી.’ આ શબ્દો બોલી તેણે સિદ્ધ કર્યું હતું કે તેના હૃદયમાં એવી અપૂર્વ અને અનિત શક્તિ છે કે જેના બળ વડે તે અનેક સંકટોને તરી ગયો છે અને વિજય મેળવવાને લાયક થયો છે.

જો તમારામાં આવું બળ-આવી શક્તિ ન હોય તો ફિક નહિ; અભ્યાસ પાડ્યો તો તમે પણ તે શક્તિ મેળવી શકશો અને જ્ઞાન મેળવવાને આરંભ કરવો એ શક્તિ મેળવવાની શરૂઆત કરવા બરાબર છે. પ્રથમ તો જે હલકી અને નજીવી બાબતોના તમે શુભામ બનેલા છો, તેના પર સ્વામીપણું પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરો. નિષ્કારણ ખડખડાટ હસવું, કોઈની નિન્દા કરવી કે ગપ્પાં મારવાં અને બીજાને હસાવવાને ખાતર જ લોકોની ઠકામશકરી કરવી; આ બધી બાબતોનો પ્રથમ ત્યાગ કરો; કારણ કે તમારો ઘણો કીમતી વખત આવા નજીવા પ્રસંગોમાં ચાલ્યો જાય છે. આ કારણથી જ ઘણું કહાપણ વાપરીને અને મનુષ્યસ્વભાવનો પૂર્ણ અનુલવ મેળવીને સેંદ પોલે ઇફ્રીશિયન લોકોને નકામાં ગપ્પાં મારવાની અને હાંસી કરવાની વિરુદ્ધમાં સજ્જ ઉપદેશ

આખો હતો.

ધારણ કે આવી બાબતોમાં સમય ગુમાવવો તે આત્મિક શક્તિ અને જીવનનો નાશ કરવા સમાન છે. આવી આવી નજીવી બાબતો પર પ્રથમ તમે જય મેળવશો, અર્થાત્ તેવી બાબતોને તમારા મન ઉપર જરા પણ અસર નહિ પાડવા દો, ત્યારે ખરી શક્તિ શું છે એનો જાંખો આભાસ તમને પ્રથમ જ થશે. પછી, વધારે બહિષ્ વાસનાઓ અને વિકારો, જે તમારા આત્માને બંધનમાં રાખે છે અને તમારી ઉન્નતિને વિઘ્નરૂપ થાય છે, તેની સાથે તમે યુદ્ધ કરવાને સમર્થ થશો અને તમારે આગળ ક્યાં પગલાં ભરવાં એ (કહ્યા વિના પણ) સ્વયમેવ તમારા સમજવામાં આવશે.

બધી બાબતો કરતાં અગત્યનો મુદ્દો એ છે કે, એક જ ધારણા રાખો. એક જ ચોક્કસ અને ઉચ્ચ ધારણા મન આગળ રાખો. તમારું સઘળું મનોબળ તે પાછળ રોકો. જમે તેવા સંજોગોમાં આવી પડે, છતાં તમે તમારી નેમ મૂકી દેતા નહિ. સંસ્કૃતમાં કહેવત છે કે, ‘સંશયાત્મા વિનશ્યતિ’ જેના મનમાં આ કામ કરવું કે પેલું કરવું એમ સંશય રહ્યા કરે છે અને જેનું મન દંડ નથી, તે મનુષ્ય નાશ પામે છે—અર્થાત્ પોતાના કામમાં વિજય વાંત નીવડતો નથી.

શીખવાને તત્પર રહો, પણ હીંખવાને ઉતાવળા થતા નહિ, તમારું કામ બરાબર રીતે સમજો અને પછી તે તમારા સઘળા સામર્થ્યથી કરો. જેમ જેમ તમે તમારા અંતરાત્માના અવાજ પ્રમાણે—તમારા અંતઃકરણના હુકમ પ્રમાણે ચાલતા રહેશો, તેમ તેમ તમને વિજય પછી વિજય પ્રાપ્ત થયા જ કરશે, તમે ઉચ્ચ ને વધારે ઉચ્ચ સ્થાનો ધીમે ધીમે પ્રાપ્ત કરી શકશો અને તમારી વિશાળ દૃષ્ટિથી તમને આ જીવનનું સૌંદર્ય તથા હેતુ સ્વયમેવ ખુદલાં થઈ જશે. તમારી જાતને પવિત્ર અને શુદ્ધ રાખવાથી તમે

જરૂર તંદુરસ્ત બનશે.

જો તમારામાં પોતાનામાં શ્રદ્ધા હશે, તો જરૂર તમારા કામમાં તમને વિજય મળશે. જો તમે તમારી જાતને કાબૂમાં રાખી શકશો, તો સઘળી સત્તા ખેંચીને મેળે આવી મળશે. તમને તમારા દરેક કાર્યમાં સિદ્ધિ મળશે. કારણ કે હવે તમે એક જુદી વ્યક્તિ તરીકે કામ કરતા નથી, તેમજ તમે તમારી જાતના દાસ નથી; પણ જગતના ભલાને વાસ્તે કાર્ય કરનારી શક્તિઓ સાથે એક થઈ તમે કાર્ય કરો છો; અને તેથી તમારું જીવન સાર્વજનિક લાભાર્થે વપરાય છે. તમને આ માર્ગે ચાલતાં જો તંદુરસ્તી મળશે તે સર્વદા તમારી પાસે જ રહેશે. તમને જો વિજય પ્રાપ્ત થશે, તે મનુષ્યોની ગણતરીની પેલી પારનો થશે અને કદાપિ અદસ્ય થશે નહિ. તમારી શક્તિ અને પ્રભાવ, જમાના પસાર થશે તેમ તેમ વધતા જશે. કારણ કે આ જગતને ધારણ કરનારાં જો નિત્ય તરવો છે, તેના તમે એક ભાગ રૂપે બનેલા છો.

ત્યારે હવે તમે સમજ્યા હો છો કે તંદુરસ્તીનું રહસ્ય પવિત્ર હૃદય અને સુવ્યસ્થિત મન છે. વિજયનું રહસ્ય અકલ શ્રદ્ધા અને સારી રીતે યોજાઈ કાર્ય છે; અને ઇચ્છાશૂની કાળી ઘોડીને પરિપૂર્ણ વિચારશક્તિથી વશ રાખવી એ પ્રભાવનું રહસ્ય છે.

૬ : પરમ સુખ અથવા આનંદ ક્યાં છે ?

લોકો સુખ મેળવવાને બહુ આતુર બન્યાય છે; પણ એ આતુરતા જેટલી જ જગતમાં સુખની ખામી નજરે પડે છે ! પૈસા મળવાથી પરમ અને સ્થાયી સુખ મળશે એવા વિચારથી ઘણા ગરીબ મનુષ્યો ધનતાં જ વલણાં માર્યા કરે છે. ઘણા ધનવાન મનુષ્યો જેમની હરેક ઇચ્છા કે વાસના પરિપૂર્ણ થયેલી છે, તેઓ હજી કરતાં વધારે ધન હોવાથી દુઃખ લોગવે છે; અને પથારીમાં પડ્યા પડ્યા કહે છે કે, ‘હાય ! અમારાથી કંઈ કામ બનતું નથી.’ અને સુખ કે પ્રસન્નતાનો વિચાર કરીએ તો ઘણા ગરીબ મનુષ્યો કરતાં પણ આ બાબતમાં તેમની સ્થિતિ સારી નથી હોતી. આ બાબત ઉપર જો આપણે ખારીક વિચાર કરીએ તો આપણે એવા મુદ્દા ઉપર આવીએ છીએ કે, સુખ બાહ્ય વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ પર આધાર રાખતું નથી, તેમ દુઃખ તે વસ્તુઓના અભાવમાં રહેતું નથી.

જો આથી બિલકુલ હોત તો સઘળા ગરીબો તદ્દન દુઃખી હોત અને સઘળા ધનવાન પુરુષો સુખમાં મહાલતા હોત. પણ જગત તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં ઘણી વાર આ કરતાં જુદો જ દેખાવ આપણે

જોઈએ છીએ. આ લખનારે દુઃખીમાં દુઃખી એવા પણ પુરુષો જોયા છે. તેઓ સર્વ ધનવૈભવવાળા હતા; ત્યારે જેમને તેણે સૌથી મુખી જોયા છે, તેઓ પોતાની આજીવિકા જેટલું ધન પણ મહામહેનતે પ્રાપ્ત કરતા હતા. ઘણા પુરુષો જેમણે પોતાની આખી જિંદગી ધન એટલું કરવામાં જ પસાર કરી છે, તેઓ ખુલ્લી રીતે કબૂલ કરે છે કે ધન મેળવ્યા પછી સ્વાર્થને ખાતર જ તેનો ઉપયોગ કરવાથી આ જિંદગી કેવળ નીરસ બને છે અને ન્યારે તેઓ ગરીબ હતા ત્યારે તેઓ આ કરતાં વિશેષ મુખી હતા.

ત્યારે મુખ એ શું છે ? તે કેવી રીતે મળી શકે ? શું તે દક્ષ સ્વપ્ન છે કે ખોટી ભ્રમણારૂપ છે ? અથવા તો દુઃખ શાશ્વત છે ? ખારીક તપાસ અને અવલોકન કર્યા પછી આપણે એવા નિશ્ચય પર આવીએ છીએ કે જેઓએ સદ્જ્ઞાનના માર્ગમાં પગ મૂક્યો છે તે સિવાયના બીજા બધા મનુષ્યો એમ માને છે કે આપણી ઇચ્છાઓ તૃપ્ત કરવામાં મુખ રહેલું છે. અજ્ઞાનથી ઉદ્ભવેલી અને સ્વાર્થી વિચારો તથા વાસનાઓથી બલિષ્ઠ બનેલી આવી માન્યતા એ જ આ જગતમાં દુઃખનું ખરું કારણ છે. ‘ઇચ્છા’ એ શબ્દ અત્રે ‘હલકી વાસનાઓ’ના સંકુચિત પ્રદેશ સારુ વપરાયો નથી, પણ તેની સત્તા ઉચ્ચ પ્રદેશો ઉપર વર્તે છે. એ ઉચ્ચ પ્રદેશોમાં વધારે બલિષ્ઠ, વધારે શક્તિમાન અને વધારે નાથ કરે તેવી વાસનાઓ બુદ્ધિમાન અને સર્વ્ય કહેવાતા લોકો પર પોતાનું રાજ્ય ચલાવે છે અને આત્માની, પવિત્રતા તથા સુંદરતા (જે મુખનું પરમ કારણ છે) તેનો નાશ કરે છે.

ઘણા લોકો એમ તો કબૂલ કરે છે કે આ જગતમાં દુઃખનું મૂળકારણ સ્વાર્થ છે, પણ તેની સાથે તેઓ એમ માનવાની બૂલ કરે છે કે, આ દુઃખનું કારણ પોતાની નહિ પણ બીજાની સ્વાર્થદષ્ટિ છે. ન્યારે તમે હૃદયથી એમ કબૂલ કરશો કે તમારા

દુઃખનું ખરું કારણ તમારી પોતાની જ સ્વાર્થબુદ્ધિ છે, ત્યારે જરૂર તમે સ્વર્ગનાં દ્વારમાં પેસવાને લાયક બનશો.

પણ જ્યાં સુધી તમે જેમ માનશો કે બીજાની સ્વાર્થી દ્વિષ્ઠિ તમારા આનંદનો નાશ કરનારી છે, ત્યાં સુધી જાતે જ બાંધેલા કેદખાનામાં તમે તમારા આત્માને કેદી બનાવો છો.

સુખ એ પૂર્ણ સંતોષની આંતરદશા છે. આ સુખ આનંદ-રૂપ છે; અને તે આનંદમાં કોઈ પણ પ્રકારની 'ઇચ્છા' રહેતી નથી. ઇચ્છા તૃપ્ત થવાથી જે સંતોષ મળે છે, તે બહુ જ દૂંડે. અને માયાવી હોય છે અને તે જ ઇચ્છા તૃપ્ત કરવાની વધારે લાલસા હૃદયમાં જામત થાય છે. ઇચ્છા તે સમુદ્ર જેવી છે. જેમ સમુદ્ર આટલી બધી નદીઓ મળતાં છતાં ધરાતો નથી, તેમ ઇચ્છા અનેક પદાર્થો પ્રાપ્ત થવા છતાં કંદાપિ તૃપ્ત થતી નથી. ઇચ્છા પોતાના સેવકો પાસેથી અધિક અધિક સેવાની આશા રાખે છે. જ્યાં સુધી શારીરિક કે માનસિક દુઃખ મનુષ્યને માથે ન આવી પડે ત્યાં સુધી તે ઇચ્છાઓને તૃપ્ત કરવામાં મગ્ન રહે છે. પછી તે દુઃખરૂપી અગ્નિમાં સપડાય છે અને તે અગ્નિ તેને કડવો અનુભવ આપી તે વાસનાઓના પાશમાંથી મુક્ત કરે છે અને પવિત્ર કરે છે.

ઇચ્છા એ નરકવાસીઓનો ધર્મ છે અને સઘળાં દુઃખો તેમાં સમાયેલાં છે. ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કરવો એ સ્વર્ગનો સાક્ષાત્કાર કરવારૂપ છે; અને સ્વર્ગમાં સર્વ પ્રકારનો આનંદ નિઃસ્પૃહી મનુષ્યની રાહ ભુલે છે. એક ક્ષવિ લખે છે કે:—

‘મરણોત્તર સ્થિતિનું રહસ્ય મેળવવાને મેં મારા આત્માને અદૃશ્ય ભુવનોમાં મોકલ્યો. ધીમે ધીમે મારા આત્મા પાછો વળ્યો અને મારા દાનમાં શાન્તિથી બોલ્યો: ‘હું મારી જાતે જ સ્વર્ગ તેમજ નરક છું.’

સ્વર્ગ અને નરક એ બે મનની સ્થિતિઓ છે. સ્વાર્થમાં અને સ્વાર્થી તૃપ્તિઓ સંતોષવામાં રચ્યાપચ્યા રહો, એટલે જરૂર તમે નરકમાં રૂખો. અહંપણનો વિચાર દૂર કરી તદ્દન નિઃસ્વાર્થતા અને નિતેન્દ્રિયપણું શીખો; એટલે તમે અહીં વસવા છતાં પણ સ્વર્ગીય આનંદ અનુભવશો. અહંતા આંધળી છે, અવિચારી છે, જ્ઞાનરહિત છે અને દુઃખના પરમ કારણભૂત છે. શુદ્ધ વિચારશક્તિ, નિષ્પક્ષપાતી નિર્ણય અને સદ્જ્ઞાન આ સર્વ જાળતોને દિવ્ય ચૈતન્ય સાથે સંબંધ છે. આ દિવ્ય ચૈતન્યનો જે પ્રમાણમાં તમે અનુભવ કરશો તે પ્રમાણમાં ખરું સુખ શું છે, એનો તમને ખ્યાલ આવશે.

જ્યાં સુધી તમે સ્વાર્થી વિચારથી પોતાની બતને વાસ્તે સુખ યા સુખના પદાર્થો શોધશો ત્યાં સુધી ખરું સુખ તમારાથી દૂર નાસશે તેમજ દુઃખ અને દુર્ભાગ્યનાં બીજ રોપાશે. એટલે અંશે ખીલતું ભટ્ટું કરવામાં-પરોપકારમાં અહંતાનો તમે ત્યાગ કરી શકો છો, તેટલે જ અંશે તમે સુખ મેળવવાને લાયક બનો છો અને આનંદના લોકતા થઈ શકો છો. એક કવિ કહે છે કે:-

‘ખીલ આપણને આહે તેથી નહિ પણ આપણે ખીલને આહી-એ તેથી હૃદય આનંદિત થાય છે. દાન લેવામાં નહિ પણ દાન દેવામાં આપણી આંતરશોધનો અંત આવે છે.’

‘તારે જે વસ્તુની ઇચ્છા કે જરૂર હોય તે વસ્તુ તું આપ; આથી તારા આત્માને ખરો ખોરાક મળશે અને તું ખરી રીતે જીવે. ગણાઈશ.’

સ્વાર્થનો વિચાર કરવાથી તમે દુઃખને આવકાર આપો છો; સ્વાર્થનો વિચાર છોડો એટલે તમે શાંતિને જોલાવો છો. સ્વાર્થનો વિચાર કરવાથી તમે સુખ ખૂઓ છો, એટલું જ નહિ પણ જેને આપણે સુખનું મૂળ માનીએ છીએ તે પણ જતું રહે છે.

જીભનો લોહપ મનુષ્ય દિનપ્રતિદિન નવા નવા સ્વાદિષ્ટ ખોરાકોને સારુ તલસે છે અને મરી ગયેલી ભૂખને સજીવન કરવા જીભને રુચતા વિવિધ પદાર્થો ખાય છે, પણ થોડા દિવસમાં તો તેને અજીર્ણ થાય છે કે અનેક રોગ થાય છે. તેથી પ્રથમ તે જેટલું ખાઈ શકતો હતો, તેટલું ખાવાનું પણ તેને સુખ મળતું નથી. પણ જેણે પોતાની જિહ્વા-ઇન્દ્રિયને વશ કરી છે અને જે જીભને સ્વાદિષ્ટ લાગતા પદાર્થોને શોધતો નથી, એટલું જ નહિ પણ તેનો વિચાર સરખો પણ કરતો નથી, તે સાદા ખોરાકમાં પણ પરમ સુખ માને છે. સ્વાર્થી મનુષ્યો ધારે છે કે ઇચ્છાઓની તૃપ્તિમાં સુખના દેવની આકૃતિ રહેલી છે; પણ જેવા તેઓ તે આકાર પકડવા બંધ છે કે તરત જ તેમના હાથમાં દુઃખનું હાક-પિંજર આવે છે! ધર્મશાસ્ત્ર સત્ય જ કહે છે કે, ‘જે મનુષ્ય સ્વાર્થ-ને લીધે પોતાના જ વિચારમાં મશગૂલ રહે છે, તેનું જીવન નિર-ર્થક બંધ છે; પણ ખીજને લાભ કરવાનો આશય દષ્ટિ સમીપ રાખી જે પોતાની બાતને સર્વથા ભૂલી બંધ છે, તે પરમાર્થ કરતાં ખરો સ્વાર્થ સાધે છે, અર્થાત્ તે પરમ આનંદનો ભોક્તા બને છે.’

ત્યારે તમે સ્વાર્થપરાયણતાથી કોઈ પણ વસ્તુની ઇચ્છા કરવાનું છોડી દેશો અને સ્વાર્થત્યાગવૃત્તિ ગ્રહણ કરશો, ત્યારે શાશ્વત સુખ મેળવવાને તમે લાયક બનશો. જે ક્ષણિક વસ્તુને તમે આહતા હો અને તમે વળગી રહો કે નહિ છતાં જે વસ્તુ એક દિવસ તમારા હાથમાંથી જવાની તો છે જ, તે વસ્તુનો સર્વથા ત્યાગ કરવા તમે ખુશી હો, તો તમને જણાશે કે, જે તમને હાનિકારક અને દુઃખ-રૂપ લાગતું હતું તે એક મોટા લાભરૂપ નીવડશે.

આપણને મળે તે સારુ આપણું. આના કરતાં વધારે મોટો ક્ષમ અથવા દુઃખનું કારણ આ જગતમાં ખીજું એક પણ નથી. પણ વસ્તુનો ત્યાગ કરવાને અને દુઃખ સહન કરવાને તૈયાર રહેવું,

એ જ શાશ્વત જીવન અનુભવવાનો ઉત્તમ માર્ગ છે. જે વસ્તુઓ સ્વાભાવી દૃષ્ટિક છે, તે વસ્તુઓ ઉપર ચિત્ત લગાડવાથી સુખ મેળવવાની આશા રી રીતે રાખી શકાય ? જે નિત્ય છે, સ્થાયી છે, તે વસ્તુનું મનન કરવાથી અથવા તે ઉપર આપણું ચિત્ત ચોંટાડવાથી જ પરમ અને શાશ્વત સુખ મેળવી શકાય. મારે દૃષ્ટિક વસ્તુઓ ઉપર રાગ ધરવાનું અને તેને સારું તલસવાનું છોડી દે, તો જરૂર તમે શાશ્વત વસ્તુનું જ્ઞાન મેળવી શકશો. જેમજેમ તમે સ્વાર્થનો ત્યાગ કરતા થશો અને પવિત્રતા, નિઃસ્વાર્થ અને મૈત્રી-ભાવના સદૃશી બીલવતા જશો, તેમતેમ તમે આત્મપ્રકાશ મેળવવા સમર્થ થશો અને તેની સાથે તમને એવો આનંદ મળશે કે જે આનંદ કદાપિ નાશ પામે નહિ.

જે હૃદય બીજા મનુષ્યો તરફના પ્રેમ ખાતર તદ્દન નિઃસ્વાર્થી બન્યું છે, તે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સુખ મેળવવાને લાયક થયું છે, એટલું જ નહિ પણ તે હૃદયવાળો અમર બન્યો છે. કારણ કે તેવી વૃત્તિથી તેનો દિવ્ય સ્વભાવ પ્રકટ થાય છે. તમે અત્યાર સુધી કરેલાં કાર્યોનું બારીક અવલોકન કરશો, તો તમને જણાશે કે, જે પ્રસંગે તમે હયાનો કે સ્વાર્થરહિત પ્રેમનો એક શબ્દ બોલ્યા કે એક કાર્ય કર્યું, તે પ્રસંગ તમારી જિંદગીમાં ઉત્તમોત્તમ સુખનો હતો.

પુરુષો અને સ્ત્રીઓ ગાંડાની માફક અહીં તહીં સુખની શોધમાં રખડ્યા કરે છે; તે છતાં તેમને તે સુખ જડતું નથી. જ્યાં સુધી તેમને ખાતરી થાય કે સુખ તો તેમની અંદર જ રહેલું છે, તેમની આસપાસ ચારે બાજુએ જગતમાં વ્યાપી રહેલું છે અને ફક્ત તેમના સ્વાર્થી વિચારથી જ તે સુખનાં દ્વાર તેમને વાસ્તે બંધ થયેલાં છે—ત્યાં સુધી તેમને કદાપિ સુખ મળી શકશે નહિ.

આ સંબંધમાં ક્વિ બલે પરમ સુખનું ખરું કારણ દર્શાવતો બહુ જ સુંદર રીતે જણાવે છે કે:-

‘હું સુખની શોધમાં ઘરથી ખડાર નીકળ્યો. જાંથા વડના ઝાડ પાસે તેમજ લીલા દ્રાક્ષના વેલા પાસે થઈ પસાર થયો; પણ સુખ તો મારાથી દૂર ને દૂર ભાગતું જ જણાતું.’

‘હું તેની પાછળ પડ્યો. પર્વત અને ટેકરીઓ ઉપર, ખીડ-માં અને ખેતરમાં, દરેક સ્થળે તેને શોધવા મેં કયો કયો. ઝડપથી વહેતી નદીના પ્રવાહ સાથે અથવા તો ન્યાં ગરુડપક્ષી આનંદમાં મહાલે છે તેવા ખડકો ઉપર, દરિયા અને જમીન ઉપર મેં ચારે બાજુએ સુખની શોધમાં પ્રવાસ કર્યો. પણ હાથ ! અફ-સોસ ! સુખ તો મારાથી દૂર જ રહ્યું.’

‘હું ચાક્યો, કંટાળી ગયો, સુખની શોધ છોડી લીધી. એક ઝરાના કિનારા પર આરામ લેવાને ખેઠો. તેવામાં એક મનુષ્યે આવી મારી પાસે લોજન માગ્યું. ખીજાએ આવી શિક્ષા માગી. મેં તે બૂખ્યા મનુષ્યને રોટલો આપ્યો અને તે ખીજાને થોડા પેસા આપ્યા. તેવામાં ત્રીજો એક મનુષ્ય હુંબથી કંટાળી ગયેલો અને જગતની હાડમારીથી ત્રાસ પામેલો હોઈ મારી પાસે દિલ-સોહ મેળવવા આપ્યો અને એક ચોથો શાન્તિ શોધતો મારી પાસે આવી પહોંચ્યો. મેં મારી શક્તિ પ્રમાણે તન, મન અને ધનથી તેમને દિલસોહ અને શાન્તિ આપી. એટલામાં તો દિવ્ય આકૃતિ ધારણ કરી સુખની દેવી મારી સમક્ષ આવી બેસી અને ધીમેથી મારા કાનમાં બોલી: ‘આજથી હું તારી છું. તેં તારાં યુદ્ધરં કાયોથી મને વશ કરી લીધી છે !’

અંગત અને ક્ષણિક સુખનો ત્યાગ કરતાં શીખશે તો જરૂર તમે સ્થાયી અને સર્વવ્યાપી સુખ મેળવવા ભાગ્યશાળી બનશો. હલકી અને સ્વાર્થી અહંતાને લીધે તમે સઘળી વસ્તુઓ પોતાના લાભને સારુ ધ્રુવો છો. તમે તેનો ત્યાગ કરો; તો અત્યારે ને અત્યારે તમે દેવોના સોળતીઓ થશો અને આ જગતમાં

વસવા છતાં સર્વગત પ્રેમનો કાંઈક તમને અનુભવ થશે. બીજાઓનાં દુઃખ દૂર કરવામાં અને બીજાઓની તંગીઓ પૂરી પાડવામાં તમારા સ્વાર્થને જૂઠી જાઓ, તો સ્વર્ગીય મુખ તમને મળશે; અને તે તમને સઘળાં દુઃખ અને દિલગીરીથી મુક્ત કરશે.

‘શુભ વિચારોરૂપી પ્રથમ પંગથિયું ભરીને, શુભ વચનોરૂપી બીજું પગલું ભરીને અને શુભ કાર્યોરૂપી ત્રીજું પગલું ભરીને - હું સ્વર્ગમાં દાખલ થયો.’ એમ એક મહાત્માનું વચન યાદ આવવાથી હું તમને કહું છું કે, તમે પણ તે માર્ગે ચાલીને સ્વર્ગમાં દાખલ થઈ શકો. સ્વર્ગ એ દૂર નથી પણ પાસે છે. કેવળ નિઃસ્વાર્થી પુરુષો તેનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે. જેઓ હૃદયથી પવિત્ર છે, તેઓ જ તેનો સંપૂર્ણ અનુભવ કરી શકે.

કદાપિ તમને આ નિઃસીમ મુખનો અનુભવ ન થયો હોય, તો તમારા હૃદય આગળ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમની ઉચ્ચ ભાવના રાખવાથી અને તે પ્રમાણે વર્તવાનો પ્રયત્ન કરવાથી તમને તેનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે. આવા પ્રકારની આકાંક્ષા કે પ્રાર્થના એ ઉચ્ચ પદની અભિલાષા છે. તે જીવની, પોતાના દિવ્યસ્થાન (જ્યાં શાશ્વત સંતોષ વસે છે) પ્રતિ જવાની આ અભિલાષા છે. ઉચ્ચ અભિલાષા અથવા ભાવનાથી હલકી ઇચ્છાઓનું સ્વરૂપ ફરી જાય છે; તે ઇચ્છાઓ રક્ષણ કરનારી શક્તિઓરૂપે બદલાઈ જાય છે. ઉચ્ચ અભિલાષા કરવી એ હલકી વાસનાઓના પાશમાંથી મુક્ત થવાનો શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે.

જેમ અક ઉડાઉ છોકરો દુઃખ અને એકાંતવાસનો કકવો અનુભવ મેળવી કાઢ્યો બની પોતાના પિતાને ઘેર પાછો વળે છે, તેમ આ જીવ પણ આ સંસારની અનેક ઉપાધિઓમાં વિવિધ પ્રકારનું દુઃખ અનુભવી અંતર્મુખ બને છે.

હલકી સ્વાર્થવૃત્તિ ઉપર તમે જેમ જેમ જય મેળવતા જાઓ

છો; જગતના પદાર્થો સાથે ખાંધનારી સાંકળોને જેમ જેમ તમે તોડતાં જાઓ છો, તેમ તેમ તમને આપવાથી મળતા આનંદનો અનુભવ થતો જશે. કોઈ પણ વસ્તુ ગ્રહણ કરવા જતાં અનુભવાતા દુઃખને ગદ્ગદ તમારી વસ્તુઓ, જ્ઞાન, પ્રેમ અને પ્રકાશ આપવાથી મળતો અપૂર્વ આનંદ તમે લોગવી શકશો. તે વખતે તમને અનુભવ થશે કે લેવા કરતાં આપવામાં વધારે આનંદ રહેલો છે. પણ આ આપવાનું કામ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી ફળની આશા સિવાય કરવું જોઈએ. પવિત્ર પ્રેમથી આપેલી દક્ષિણા સાથે નિરંતર આનંદ માણ્ય પડે છે. તમે સઘળું આપો તે છતાં તમારો આભાર ન માનવામાં આવે અથવા તો તમારી ખુશામત ન કરવામાં આવે, અથવા તો વર્તમાનપત્રમાં તમારું નામ ન આવે, અથવા તો રાવળકાંડુર કે ખાનખડાંદુરનો ખિતાબ તમને ન મળે, તે વખતે જો તમારું દિલ દુભાય તો સમજજો કે તમે આપેલી દક્ષિણા ખરા પ્રેમનું નહિ પણ ખોટી મગફરીનું પરિણામ હતું અને તમે મેળવવાને વાસ્તે જ આપતા હતા. અથવા ખરું કહીએ તો તમે આપતા ન હતા પણ ગ્રહણ કરતા હતા. ખીજના કંઠ્યાણુ અર્થે તમારા સ્વાર્થનું બલિદાન આપતાં શીખો. તમે જે જે કાર્ય કરો તેમાંથી અહંતાનો વિચાર દૂર રાખો. આ સર્વ પરમ સુખનું ઉત્તમ રહસ્ય છે. સ્વાર્થના વિચારો તમારા હૃદયમાં દાખલ ન થાય તે સારું કાળજી રાખો અને અંદરથી-હૃદયથી આત્મલોગ આપવાનો ઉમદા પાઠ શીખો. આથી તમે સુખના ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ શિખર પર પહોંચી શકશો અને વાદળ-રહિત આનંદના પ્રકાશમાં તમે રમશો તથા તમે અમરપણાને તેજસ્વી પોશાક ધારણ કરશો.

૭ : વૈભવનો અધિકારી કોણ ?

જે હૃદયમાં પ્રમાણિકપણ, વિશ્વાસ, ઔદાર્ય અને પ્રેમ રહેલાં છે, તે હૃદયવાળો પુરુષ જ ખરી સમૃદ્ધિ-વૈભવ મેળવવાને અધિકારી છે. જે હૃદયમાં આવા ગુણો નથી. તે હૃદય કદાપિ ખરા વૈભવનો અનુભવ કરી શકે નહિ; કારણ કે ખરા સુખની માફક ખરા વૈભવનો આધાર આંતર ગુણો પર રહેલો છે. લોભી મનુષ્ય કરોડાધિપતિ થાય તો પણ તે હંમેશાં દિલગીર અને દુઃખી દેખાશે અને જ્યાં સુધી તેની પાસે જે ધન છે તેના કરતાં વધારે ધન જગતમાં એક જણ પાસે પણ હોય, ત્યાં સુધી તે પોતાને ગરીબ જ ગણશે.

પણ જે માણસ પ્રમાણિક, ખુલ્લા હૃદયનો અને પ્રેમાળ છે, તે મનુષ્ય પોતાની બાહ્ય સમૃદ્ધિ ઘોડી હોવા છતાં પણ અનંત વૈભવનો અનુભવ કરે છે. 'જે અસંતોષી છે, તે જ દુઃખી છે' 'પોતાની પાસે જે છે તેથી સંતોષ માને છે તે જ સુખી છે' અને 'પોતાની પાસે જે હોય તે જે ઉદાર હાથે ખર્ચે છે તે જ ખરા ધનવાન છે.'

આ જગતમાં લૌકિક તેમજ આધ્યાત્મિક અનેક શુભ ચીજો ચારે બાજુએ આવી રહેલી છે. ત્યારે આપણે તે બાબતનો વિચાર કરીએ છીએ અને તેની સાથે થોડાક સુવર્ણના કડકા મેળવવાને અથવા તો થોડાક એકર જમીન પ્રાપ્ત કરવાને લોકો જે ગડમથલ અને ધમાલ કરે છે તે સરખાવીએ છીએ, ત્યારે બિચારા મનુષ્યો કેટલા બધા અજ્ઞાન છે તેનો આપણને કાંઈક ખ્યાલ આવી શકે છે. તે જ વખતે આપણને અનુભવ થાય છે કે, સ્વાર્થ-પરાયણતા એ જ મોટામાં મોટો આત્મઘાત છે. કુદરત તરફ તમે દષ્ટિ કરો; તમે જોઈ શકો છો કે કુદરત ખુલ્લા હાથે પોતાની બક્ષિસો ચારે બાજુએ આપે છે, તે છતાં કુદરતને કોઈ પણ પ્રકારની ખામી પડતી નથી. હવે મનુષ્ય તરફ નજર કરો. તમે જોશો કે તે સર્વ વસ્તુ મેળવવા જાય છે અને તે છતાં અંતમાં દરેક વસ્તુ ખોઈ બેસે છે. કુરસદે આ સુકાબલો હૃદયમાં ઉતારો. જો તમારે ખરી શ્રદ્ધા મેળવવાની ખાસ ઈચ્છા હોય તો પ્રથમ તો ઘણા મનુષ્યોએ માની લીધેલો ખોટો વિચાર દૂર કરવો જોઈએ કે, પરમાર્થ કરવાથી ભલદું આપણને હુંખ થશે. સ્પર્ધા અને હરીફાઈના તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા ન રાખો; કારણ કે તે તત્ત્વથી 'છેવટે સત્ય વિજ્ય થશે' એ બાબતની તમારી શ્રદ્ધા ડગી જશે. લોકોનો આ સ્પર્ધા અથવા હરીફાઈના સંબંધમાં ગમે તેવો વિચાર ભલે હોય, પણ તે બાબતમાં પ્રેમને શ્રદ્ધા તો નથી જ. પ્રેમ અને સદ્ગુણના સંનાતન નિયમમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખો; કારણ કે આ નિયમ સઘળા હરીફાઈના કાયદાઓને અંતે હડસેલી મૂકશે અને હાલ પણ ધાર્મિક મનુષ્યોના જીવન અને હૃદયમાંથી સ્પર્ધાના કાયદાઓને તો ક્યારેનોયે દેશવટો મળ્યો છે. જેને આવી અચળ શ્રદ્ધા હોય છે, તે માણસ અપ્રમાણિકપણું જોઈ પોતાની મનની શાન્તિમાં ભંગ થવા દેતો નથી; કારણ કે અ-

પ્રમાણિકપણનો અતે નાશ થવાનો છે, એમ તેઓ ચોક્કસ માને છે.

તમે ગમે તેવા સંલેગોમાં આવી પડ્યા હો, છતાં તે દરેક સંલેગમાં તમને જે ન્યાયયુક્ત અને ધર્મશીલ લાગે તે જ પ્રમાણે વેતો અને 'નિયમ'માં ધ્રુવ રાખો. પછી જગતમાં વ્યાપી રહેલી દેવી શક્તિમાં સંપૂર્ણ બરેસો રાખો. તે તમને કદાપિ તણ દેશે નહિ. સર્વદા તમારું તે શક્તિથી રક્ષણ થશે. આવા વિશ્વાસથી સઘળા ગેરલાલ લાભના રૂપમાં, ફેરવાઈ જશે અને સઘળી આપત્તિઓ આશીર્વાદરૂપ થશે. પ્રમાણિકપણ, ઉદારતા અને પ્રેમનો કદાપિ ત્યાગ કરતા નહિ; કારણ કે એ સદ્ગુણો સાથે જો તમારામાં ઉદ્યોગ હશે તો તમે જરૂર ખરી ક્ષતિના ભોક્તા થશો. 'પહેલો હું' અને પછી બધું ગામ' એવી લોકોની ખોટા વિચારો ઉપર બંધાયેલી માન્યતાઓને માનતા નહિ; કારણ કે આ ઉક્તિને માન આપવાથી તમે કોઈ પણ મનુષ્યનું કલ્યાણ કરવાને બદલે તદ્દન એકલપેટા થશો.

આવા સાંકડા વિચારના મનુષ્યોને એવો સમય જિંદગીમાં આવી પહોંચે છે કે જ્યારે સઘળા તેમને તણ બાંધે છે અને જ્યારે તેઓ દુઃખમાં એકલા હોવાથી ખૂબ પાડે છે, ત્યારે તેમની ખૂબ કોઈ પણ સાંભળતું નથી અને તેમને કોઈ પણ મદદ કરતું નથી. સર્વને ભૂલી જઈ કેવળ પોતાની ભાવના જ વિચાર કરવાથી, દરેક પ્રકારના ઉચ્ચ અને ઉમદા ગુણોની ખિલવટ બંધ પડી જાય છે. જો તમારું મન વિશાળ હશે અને તમારું હૃદય ખીલ્યોને પ્રેમથી અને અંતઃકરણથી ભેટતું હશે, તો તમને અપૂર્વ અને મહાન આનંદ થશે અને તમને અનંત સમૃદ્ધિ નિઃસંશય મળશે.

જે લોકોએ ધર્મ'ના પ્રેમના કાયદાનો ત્યાગ કર્યો છે, તેમને પોતાનો બચાવ કરવા સારું હરીશ્ચંદ્રના કાયદાની જરૂર પડે છે, પણ જે લોકો ધર્મિષ્ઠ છે તેમને વાસ્તે આ કાયદાની ખિલ-

કુલ જરૂર નથી. આ બિનપાયાદાર કે ગેરવાજબી હલીલ નથી. હાલ પણ જગતમાં એવા પુરુષો વિદ્યમાન છે કે જેમણે પોતાના પ્રમાણિકપણા અને વિશ્વાસના બળથી હરીફાઈના કાયદાઓનો અનાદર કર્યો છે. તેવા પુરુષો હરીફાઈનાં પ્રસંગોમાં પણ પોતાનાં સત્ય નિયમોથી જરા પણ કચ્ચા સિવાય ધીમે ધીમે ઋદ્ધિ મેળવવા શક્તિમાન થયા છે; અને જે લોકોએ તેમના પરાભવ માટે ચત્ન કર્યો છે, તે સર્વ તેમના તે કામમાં નિષ્ફળ નીવડેલા છે.

જે લોકોમાં આવા સદ્ગુણો છે, તેમને તે સદ્ગુણોરૂપી અમોઘ ગાખતર છે, જેના આગળ કોઈ પણ અશુભ તરવો ટકી શકતાં નથી. દુઃખના પ્રસંગમાં પણ આ સદ્ગુણો બેવડા રક્ષણકર્તા નીવડે છે. જેનામાં આવા સદ્ગુણો વાસ કરે છે, તેઓ એક એવા પાયા-પર વિજ્યંગી ધમારત ચણે છે કે જે પાયો કદાપિ ડગે નહિ અને તેનાથી એવી ઋદ્ધિ મળે છે કે જે ઋદ્ધિ સર્વ કાળમાં એક-સરખી રીતે ટકી રહે છે.

૮ : ધ્યાનની શક્તિ

આત્મિક ધ્યાન એ દૈવી માર્ગ છે. પૃથ્વી પરથી સ્વર્ગ-લોકમાં, અશુભમાંથી શુભમાં અને દુઃખમાંથી સુખમાં તથા અશાન્તિમાંથી શાન્તિ ભણી લઈ જનારી તે એક શુભ નિસરણી છે. દરેક મહાત્મા આ જ નિસરણીએ ચડ્યા છે. જેને આપણે હાલ પાપી અથવા અધર્મી માનીએ છીએ, તે દરેક માણસ વહેલો અથવા મોડો આ નિસરણી ઉપર જ્યાં સુધી પગ મૂકશે નહિ ત્યાં સુધી તે ઉન્નતિ મેળવી શકશે નહિ. જગતથી કંટાળેલો દરેક પંથી અથવા મુસાફર જેણે જગતને મિથ્યા માન્યું છે અને તે તરફથી પોતાની દૃષ્ટિને પોતાના પરમ પિતા તરફ વાળવા માંડી છે, તે સર્વ મુસાફરો આ સુવર્ણમાર્ગનો આશ્રય લે છે. એકાગ્રતા કે ધ્યાનની મદદ સિવાય પવિત્ર ભાવનાઓ, પવિત્ર શાન્તિ, અમર કીર્તિ અને આત્માનો શુદ્ધ આનંદ કદી ખીલી નીકળનાર નથી. હાલ આ સર્વ ઉચ્ચ ભાવનાઓ આપણાથી દૂર નાસતી ફરે છે; પણ ધ્યાનની મદદથી તે સર્વ આપણા વશમાં સત્વર આવી જાય છે. ધ્યાનની વ્યાખ્યા એક અંગ્રેજ તત્ત્વવેત્તા નીચે પ્રમાણે આપે છે:-

‘કોઈ પણ વસ્તુ સંબંધી સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવાના હેતુથી તે વસ્તુના વિચારમાં સંપૂર્ણ મગ્ન થઈ જવું તેનું નામ ‘ધ્યાન’ છે. જો કોઈ પણ વસ્તુ કે વિષય પર વારંવાર વિચાર કે ધ્યાન કરવામાં આવે તો તે સંબંધી માત્ર સમજ પડશે, એટલું જ નહિ પણ તમે તેના જેવા વધારે ને વધારે તદ્દુપ થતા જશો—તમે તે વસ્તુરૂપ બની જશો. જો તમે નિરંતર સ્વાર્થી પણાના અને નીચ-પણાના વિચારમાં મગ્ન રહેશો, તો આખરે તમે સ્વાર્થી અને નીચ બનશો. જો તમે પવિત્રતા અને નિઃસ્વાર્થીનું વારંવાર ધ્યાન કરતા રહેશો તો ખરેખર તમે પણ પવિત્ર અને નિઃસ્વાર્થી થતા જશો.’

શાન્તિના સમયમાં જ્યારે તમારો આત્મા અંતર્મુગ્ધ બને છે, ત્યારે તમે જે પ્રકારના વિચારોમાં સંપૂર્ણ ધ્યાનપૂર્વક મગ્ન રહો છો, તે વિચારો જો તમે મને જણાવો, તો હું કહી શકીશ કે તમે શાન્તિના કે હુઃખના સ્થાનમાં સુસાક્ષરી કરો છો અથવા પવિત્રતામાં કે પશુપણામાં વૃદ્ધિ પામે છો.

જે મનુષ્ય એક વસ્તુ કે વિષય પરજ વિચાર કરી શકે છે, તે મનુષ્યના ગુણનું વલણ તે વિષયના ગુણ અનુસાર થાય છે. આટલા માટે ધ્યાનનો વિષય અધમ નહિ પણ ઉચ્ચ પ્રકારનો રાખવો જોઈએ. આ સાથે તમારા વિચારો પણ ઉત્તમ પ્રકારના રાખવા જોઈએ અને તેમાં સ્વાર્થીનો જરા પણ અંશ ભળવા દેવો જોઈએ નહિ. આમ કરવાથી તમારું અંતઃકરણ નિર્મળ થશે અને પરમ તત્ત્વ તરફ તે આકર્ષણે અને તમે ભુલાવારૂપ ખાઈઓમાં વધારે વાર પડવા પામશો નહિ.

આત્મિક જીવન અને જ્ઞાનની સર્વ ઉન્નતિના રહસ્ય સંબંધી ધ્યાન કરવા બાબતનું આ વિવેચન છે. ઈરેક પયગંબર, મહાત્મા, જીવન્-મુક્ત અને જગદુદ્ધારક આ ધ્યાનની શક્તિથી જ ઉચ્ચ પદ પામ્યા છે. જુદે પરમ તત્ત્વ ઉપર એટલે સુધી ધ્યાન કર્યું કે તેના

મુખમાંથી ‘હું’ તે પરમ તત્ત્વ છું’ એવું વાક્ય બહાર પડ્યું. ઈસુખ્રિસ્ત પણ જ્યાં મુખી તેણે પોકારીને કહ્યું કે, ‘હું અને મારો પિતા એકરૂપ છીએ’ ત્યાં મુખી તે પવિત્ર જ્યોતિના ધ્યાનમાં મગ્ન જ રહ્યો. મહાવીરે ધ્યાનમાં મગ્ન થઈ એવું સિદ્ધ કર્યું કે, ‘અધ્યા સો પરમધ્યા’ અર્થાત્ આત્મા તે જ પરમાત્મા છે. અનેક જીવ-મુક્તોએ તેવા જ ઉદ્ગાર કાઢ્યા છે. મનસૂર નામના મુસલમાન ભક્તકવિએ ભક્તિના તાનમાં બાંહેડ કર્યું કે, ‘અનસૂકક’ અર્થાત્ ‘હું તે ખુદા છું.’ તેવી જ રીતે હિંદુ યોગીઓના મુખથી ‘તત્ત્વમસિ’—‘તું જ તે છે’ એ વાક્યો નીકળેલાં છે.

પવિત્ર સત્ય તત્ત્વો પર કરેલું ધ્યાન એ જ પ્રાર્થનાનું જીવન છે. એ જ ધ્યાન આત્માને પરમાત્મા તરફ લઈ જનાર માર્ગ છે. ધ્યાન વગર કરેલી માત્ર અરજરૂપ પ્રાર્થના કે બંદગી ખાલી જીવ વગરના ખોખા સમાન છે; અને તેવી પ્રાર્થના મન અને હૃદયને પાપ અને દુઃખમાંથી મુક્ત કરી જાયે લઈ જઈ શકતી નથી. તમે જો દરરોજ જ્ઞાન, શાન્તિ અને જીવ્યા પ્રકારની શુદ્ધતા અને પરમાત્મપદપ્રાપ્તિને માટે પ્રાર્થના કરતા હો અને છતાં આ સર્વ તમારી પ્રાર્થનાની વસ્તુઓ તમારાથી દૂર હોય, તો તેનો અર્થ એ જ છે કે તમે એક બાળત સારું તમારા હૃદયમાં પ્રાર્થના કરો છો, પણ તમારું વર્તન તમે ખીજા માર્ગે દોરવો છો. તમે આવા પ્રકારના દયુપયુપણાનો ત્યાગ કરો; સ્વાર્થી-પણાના બંધનમાં વળગી રહેલા ને પરમ સત્યો માટેની તમારી પ્રાર્થનામાં વિવ્રકર્તા એવા તમારા મનને તમે ત્યાંથી પાછું ખેંચી લો; જે થીજ મેળવવાને તમે પોતાને લાયક ન ગણતા હો તે થીજ મેળવવાની પ્રાર્થના તમે ન કરો; અને તમે સત્ય માર્ગનો જ વિચાર કરો તેમજ તે માર્ગે વર્તતા રહો; તો તમે પણ દિન-પ્રતિદિન ઉન્નતિક્રમમાં આગળ વધ્યા જશો અને આખરે તમે

પરમાત્માની સાથે એકતા પ્રાપ્ત કરી શકશે.

જે માણસ સાંસારિક લાલ મેળવવા ઇચ્છે છે, તેણે પણ ખંતથી તે પાછળ મંડયા રહેવું પડે છે. જો તે માણસ જે હાથ જોડીને બેસી રહે, માત્ર પ્રાર્થના જ કર્યા કરે અને તે મેળવવાને કંઈ પણ પ્રયાસ ન આકરે, તો ખરેખર તે માણસને આપણે મૂર્ખ જ કહીએ છીએ. પ્રયત્ન વિના તમને સ્વર્ગીય સુખ આપો-આપ આવી મળશે, એવો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ લાવતા નહિ. સત્યના માર્ગે જ્યારે તમે દઢતાથી ચાલવાનો આરંભ કરશો ત્યારે તમે જીવનનાં સત્યો જાણવાને અધિકારી થશો. અને જ્યારે તમે ધીરજથી અને બળજબા વિનાં પ્રયત્ન કરીને આધ્યાત્મિક પ્રસાદ મેળવવાની લાયકાત પુરવાર કરશો, ત્યારે તે તમને મળ્યા વગર રહેશે જ નહિ.

જો તમે ખરેખર સત્યને જ શોધતા હો અને તમારી તૃષ્ણાને સંતોષવા માગતા ન હો, જો તમે સત્યને દુનિયાનાં સુખો અને લાલો કરતાં વધારે ઉત્તમ માનતા હો અને સુખ કરતાં પણ જો તમે સત્યને વધારે ચાહતા હો, તો તો તે મેળવવા તમે ખુશીથી પ્રયત્ન કરશો જ.

જો તમે પાપ અને શોકથી મુક્ત થવા ઇચ્છતા હો, તો જે નિષ્કલંક પવિત્રતાને સારુ તમે આંસુ પાડો છો અને પ્રાર્થના કરો છો, તે પવિત્રતાનો આસ્વાદ લેવા તમારી જિજ્ઞાસા હોય, જો તમારે જ્ઞાન અને અનુભવ મેળવવો હોય અને શાંતિને સ્થળે જવું હોય, તો તો ધ્યાનના માર્ગમાં અત્યારે ને અત્યારે દાખલ થાઓ અને તમારા ધ્યાનનો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ હેતુ સત્યને જ ગણો.

મનસ્વી ફોકટ કપનાઓ અને ધ્યાનમાં શો તફાવત છે, તે આ વિષયના આરંભમાં જ જણાવવાની જરૂર છે. ધ્યાન એ કંઈ સ્વપ્નેના ખ્યાલ કે અવ્યાવહારિક આશય નથી. તે સત્ય શોધ-

વાનો ઉત્તમોત્તમ માર્ગ છે અને જ્યાં સુધી-સંપૂર્ણ સત્ય માણ્ય ન પડે ત્યાં સુધી તે માર્ગ અટકતો નથી. જો આ રીતે તમે સત્યના ઉપાસક થશો તો તમે મતાધિતામાં જે આઈ જશો નહિ, પણ મમત્વભાવ ભૂલી જઈ કેવળ સત્યના શોધક જ થશો. આથી કરીને તમારી આસપાસ એકઠી થવા માંડેલી અને તમે પ્રથમથી પોપેલી ભૂલો એક પછી એક દૂર નાસતી જશે. છેવટે ધીરજ થી તે જ માર્ગે કામ કરતાં તમારી સર્વ ભૂલો અદૃશ્ય થશે અને તમે સત્યનો સંપૂર્ણ પ્રકાશ મેળવવાને અધિકારી બનશો. કવિ પ્રાઉનિંગ લખે છે કે:—

‘આપણુ સર્વમાં એક અંતર્ગત મધ્યગિન્દુ છે, જ્યાં સંપૂર્ણ સત્ય પ્રકાશી રહેલું છે. તેની આસપાસ એક પછી એક માયાનાં પડ આવેલાં છે. તે પડને લીધે તે સત્યનો પ્રકાશ બહાર બરાબર પડી શકતો નથી. તેને ઈન્દ્રિયો અને શરીર પૂર્ણપણે પ્રકાશ પામવા દેતાં નથી અને તેથી સર્વ ભૂલો થવા પામે છે. હવે તે ભૂલ દૂર કરવાને બહારથી પ્રકાશને આણવાનો નથી, પણ જે પ્રકાશ આપણી અંદર રહેલો છે, તે પ્રકાશને આવરણ કરનારાં કારણો દૂર કરવામાં જ ખરો પુરુષાર્થ સમાયેલો છે. તે પુરુષાર્થ જો કરવા માંડો તો આપણો જીવનઉદ્દેશ સફળ થાય.’

ધ્યાનને માટે દિવસનો ચોક્કસ લાગ સુકરર કરવો અને તે સમયને પોતાના હેતુ માટે પવિત્ર ગણવો. પ્રાતઃકાળનો સમય આખા દિવસમાં ઉત્તમ સમય છે, કેમકે ત્યારે કુદરતમાં સર્વ સ્થળે શાન્તિ ફેલાયેલી હોય છે. કુદરતની સ્થિતિઓ તે વખતે વધારે સહાયક થાય છે. તૃષ્ણાઓ અને લાગણીઓ આગલી રાત્રિની ગાઢ જીંઘ પછી તાજે થઈ શકે છે. આગલા દિવસની અજાણતા અને થાક નાશ પામ્યાં હોય છે અને મનની શાંતતા હોવાથી આધ્યાત્મિક શિક્ષણને ચઢણ કરવા યોગ્ય હોય છે. ખરેખરી રીતે

આ સમયે જે પ્રથમ પ્રયત્ન તમારે કરવાનો છે તે એ જ છે કે, તમારી મુસ્તી અને આગસને દૂર કરવી. તેના પર એ અલંક આપવામાં આવશે તો આગળ પગલું કદી ભરી શકાવાનું જ નથી. કારણ કે આત્માની માગણીઓ આજ્ઞાવાચક છે.

આધ્યાત્મિક જાગૃતિ એ જ માનસિક અને શારીરિક જાગૃતિ છે. સુસ્ત અને વિષયલોભવિલાસીઓને કદી પણ સત્તાનું જ્ઞાન કે જ્ઞાન હોતું જ નથી. જે તંદુરસ્ત અને આરોગ્યવાળા પુરુષો આ પ્રાતઃકાળના શાંત સમયને ગાઢ નિદ્રામાં કે લોભવિલાસમાં ગુમાવે છે, તેઓ સ્વર્ગની નિસરણીએ ચડવાને કેવળ નાલાયક છે. જેનું સ્વયંતન્ય ઉચ્ચ સ્થાનના અનુભવ મેળવવા માટે જાગૃત થયું છે અને જેણે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને તોડવા માટે શરૂઆત કરી છે, તે તો તારામંડળ દેખાતું બંધ થાય તેની પૂર્વે જાગૃત થઈ જાય છે અને પોતાના અંતરઆત્મા સાથે આ અંધકારમાં મગ્ન બૂત-તીથી બાથ લીડે છે અને પવિત્ર મહાન ઇચ્છાથી તે પરમ તત્ત્વનો પૂર્ણ પ્રકાશ જોવાને મથન કરે છે. તે વખતે અજાગૃત ડુનિયા તો સ્વપ્નાવસ્થાની ઘોર નિદ્રામાં પડી રહેલી હોય છે।

મહાન પુરુષો જે ઉંચે માર્ગે ચડ્યા છે અને ટકી રહ્યા છે તે કંઈ એક ફલંગ કે ફૂદકો મારીને ચડ્યા નથી, પરંતુ જ્યારે તેમના સાથીઓ ઘોર નિદ્રાવસ્થાને અધીન થઈ પડેલા હતા ત્યારે તેઓ ઉચ્ચ માર્ગે તરફ ચડવાને (શત્રીને વખતે પણ) પોતાનો પંથ કાપતા રહ્યા હતા.

એવો કોઈ પણ મહાત્મા, પવિત્ર પુરુષ કે સત્યનો ઉપદેશક થયો નથી કે જે વહેલો-પ્રાતઃકાળમાં ઊઠ્યા વગર રહ્યો હોય. ઇસુખ્રિસ્ત હંમેશા પ્રાતઃકાળમાં ઊઠી શાંત એકાંતમય પર્વત પર પવિત્ર ઐક્ય સાધવામાં રોકાતા હતા. જુદા સૂર્યોદય પહેલાં એક કલાક આગળ ઊઠી ધ્યાનમાં મગ્ન રહેતો અને પોતાની સઘળા

શિષ્યમંડળને પણ એ જ પ્રમાણે વર્તન રાખવાની આજ્ઞા કે દિશા આપતા હતા.

પ્રાતઃકાળના આવા ઉત્તમ સમયમાં જો કદાચ તમારે તમારા સંસારવ્યવહારનાં ણંધનરૂપ કાર્યો બજાવવાની ફરજો માથે આવી પડી હોય અને આ પ્રમાણે તમારા ધ્યાન માટેના સાધનમાં તેનો અંતરાય આવી પડતો હોય, તો તમારે રાત્રિનો એક કલાક ગાળવા પ્રયત્ન કરવો. તેમજ આખા દિવસનાં તમારાં વ્યાવહારિક કાર્યોની ખટપટ અને મહેનતમજૂરીને લીધે તે પણ જો તમારાથી બનવું અશક્ય થઈ પડતું હોય, તો તેથી પણ નાહિંમત કે નાસ્તીપાસ ન થવું. તમારાં કાર્યોના સમયમાં વચ્ચે વચ્ચે તમને જે અવકાશ મળતો રહે તે સમયે તમારે તમારા સંકલ્પો-વિચારોને પવિત્ર એકાગ્રતા તરફ જ વાળવાનું વલણ રાખવું. એટલે કરીને જે દૂંક સમય તમોને મળે છે તે નકામો ન જતાં સફળયોગમાં ગળાશે. આ પ્રમાણેનું વર્તન કે વલણ રાખવાથી તમને એક બાજુ ટેવ અને કાર્યોમાં ગૂંથાવાની અને બીજી બાજુ તમારી એકાગ્રતાના લક્ષણી દૃઢતા કરવાની સ્વતંત્ર ટેવ પડતી જશે.

જેઠળ બોહીમ નામનો માણસ જોડા સીવવાના સમયમાં પવિત્ર વસ્તુઓ પર જ લક્ષ રાખતાં રાખતાં 'મહાત્મા'નો હરબજો સંપાદન કરી શક્યો હતો. દરેક જીવનમાં વિચાર કરવાનો તો અવકાશ છે, છે ને છે જ. અતિ કામદાર અને ઘણા જ મહેનતુ માણસ પણ આવા સમયમાંથી ઉચ્ચ ભાવના અને એકાગ્રતાથી કદી બાતલ થતા નથી.

આધ્યાત્મિક ધ્યાન અને સ્વાનુભવ એ બે જુદા પદાર્થ નથી; તેટલા માટે મોટે પોતાના જ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવાનું શરૂ કરવું, એટલે કે પોતાને બાજુવા-ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરવો. તેમાં યાદ રાખવું કે હેતુ માત્ર સતને બાજુવા માટે, બુલચૂકો દૂર કરવાનો

રાખવો. પોતાના અંતરમાં હેતુઓ; વિચારો અને કર્મ સંબંધી સવાલ કરવો અને તે સર્વને પોતાના મનની કલ્પનાઓ સાથે સરખાવતા જવું. તે પર શાંત અને નિષ્પક્ષપાતપણે પ્રયત્નવાન રહેવું. આવા પ્રકારે હંમેશા ચાલુ વર્તન રાખવાથી તમારી માનસિક અને આધ્યાત્મિક સમતોલતામાં વધારો થશે. આ વગર મનુષ્યો સંસારસમુદ્રમાં મહદ વગરનાં તણખલાં સમાન છે. જો તમારામાં ધિક્કાર કે આવેશની લાગણી પ્રકટી આવે તો તમે માયાળુપણા અને ક્ષમાના ગુણો ઉપર એકાગ્રતા કરો; કે જેથી કરીને તમારી મૂળ અને કઠોર વર્તણૂક ઉપર તમે ત્રીક્ષ્ણતાની નજરથી જોવાને હંમેશા જાગ્રત રહેશો. તેથી તમે પ્રેમ, દયા અને ક્ષમાના સાગરમાં વસવાની શરૂઆત કરશો. જેમજેમ નીચ વૃત્તિઓને ઉચ્ચ લાગણીઓથી તાજે કરતા જશો, તેમતેમ ધીમેધીમે તમારી હૃદયરૂપી શુદ્ધિમાં તે પવિત્ર પ્રેમના નિયમ સંબંધી જ્ઞાનના અંકુરોનો પ્રકાશ છૂપી રીતે પડતો જશે અને જીવન અને ચારિત્ર્યની મુશ્કેલીઓના પડદાની સર્વ સમજ તમને ખુલ્લી પડતી જશે. આવા જ્ઞાનનો સદુપયોગ તમે તમારા કાયિક, વાચિક અને માનસિક કર્મને લાગુ પાડતા જશો, તો તમારી ઉત્તતિ વધારે થતી જશે અને તમે વધારે ને વધારે માયાળુ, વધારે ને વધારે પ્રેમી અને વધારે ને વધારે પવિત્ર બનતા જશો. દરેક ભૂલ, દરેક તૃષ્ણા અને દરેક માનસિક નબળાઈ આ પ્રમાણે ધ્યાનની શક્તિથી તાજે કરી શકાય છે; અને જેમજેમ દરેક પાપ અને દરેક ભૂલ બહાર નીકળતી જાય છે તેમતેમ પંચી જીવાત્મા પર સત્નો પ્રકાશ સ્વચ્છ અને ખુલ્લો પ્રકાશી રહે છે.

આ પ્રમાણે ધ્યાનની મહાયથી તમે તમારી આસપાસ સ્વાર્થપણારૂપી શત્રુ સામે બચાવરૂપી કોટ બાંધતા જશો અને સત્ના અનાશ્વર્ત પવિત્રપણામાં તમે વાસો કરતા રહેશો. ધ્યાનના મહા-

‘વરાતું’ સીધું કૃષ્ણ એ મળશે કે શાંત આધ્યાત્મિક બળને વધારે થઈ જીવનની લડાઈમાં તમેને ઊભા રહેવાને અને દૃઢાવ કરવાને સ્થાન મળશે. પવિત્ર વિચારોની શક્તિ મહાન છે અને શાંત ધ્યાનના સમયે જે બળ અને જે જ્ઞાન સંપાદન ક્યાં હોય છે, તેથી કરીને જીવાત્માઓ લડાઈ, ખટપટ, દુઃખ અને ઉશ્કેરણીના સમયમાંથી બચવાને સ્મરણશક્તિથી ભરપૂર થાય છે. જેમજેમ ધ્યાનની શક્તિથી તમારા જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થતી જાય છે, તેમતેમ તમે તમારી વધારે ને વધારે સ્વાધીન તૃષ્ણાઓને (કે જે અલિપ્ત છે અને દુઃખ તથા શોકને ઉત્પન્ન કરે છે) ત્યાગ કરતા જશો. તેથી કરીને તમે અધિક મધ્ધમપણા અને અચલિત તરવો પર સ્થિર ઊભા રહેશો અને સ્વર્ગની શાન્તિ અનુભવશો.

ધ્યાનનું કૃષ્ણ એ મળે છે કે, તેથી અનંત તરવોનું જ્ઞાન સંપાદન થાય છે. ધ્યાનની શક્તિથી, તરવો પર આસ્થા રાખવાથી અને તેના ઉપર નિર્ભયપણે સ્થિત થવાથી કૌશલ્ય વધે છે અને અનંત સાથે એકરૂપ થવાય છે.

તમે હાલમાં જે નીતિમય ભૂમિકા પર છો તેથી આગળ તમે તમારું ધ્યાન વધારો. યાદ રાખવું કે તમારે તો તમારા સત્ત્વ જ્ઞાન અસ્થિરપણે વધારવાનું છે. જો તમે ધર્મચુસ્ત જૈન હો તો તમારે શ્રી મહાવીરના પવિત્ર અને ડાઘ વગરના ચારિત્ર્ય પર જ એકાગ્રતા કરવી અને તેના દરેક નિયમને તમારા આંતરજીવનમાં ઘટાવી બહારની વર્તણૂક પર લાગુ પાડતા રહેવું; એથી કરીને તમે તેની શુદ્ધતાની વધારે ને વધારે નજદીકમાં આવતા જશો. કેટલાક ધર્મોચ્છીઓ સત્ તરફ અલક્ષ આપે છે અને પોતાના ગુરુ કે સાંપ્રદાયિકોએ બાંધી આપેલા નિયમોને જ વળગી રહે છે અને બહારની પ્રાર્થના વડે જ સંતોષ માને છે તેમજ પોતાની જ મર્યાદામાં વર્તે છે. તેથી કરી તેઓ પાપ અને દુઃખરૂપી

સાગરમાં વારંવાર ભટક્યા કરે છે; તમે તેમ કરશો નહિ. તેવા પક્ષપાતી ઈશ્વરોપદેશથી, પંથોથી અને સત્ય જીવન વગરની તેવી ક્રિયાઓથી આગળ વધવામાં તમને ધ્યાનની શક્તિ બહુ કામ લાગશે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનરૂપી ઉચ્ચ માર્ગમાં સત્ પર દૃઢ મનથી ચાલતાં સતત્ત્વ જ્ઞાન થવામાં કદી પણ અટકાવ થશે નહિ.

આતુરતાપૂર્વક અને દૃઢ આગ્રહપૂર્વક નિત્ય ધ્યાનનો અભ્યાસ કરવાથી સત્યનું જ્ઞાન થાય છે અને સત્તા શબ્દનો પંથી જ સત્તાનાં શાસ્ત્રોને બાંધે છે.

ગૌતમ બુદ્ધે પોતાના શિષ્યમંડળને પાંચ મહાન પ્રકારનો ધ્યાન કરવાનો જે જાસ ઉપદેશ આપ્યો હતો તે નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) પ્રેમભાવના:—જેમાં અંતઃકરણપૂર્વક પ્રાણીમાત્રના ભક્ષાની અને આબાદીની ઈચ્છા રાખવી. એટલું જ નહિ પણ હૃદયમનોને માટે પણ સુખની ભાવના રાખવી.

(૨) દયા:—જેમાં પ્રાણી માત્રનાં હુઃખોનો વિચાર કરી પોતાના સંકલ્પોમાં તેમના શોક અને આશાઓનું ચિત્ર આલેખી, તે તરફ કરુણારૂપી દયાભાવ બાંધત કરવો.

(૩) આનંદ:—જેમાં પરસુખમાં પોતાનું સુખ અનુભવવું.

(૪) સ્વચ્છતા:—જેમાં અનાચાર અને અનીતિનાં હુઃખ-દાયક પરિણામ અને તેથી ઉત્પન્ન થતાં પાપો અને હુઃખો, તથા પાપથી મળતાં સુખનું ક્ષણભંગુરપણું એ વગેરે વિચારવું અને તેથી બિહતું માનસિક સ્વચ્છતાનો વિચાર કરવો.

(૫) શાન્તિ:—જેમાં સ્વાર્થી પ્રેમ અને ધિક્કાર, ધાતકી-પણું અને જીલ્મ, આબાદી અને નિર્ધનતા—એ સર્વની પેઢી બાંધી જવાનો વિચાર કરવો. નિષ્પક્ષપાત અને શુદ્ધ શાન્તિથી પોતાના પ્રારબ્ધને ઓગાળવું.

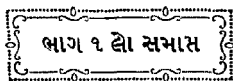
જૈનધર્મમાં ફરમાવેલી અનિત્ય ભાવના, એકત્વભાવના આદિ બાર ભાવનાઓ પૈકી હરદોઈ એક અથવા વધારે ભાવનાઓ ભાવવાથી અગર હરદોઈ મહાપુરુષના જીવનચરિત્ર પર ધ્યાન ધરવાથી પણ એવું જ પરિણામ લાવી શકાય છે.

પરંતુ જ્યાં સુધી તમારો હેતુ સત્ છે, જ્યાં સુધી તમારી આશાતૃષ્ણા પવિત્ર અંતઃકરણ અને શુદ્ધ જીવનવાળી છે, ત્યાં સુધી તમે જોઈએ તો આ ચોક્કસ ધ્યાન કરો વા. નહિ કરો તે સર્વ એક જ છે. તમે તમારા ધ્યાનને, તમારા અંતઃકરણને પ્રેમરૂપી અરાધી વિકાસ પામવા દો, તમે ધિક્કારની લાગણીઓ તથા તુચ્છકારપણાથી મનને વિમુક્ત કરો. દુનિયામાં જેમ પુણ્યે પ્રાતઃકાળના સમયે ખીલવા માટે ફિરણો અહણ કરવા પોતાની પાંખડીઓ ઉઘાડે છે, તેમ તમે પણ તમારા જીવાત્માને ખુલ્લો કરીને સત્નાં કીર્તિવંત પ્રકાશરૂપી ફિરણો વધારે ને વધારે પ્રમાણમાં દાખલ થવા દો.

ઉચ્ચ ભાવનારૂપી પાંખો વડે આનંદસ્વર્ગમાં જિડો; નીડર બનો; મહાન શક્તિઓની પ્રાપ્તિ સંભવિત છે એમ દૃઢપણે માનો. તદ્દન શાન્ત અને ડાઘ વગરની જિંદગી સંભવિત છે એમ શ્રદ્ધા રાખો. જિંદગીમાં જિંદગી સત્ય મળી શકે છે એમ શ્રદ્ધા રાખો. આવી શ્રદ્ધા રાખનાર માણસ સ્વર્ગીય જિંદગી તરફ અપાટાબંધ આગળ વધે છે. જેમનામાં આવી શ્રદ્ધા નથી, તેઓ વહેમના આકળમાં ભટક્યા જ કરે છે અને દુઃખ પામ્યા જ કરે છે.

આ પ્રમાણે શ્રદ્ધા રાખવાથી—આ પ્રમાણે ઉચ્ચ ભાવના ભાવવાથી—આ પ્રમાણે ‘ધ્યાન’માં મશગૂલ થવાથી તમને અત્યંત મધુરો આત્મિક અનુભવ મળશે. તમને એવાં એવાં શુભ દર્શન થશે કે તેથી તમે હર્ષદેલા જેવા બનશો. જેમજેમ તમે સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રેમ અને સર્વોત્કૃષ્ટ ભલાઈનો અનુભવ કરતા જશો, તેમ

તેમ તમને ઊંડો આનંદ થતો જશે, તમારા હૃદયમાં ઊંડી શાંતિ ધિરાજશે, જૂનીપુરાણી ચીજો-ધણી વખતની માનસિક બલાઓ દૂર થશે અને તમે તદ્દન નવા જ બની જશો. સ્થૂળ વિશ્વનો પકડો કે જે મૂર્ખ માણસની આંખથી કદી ભેદી શકાય તેમ નથી પણ જે સત્યની આંખથી તો તદ્દન પારદર્શક જ લાગે છે, તે પકડો તમારી દૃષ્ટિ આગળથી ખસી જશે અને આત્મિક વિશ્વનાં તમને દર્શન થશે. એ પ્રસંગે 'વખત' બંધ થશે અને તમે આદિ-અંત રહિત સ્થિતિને અનુભવ કરશો. સ્થિતિઓનો ફેરફાર અને મૃત્યુ એ તમને દુઃખ કે ચિંતા ઉપજાવી શકશે નહિ; કારણ કે તમે તો અચલ, અમર, અવ્યાયાધ સ્થિતિમાં સ્થિત થઈ ચૂક્યા છો.

છેવટના બે બોલ

પ્રિય પાઠક! જે જ્ઞાન, આદિ વગરના ભૂતથી જુદીજુદી જીવો અને કલ્પો દ્વારા જુદાજુદા રૂપમાં ચાલ્યું આવ્યું છે અને જે જ્ઞાન, અંત વગરના ભવિષ્યમાં તેવી જ રીતે ચાલ્યા કરવાને નિમોષેલું છે, તે જ્ઞાનનું એક કિરણ મને જે ઠાંઈ મુખથી-જે ઠાંઈ સાધનથી-જે ઠાંઈ સ્ફુરણથી પ્રાપ્ત થયું તેવા જ રૂપમાં તે કિરણ આપની સંમક્ષ રજૂ કર્યું છે. એની નવીનતા સંબંધી હું ઠાંઈ હક્ક કરતો નથી, કે એના ઉત્તમપણા માટે જિદ્દ કરતો નથી; તેમને જ જે તે અનુકૂળ લાગે તો તમારા હૃદયમાં તેને પેસવા દેજો, નહિ તો ખુશીથી તે હૃદયનાં દ્વાર તે કિરણ સામે બંધ કરજો. પસંદગી તમને સોંપુ છું. પણ જો તમને એ કિરણથી જરા પણ દિલાસો મળે, જો તમારા હૃદયમાં એ કિરણ જરા પણ હુંક ઉત્પન્ન કરે, જો તમારી ચિંતાનો બોલો એ કિરણના સ્પર્શથી તલ માત્ર પછું ઓછો થાય, જો તમારા સંજોગો એ કિરણ આગળ નમી જતા જોવામાં આવે તો, ઓ પ્રિય પાઠક! હું એનો બીજો લાગ વાંચી લેવા ચૂકતો ના.

સંસારમાં સુખ ક્યાં છે ?

ભાગ ૨ જે

૧ : જે ગુરુઓ : 'સત્ય' અને 'અહંકાર'

આ જગતમાં સર્વોપરિ સત્તા લોગવવાને મનુષ્યના આત્માની રણભૂમિ ઉપર જે તત્ત્વો યુદ્ધ કરી રહ્યાં છે; એક તત્ત્વને અહંકાર અથવા હુંપણું કહેવામાં આવે છે અને બીજું તત્ત્વ તે સત્ય છે. હુંપણાડપી શુરુ છે તે બહુ ઉન્મત્ત છે અને તેનાં હુથિયારો વિકાર, અભિમાન, લોભ, ખોટી શેખાઈ, હઠીલાઈ વગેરે છે, જે ખરી રીતે અંધારના સાથી છે. પણ સત્યડપી શુરુ બહુ જ નમ્ર અને શાન્ત છે અને તેનાં હુથિયારોમાં મુખ્ય નમ્રતા, ધૈર્ય, પવિત્રતા, આત્મલોગ, નિરભિમાનીપણું વગેરે છે. આ સર્વ પ્રકાશના સાથીઓ છે.

હરેક હૃદયમાં યુદ્ધ તો ચાલ્યા જ કરે છે અને આ તો એક સામાન્ય નિયમ છે કે એક જ સિપાઈ એક જ વખતે બન્ને વિરોધી

લક્ષ્મણમાં ભાગ લઈ શકે નહિ. માટે દરેક હૃદય દાં તે। હુંપણમાં અથવા તો સત્યમાં ગૂંથાયેલું હોયું જોઈએ. આ બેની વચમાં કોઈ માર્ગ જ નથી. એક તરફ સત્ય અને બીજી તરફ હુંપણ. ત્યાં હુંપણ છે, ત્યાં સત્ય નથી અને ત્યાં સત્ય છે, ત્યાં હુંપણ નથી. સત્યના મહાન ગુરુ બુદ્ધ લગવાને આવો જ ઉપદેશ આપ્યો છે. શ્રીમહાવીર પ્રભુએ પણ કહ્યું છે કે, ‘પરમ સત્ય મેળવવાને નિરક્ષિમાનપણું અંગીકાર કરો.’

સત્ય એવું સાદું, એવું સીધું અને એવું નિષ્પક્ષપાતી અને એવું કોઈની પરવા વગરનું છે કે તેમાં ગૂંથવણ, આંટીઘૂંટી કે અમુક શરતોનો સંલવ પણ નથી. હુંપણ તે વાંકું ચૂકું અને આંટી-ઘૂંટીવાળું હોય છે. તે કણે કણે બદલાતી ઇચ્છાઓ પ્રમાણે ફેરવાય છે. તેમાં અનેક પ્રકારના પક્ષપાતોનો સંલવ છે. ‘હું’ ના પૂત્રરીઓ બોટી રીતે જોમ માને છે કે સંસારની સઘળી ઇચ્છાઓ અમે સંતોષીએ અને તેની સાથે અમે સત્યના પણ ઉપાસક બનીએ. પણ સત્યના ખરા ભક્તો હુંપણોના લોગે સત્યની ઉપાસના કરે છે અને જગતના માયાવી પદાર્થોથી અને સ્વાર્થથી ચોતાની જાતનું બહુ દરકારપૂર્વક રક્ષણ કરે છે.

શું તમારી સત્ય જાણવાની અને અનુભવવાની ખરી ઇચ્છા છે? જો તમારી ઇચ્છા હોય તો તમારે દરેક વસ્તુનો લોગ આપવાને અને દરેક વસ્તુનો ત્યાગ કરવાને તૈયાર રહેવું જોઈએ. કારણ કે ત્યારે આપણા હૃદયમાંથી સ્વાર્થનો છેદલો અંશ પણ નાશ પામી જાય, ત્યારે સત્ય તેના સંપૂર્ણ અને સવ્ય સ્વરૂપમાં દેખાય છે અને અનુભવાય છે.

એક મહાત્મા કહે છે: ‘જે મારો શિષ્ય થવા માર્ગે છે, તેણે પ્રથમ તો આત્મલોગ આપતાં શીખવું જોઈએ.’ શું તમે આત્મલોગ આપવાને તૈયાર છો? શું તમે તમારી વાસનાઓ, તમારા

ખોટા અભિપ્રાયો, તમારા માની લીધેલા ખોટા દુરાચરો અને તમારા હલકા વિકારોનો લોગ આપવાને તત્પર છે? જો તમે તૈયાર હો તો સત્યના સાંકડા માર્ગે ચાલવાને અને જે શાન્તિ મેળવવામાં જંગત બેનસીળ રહ્યું છે તે શાન્તિ મેળવવાને તમે જરૂર લાયક થશો. સ્વાર્થત્યાગ અને સંપૂર્ણ હુંપણાનો લોગ એ જ પરમ સત્યના અનુભવરૂપ છે અને સઘળા ધર્મો અને સઘળી તત્ત્વ-વિધાઓ તે સત્યના અનુભવ માટે દેશરૂપ છે.

સત્યનો લોગ આપવો એ જ હુંપણું છે અને હુંપણાનો લોગ આપવો એ જ સત્ય છે. જે પ્રમાણમાં તમે હુંપણાને ભરવા દેશો, તે પ્રમાણમાં તમે સત્યને જન્મ આપશો; અને જેમ જેમ તમે હુંપણાને વળગતા જશો, તેમતેમ સત્ય તમારાથી દૂર ને દૂર સાગતું જશે.

ત્યાં સુધી તમે સ્વાર્થની આંખથી જુઓ છો, ત્યાં સુધી તમે સત્યનું સૌંદર્ય નિહાળી શકો નહિ. જો તમે અભિમાની હો તો દરેક ચીજ તમારા અભિમાનથી રંગાયેલી તમને જણાશે. જો તમે વિપત્તિ અંધવાદમાં હો તો તમારું મન વિકારોરૂપી ધૂણી અને ત્વાળાથી ઘેરાયેલું થશે, તેથી તે દ્વારા જોતાં તમને સઘળું વિપત્તિ-મય લાગશે. વિપત્તિ પુરુષને મન દરેક શ્રી વ્યલિચારિણી લાગશે, તેમજ કુચેદાવાળી સ્ત્રીને મન સર્વ પુરુષો કામાંધ જણાશે. જો તમે મગરૂર અને પોતાનો જ કક્કો ખરો ઠરાવનારા હો, તો તમને તમારા અભિપ્રાયોની મહત્તા અને ઉત્તમતા સિવાય આ જગતમાં બીજું કંઈ દેખાશે નહિ.

સત્યના ઉપાસક અને 'હું'ના પૂજારીમાં એક મોટું અંતર છે અને તે એક ગુણને લીધે જણાઈ આવે છે. તે ગુણ તે નમ્રતા અથવા નિરભિમાન છે. ખોટી શેખાઈ, હઠીલાઈ અને સ્વાર્થ એ સર્વથી દૂર રહેવું, એટલું જ નહિ પણ પોતાના અભિપ્રાયોને હઠીલાઈથી

વળગી ન રહેવું—આત્મ નામ તે ખરી નિરાભિમાન વૃત્તિ છે.

જે મનુષ્ય હુંપણાના વિચારમાં મથગૂલ છે, જે પોતાના અભિપ્રાયોને જ સાચા માને છે અને બીજા વધા મનુષ્યોના અભિપ્રાયને કોપરૂપ ગણે છે, તે માણસ અંધારામાં અને વિદ'બાણમાં આધડે છે. જે નિરાભિમાની સત્યનો ઉપાસક 'સત્ય' અને 'અભિપ્રાય' વચ્ચેનો ભેદ સમજતાં શીખ્યો છે, તે તો સર્વ મનુષ્યો તરફ ઉદારવૃત્તિથી જુએ છે અને પોતાના અભિપ્રાયોને સાચા ઠરાવવાને તે કદાચિ જઈ કરતો નથી; પણ પ્રેમને આતર-સત્ય વધારે ભવ્ય સ્વરૂપમાં પ્રકટ થઈ શકે તે માટે, પોતાના અંગત અભિપ્રાયોનો પણ ભાગ આપતાં તે ચૂકતો નથી. કારણ કે પરમ સત્યને કોઈના ટેકાની જરૂર રહેતી નથી તે વાત તો ફક્ત 'અનુભવી' પુરુષરત્નોના જ અનુભવમાં આવી શકે. જેનામાં વધારે ઉદારતા છે, તે સત્યની વધારે સમીપમાં છે.

ઘણીવાર મનુષ્યો મોટી તકરારો અથવા વાદવિવાદ ચલાવે છે અને ધારે છે કે અમે સત્યની તરફેણ કરીએ છીએ, પણ ખરી રીતે તો તેઓ ઘણે ભાગે પોતાના નાશવંત અભિપ્રાયોનો બચાવ કરતા હોય છે. હુંપણાનો ઉપાસક બીજાઓની સામે પોતાના સઘળા જોરથી થાય છે. સત્ય બદલાય તેમ નહિ હોવાથી તેમજ અચળ હોવાથી તે મારા કે તમારા અભિપ્રાય ઉપર આધાર રાખતું નથી. આપણે સત્યમાં દાખલ થઈએ, અથવા તો સત્યની બહાર બિલા રહીએ, તેથી સત્યને જરા પણ અસર થતી નથી. આપણે તેના સામા થઈએ કે તેનો બચાવ કરીએ તેથી સત્યની સ્થિતિમાં રતી માત્ર પણ ફેર પડતો નથી. પણ તેનું પરિણામ આપણી વૃત્તિ પ્રમાણે આપણા લાભમાં કે ગેરલાભમાં આવે છે.

સ્વાર્થના ગુલામ બનેલા, મદથી છડેલા, અભિમાની અને બીજાનું સાંખી નહિ શકનારા પુરુષો એમ માને છે કે અચુક ધર્મ

યા માન્યતા સાચી છે અને બીજા સઘળા ધર્મો ભૂલભરેલા છે. તેઓ બીજાઓને એક ધર્મમાંથી બીજા ધર્મમાં વટલાવવા પોતાનું સઘળું જોર વાપરે છે. પણ આ એક ગંભીર ભૂલ છે. જગતમાં ફક્ત એક જ ધર્મ છે અને તે ધર્મનું નામ 'સત્ય' છે.

જગતમાં એક જ ભૂલ છે અને તે ભૂલનું નામ 'હુંપણું' છે. ઉપરઉપરની-બહારથી બતાવવાની માન્યતા યા શ્રદ્ધા એ સત્ય નથી. સત્યનો ઉપાસક તો નિઃસ્વાર્થી, ઉચ્ચ અને ઉમદા આશયનો હોય છે; અને જેણે સત્ય મેળવ્યું છે તે આખા જગતની સાથે પ્રેમ અને દિલસોજીથી રહી શકે છે.

જો તમે શાંતિથી તમારું હૃદય, તમારું મન અને તમારું ચારિત્ર્ય તપાસો-બારીક રીતે અવલોકો-તો તમે સત્યના ઉપાસક છો કે હુંપણાના પૂજારી છો, તેની તમારા હૃદયમાં સંપૂર્ણ ખાતરી થશે. શું તમે વહેમ, વૈર, ઈર્ષ્યા, ક્રોધ, અભિમાન વગેરે વિચારો તમારા હૃદયમાં પોષો છો? અગર શું તમે તેમને તમારા હૃદયમાંથી દૂર કાઢવા તમારું સઘળું બળ અજમાવો છો? જો તમે તેવા વિચારોને પોષતા હો, તો તમે ગમે તે ધર્મ માનતા હો તે છતાં, તમે ખરેખર 'હું'ના જ પૂજારી છો; અને જો તમે ઉપર જણાવેલી વૃત્તિઓને નિર્મૂળ કરવા પ્રયત્ન કરતા હો, તો તમે કોઈ પણ ધર્મને ન માનનારા હો છતાં પણ તમે ખરેખર 'સત્ય'ના ઉમેદવાર છો.

શું તમે કામી, હઠીલા, સ્વાર્થી, ઇન્દ્રિયોને પોષનારા અને હુંપણાના જ વિચારમાં રમનારા છો? અથવા તો શું તમે નમ્ર, દયાળુ, નિઃસ્વાર્થી, નિર્તોદ્રિય અને સ્વાર્થનો ભોગ આપનારા છો? જો તમે પ્રથમ પ્રકારના હો તો ખરેખર તમે હુંપણાના ગુલામ છો; અને જો તમે બીજા પ્રકારના હો તો તમે સત્યના સાચા ભક્ત છો. શું તમે ધનને સારું વલણ માંડો છો? શું તમે તમારા પૈસાને

આજે જુરયાળાંધ લગાઈ ચલાવે છે ? શું તમે સત્તા અને આગે-
વાની મેળવવા માટે તલસે છે ? શું તમે આત્મજ્ઞાપા કદે છે ?
અને શું તમે બહારનો લાભકે બનાવવા પૂરો છે ?—અથવા તો
શું તમે ધનની લાલસા તજી છે ? શું તમે દલદને દેશવટો દીધો છે ?
શું તમે છેલ્લામાં છેલ્લી પદવીમાં કોઈ પણ તમને ન જાણે તેવી
રીતે અજ્ઞાત પડી રહેવાને તૈયાર છે ? શું તમે જ્યાંત્યાં તમારા
વિષે વાત કરતાં અટક્યા છે ? અર્થાત્ તમે જ્યાંત્યાં આત્મજ્ઞાપા
કરવાનું છોડી દીધું છે ?

જો તમે પ્રથમ જાણાવેલી રીતિના હો, તો પરમાત્માના લક્ષ
હોવાનું શુભાન ધરાવતા છતાં તમે ‘દુ’ ના જ પૂજારી છો. અને
જો તમે બીજા પ્રકારના મનુષ્ય હો તો તમે ખુદલી રીતે પ્રાર્થના
ન કરતા હો તે છતાં પણ તમે ‘પરમતત્ત્વ’ ના ઉપાસક છો.
સત્યપ્રેમી મનુષ્ય જે નિશાનીઓથી ઓળખાય છે, તે નિશાની-
ઓ ન બુલાય તેવી અને સ્પષ્ટ હોય છે. ભગવદ્ગીતામાં ઓળખા
અધ્યાયમાં શ્રીકૃષ્ણે દેવી સંપદ્મના જે શુભો દર્શાવ્યા છે તે સત્યની
ઉપાસનાના સૂચક છે:—

અમયં મય્યસંશુદ્ધિઃ જ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિઃ ।

દાનં દમય્ય યજ્ઞશ્ચ સ્વાધ્યાયસ્તપ આર્જવમ્ ॥ ૧ ॥

અહિંસા સત્યમક્રોધસ્ત્યાગઃ શાન્તિરપેશુનમ્ ।

દયા ભૂતેષ્વલોલુપ્ત્વં માર્દવં દ્વીરચાપલમ્ ॥ ૨ ॥

તેજઃ ક્ષમા ધૃતિઃ શૌચમદ્રોહો નાતિમાનિતા ।

ભવંતિ સંપદં દૈવીમમિજાતસ્ય મારત ॥ ૩ ॥

અભય, શુદ્ધ અંતઃકરણ, જ્ઞાનયોગમાં સ્થિરતા, દાન, દમ,
યજ્ઞ અથવા આત્મયોગ, સ્વાધ્યાય, તપ, સરલતા, અહિંસા, સત્ય,
અક્રોધ, ત્યાગ, શાન્તિ, ચીડિયાપણાનો અભાવ, પ્રાણીમાત્ર તરફ

હયા, લોહપતાનો નાર્શ, નમ્રતા, વિનયમર્યાદા, સ્થિરતા, તેજ, સમા, ધૈર્ય, પવિત્રતા, દ્રોહનો અભાવ અને માનનો અભાવ, આ સર્વ સદ્ગુણો, હે અર્જુન ! દૈવી સંપદ્વાળાના હોય છે.

જ્યારે મનુષ્યો અજ્ઞાનમાં અને હું પશુમાં ફસાઈ જઈ સત્યના ઉપાસકનાં ઉપર જણાવેલાં ચિહ્નો ભૂલી જાય છે, ત્યારે તેઓ મનુષ્યની પરીક્ષા કરવાનાં કૃત્રિમ સાધનોં ઊભાં કરે છે. અમુક ધર્મને માને તો તે સત્યનો ઉપાસક છે અને અમુક ધર્મને ન માને તો તે સત્યનો ઉપાસક નથી. આવી તદ્દન બનાવટી કસોટીઓ સત્યના ઉપાસકની પરીક્ષા કરવામાં હાલમાં વપરાવા લાગી છે ! આ કારણથી મનુષ્યોમાં મતભેદ પડે છે અને જ્યાં ત્યાં ચાલુ વૈરવિરોધ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે; અને દુઃખ-દિલગીરી તો પગલે પગલે નજરે પડે છે.

પ્રિય વાચક ! શું સત્યમાં જન્મ લેવાને તારી જિગરની ઇચ્છા છે ? જો તારી ઇચ્છા જ હોય તો ફક્ત એક જ માર્ગ છે અને તે એ છે કે હું પશુને મરવા દે.

જુદી જુદી કામનાઓ, વાસનાઓ, તૃષ્ણાઓ, અભિપ્રાયો, મતાંધતાઓ અને પ્રથમથી ખાંધી લીધેલા વિચારો-આ સર્વને તારા હૃદયમાંથી હમેશને વાસ્તે દેશવટો આપી દે, આ સર્વનો હવે તું એક પગવાર પણ ગુલામ બનીશ નહિ. એટલે પછી જરૂર 'સત્ય' તારું થશે. તારો જ ધર્મ ખરો અને બીજા બધાના ધર્મ તદ્દન ખોટા એવું માનતો ખંધ થઈ જા અને ઉદારતાનો ઉમદા પાક શીખવાને નિરલિમાનીપણે પ્રયત્ન કર. મારા ધર્મનો સંસ્થાપક એ એકલો જ જગતનો ઉદ્ધાર કરનાર મહાપુરુષ છે અને બીજા ધર્મના સંસ્થાપકો મૂર્ત છે, એવા વિચારોને તારા દિલમાં સ્થાન આપીશ નહિ. કારણ કે તેવા વિચારોને લીધે જ આ જગતમાં અનેક નિર્દોષ મનુષ્યોનાં લોહી રેડાયાં છે અને

બારે ખૂનરેણ ચાલી છે. માટે મારું ગ્રેષ્ઠ અને પારકું અધમ, એવો ખોટો ખ્યાલ તણ પવિત્રતાના પરમ પન્થે વિચરવાનું પસંદ કર. જે આ પ્રમાણે તું થોડો વખત પણ વર્તીશ, તો તારી નિઃશંક ખાતરી થશે કે દરેક પવિત્ર પુરુષ જગતનો ઉદ્ધારક છે.

હું પશુનો ત્યાગ કરવો, એનો અર્થ બહારની વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો એમ થતો નથી; અંતરનું પાપ-અંતરની ભૂલ દૂર કરવી એ જ ખરો હું પશુનો ત્યાગ છે. લલકારદાર પોપાકનો ત્યાગ કરી ભગવાં લૂગડાં પહેરવાથી, અથવા ધનનો ત્યાગ કરવાથી, અથવા અમુક પ્રકારનો ખોરાક નહિ ખાવાથી અથવા ફક્ત મીઠા અને ખુશામતભર્યા શખ્તો ખોલવાથી-આવાં આવાં બાહ્ય આચરણથી કદાપિ સત્ય જડતું નથી. પણ અભિમાનવૃત્તિ ત્યાગવાથી, ધનની તૃષ્ણાનો નાશ કરવાથી, ઈર્દ્રિયોના ઉપભોગની લાલસાને વશમાં લાવવાથી, દ્રેષ-ઇર્ષ્યા-પરનિંદા અને સ્વાર્થથી દૂર રહેવાથી અને હૃદયથી નમ્ર અને પ્રેમાળ થવાથી-આ સર્વ આંતર-ક્રિયાઓથી ખરું સત્ય જડે છે.

પ્રથમ જણાવેલી બાહ્ય ક્રિયાઓ કરવી અને અંતરની વૃત્તિ ન મુદારવી એ એક પ્રકારનો ઢોંગ છે. તમે આખા જગતનો ત્યાગ કરો અને જંગલમાં કે કોઈ એકાંત શુદ્ધમાં જઈ બસાઓ, છતાં તમારી સ્વાર્થતા તો તમારી સાથેજ ત્યાં પણ આવશે; અને જ્યાં સુધી તમે સ્વાર્થનો ત્યાગ કર્યો નથી, ત્યાં સુધી ખરે-ખર તમારી સ્થિતિ બહુ દયાજનક રહેશે અને તમે મોટા ભ્રમમાં બૂલા લમથો. તમે હાલ જે સ્થિતિમાં છો તેની તે સ્થિતિમાં રહીને પણ તમારી સઘળી ફરજો તમારી શક્તિ પ્રમાણે બરાબર બજાવી શકો, તમે જગતનો-તમારા મગજમાંના જગતનો, આંતર-શત્રુનો ત્યાગ કરી શકો. સંસારમાં રહેવા છતાં સંસારથી અનાસક્ત-અલગ રહેવું, એ જ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પૂર્ણતા, સંપૂર્ણ

શાન્તિ અને મોટામાં મોટી ક્ષતિ છે, સ્વાર્થનો ત્યાગ એ જ સત્યનો માર્ગ છે. એક મહાશયે કહ્યું છે કે:—

‘માર્ગમાં દાખલ થાઓ, દેખ જેવો બીજો કોઈ શોક નથી, મનોવિકાર જેવું દુઃખ નથી, ઇંદ્રિયો જેવી લાલચ નથી. માર્ગમાં પ્રવેશ કરો; જે મનુષ્ય પોતાને પ્રિય થઈ પડેલો એવો એક પણ દોષ દૂર કરે છે, તે માર્ગમાં બહુ જ આગળ વધેલો છે.’

જેમ જેમ તમે હું પછાને વશ કરતા જશો તેમ તેમ વસ્તુઓ તમને તેમના ખરા સ્વરૂપમાં બાસશે. જે મનુષ્ય વાસના, ખોટા અભિપ્રાય, રાગ, દેવ વગેરેથી ઘેરાયેલો છે, તે મનુષ્ય હરેક બનાવ આ હરેક સંજોગને તે તે દૃષ્ટિથી નિહાળે છે, તેથી વસ્તુનું ખરું સ્વરૂપ તેના નાણુવામાં આવતું નથી અને ભ્રમણામાં રબળે છે. પણ જે મનુષ્ય સદાના વિકારો, ખોટા અભિપ્રાયો, પક્ષપાત વગેરેથી મુક્ત છે, તેવો મનુષ્ય પોતાની ખરી સ્થિતિ નાણી શકે છે; બીજાઓને પણ તેમના ખરા સ્વરૂપમાં બુઝે છે; અને સદાની વસ્તુઓની પણ યથાસ્થિત દશા અવલોક્તી શકે છે. તેને કોઈ પણ વસ્તુની સામા થવાનું નથી, અથવા કોઈ વસ્તુનો બચાવ કરવાનું નથી, અથવા કોઈ વસ્તુને છાની રાખવાની નથી; અથવા કોઈ વસ્તુનું રક્ષણ કરવાનું નથી, તેથી તે મનુષ્ય શાન્તિમાં વસે છે. સત્ય એ કેવળ સાદું છે, એ તેણે બરાબર અનુભવ્યું છે; કારણ કે તે નાણે છે કે મનની પક્ષપાત વગરની, શાન્ત અને સુખમય સ્થિતિ તે જ સત્ય અનુભવવાની સ્થિતિ છે.

જે માણસ આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે, તે માણસ દેવોની સાથે હરેકરે છે અને પરમ પ્રભુના ચરણમાં બિરાજે છે. જે મનુષ્ય આ જગતનો મહાન અને અચળ (કર્મનો) નિયમ સમજે છે, દુઃખનું શું કારણ છે તે પિછાણે છે, દુઃખ દૂર કરવાનું રહસ્ય શું છે તે નાણે છે અને સત્યથી તે દુઃખની સુક્તિ છે એમ માને

છે, તેવો મનુષ્ય કલકલકાસમાં અથવા તો પારકાને હલકો પાડવામાં અથવા બીજાની નિંદા કરવામાં પોતાનો અમૂલ્ય અને પરમાર્થના કામમાં ઉપયોગી લાગે તેવો સમય કેમ શુભાવે ?

તે મનુષ્ય સારી રીતે સમજે છે કે, કેવળ સ્વાર્થમાં રચ્યું-પચ્યું રહેવું, ખોટી જામણાઓમાં જૂલું પડેલું અને અજ્ઞાન અને હુંપણાના દોષમાં મગ્ન થયેલું, એવું જગત સત્યનું પ્રકાશિત અને અચળ તેજ નીરખી શકતું નથી. જે મનુષ્યોમાં સ્વાર્થતા નાશ પામી છે અથવા નાશ પામતી જાય છે, તેવા મનુષ્યના હૃદયની સાદાઈ અને શુદ્ધતા પણ જગત પિછાળી શકતું નથી. પણ તે મનુષ્ય પોતે તો સારી પેઠે માને છે કે સર્વનું ઔષધ દુઃખ છે. જે મનુષ્યો સમજીને, બીજાઓના ઉપદેશ અનુસાર સત્ય માગે, વિચરતા નથી, તેવા મનુષ્યોને માટે દુઃખ એ છૂપો આશીર્વાદ છે. તેવા મનુષ્યો અનેક પ્રકારનાં દુઃખો અનુભવી, અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ વેડી, અંતે ઉઠાઉ છોકરાની માફક પોતાના પિતાને ઘર એટલે કે સત્ય લાગી જરૂર આવશે.

આ કારણથી તે સઘળા મનુષ્યો તરફ ઉદાર વૃત્તિથી અને દિલસોજીથી જુએ છે અને એક પિતા પોતાના હઠીલા અને દુરાચારમાં પડેલા પુત્ર તરફ જેવી વૃત્તિ રાખે છે, તેવી જ વૃત્તિ રાખી જગતમાં વિચરે છે.

જ્યાં સુધી મનુષ્યો હુંપણાને વળગે છે, જ્યાં સુધી તેઓ સ્વાર્થને સર્વસ્વ માને છે અને સ્વાર્થને આહો છે અને જ્યાં સુધી જગતમાં 'હું અને મારાપણું' એ જ મંત્ર તેઓ જાપ્યા કરે છે, ત્યાં સુધી સત્ય તેમનાથી હજારો ગાઉ દૂર જ રહેવાનું એ ચોક્કસ છે. જ્યારે તમે આ 'હું અને મારાપણું'ના પાશથી મુક્ત થશો, ત્યારે જગત તમને જુદા જ સ્વરૂપમાં લાસશે અને તે વખતે તમે ગમે તેવા મંજીગો કે સ્થિતિમાં હોશો છતાં જરૂર તમે સત્યનો

અનુભવ કરશો.

જ્યારે મનુષ્યોને મોજશોળ, જોશઆરામ અને બહારના લખ: કાનો કેદ ચલ્યો હોય છે, ત્યારે જીવનતૃષ્ણા તેમનામાં અધિક, અધિક વધે છે અને આ શરીર હંમેશા શાશ્વતું રહે તો, કેટલું બધું સુખ મળે એવી સ્વપ્નસૃષ્ટિ રચે છે. પણ જ્યારે પોતે વાવેલાં બીજોને, પાક લણવાનો સમય આવે છે, ત્યારે દુઃખ અને દિલગીરીનો તેમને અનુભવ થાય છે અને ત્યારે તેમની ખોટી ભ્રમણાઓ જતી રહે છે. ત્યારે તેઓ સ્વાર્થ અને તેની મોહમયી જાળમાંથી બળાતા હૃદયે સુકા થાય છે અને ખરું અમરત્વ સત્યનું કે આત્માનું છે એવો કડવો અનુભવ ઘણા લાંબા સમયે તેમને થાય છે. પણ આ અનુભવ સર્વ કાળને વાસ્તે થાય છે.

મનુષ્યો અશુભમાંથી શુભમાં અને હુંપણામાંથી સત્યમાં, દુઃખના દરવાજા મારફતે દાખલ થાય છે; કારણ કે જ્યાં હુંપણું છે ત્યાં દુઃખ છે. કેવળ સત્યની શાન્તિ અને પરમ સુખમાં સંઘળાં દુઃખ વિલય પામે છે. તમારી ધારેલી ધારણાઓ પાર ન પડવાથી અથવા તો અસુક મનુષ્ય તમે ધારો તેવા શુભવાળો ન બનીવડે તેટલાથી જો તમે ઉદાસ થાઓ તો તેનું કારણ એ જ છે કે તમે સ્વાર્થી છો, તમે 'હું'ના પૂલારી છો. જો તમારા વર્તનને સારું તમને પશ્ચાત્તાપ થતો હોય તો તેનું કારણ પણ તમારી સ્વાર્થલરી દૃષ્ટિ છે. કોઈની તમારા તરફની વર્તણૂકને લીધે જો તમને શોક કે દિલગીરી થતી હોય, તો તેનું કારણ પણ તમારી સ્વાર્થી લાલસા છે. તમારી તરફ કાંઈ કાંઈ ઠરવામાં આવે અથવા તમારે વિષે જે બોલવામાં આવે તે કશાથી જો તમારું હૃદય ધાયલ થતું હોય તો તેનું કારણ એ જ છે કે તમે સ્વાર્થના દુઃખ-મય માર્ગે ચાલો છો. સંઘળું દુઃખ હુંપણાને લીધે છે, સંઘળું દુઃખ સત્યને લીધે નાશ પામે છે. જ્યારે તમે સત્યનો સાક્ષાત્કાર

કરશે ત્યારે તમે પશ્ચાત્તાપ, શોક અને દિલગીરીથી અવશ્ય મુકા થશો અને હુઃખ માત્ર તમારી પાસેથી નાસી જશે.

‘મમત્વ અથવા હુંપણું એ જ આત્માને બાંધનાર કેદખાનું છે. તે કેદખાનાના દરવાજા ઉઘાડનાર દેવ સત્ય છે. માટે જ્યારે તે સત્યરૂપી દેવ તને બોલાવવાને આવે ત્યારે તરત જ ભીંતોને તેની પાછળ ઝડપથી જલો. કદાચ તેનો માર્ગ અધિકારમાં યદ્યપે જવાનો હોય, પણ આખરે તો તે જરૂર પ્રકાશમાં જ લઈ જશે.’

આ જગતનું હુઃખ પોતાનું જ કરેલું છે.

હુઃખ એ આત્માને પવિત્ર બનાવનાર ઉત્તમ કીમિયો છે અને પુષ્કળ હુઃખ મનુષ્યને સત્યની સમીપમાં લઈ જનાર ભોમિયો છે.

શું તમારે માથે વધારે હુઃખ પડ્યું છે? શું તમે વધારે શોકમાં મગ્ન થયા છો? શું તમે આ મનુષ્યના જીવનનો શો ઉદ્દેશ છે તે સંબંધમાં બહુ જ વિચાર કર્યો છે? જો આમ હોય તો ખરેખર તમે મમત્વ-હુંપણા સામે લડાઈ કરવાને અને સત્યના શિષ્ય થવાને અધિકારી બન્યા છો.

જેઓ મમત્વને છોડી શકતા નથી તેવા કેવળ બુદ્ધિના ઉપાસકો આ જગત સંબંધી અનેક નવી નવી કલ્પનાઓ રચે છે અને તે સત્ય છે એમ જણાવે છે. પણ હે પ્રિય વાચક! એ બધી ભ્રમજનક છોડીને તારું વર્તન ઉચ્ચ પ્રકારનું કરવાને તારાથી બનતો પ્રયત્ન કર. જો તું તારું ચારિત્ર્ય ઉત્તમ પ્રકારનું રચી શકીશ તો તું સત્યનો અનુભવ કરીશ અને પછીથી તે સત્ય કદાપિ બદલાશે નહિ. માટે તારા હૃદયને કેળવ. તારા હૃદયને નિઃસ્વાથી પ્રેમ અને ભીંડી દયાના પાણીથી સિંચ અને તે હૃદયમાંથી જે વિચારો પ્રેમના વિરોધી હોય તે સઘળાને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવા પ્રયત્ન કર. અપકારને બદલે ઉપકાર કર; ગાળ દે તેને આશિષ આપ; દ્રેપના બદલામાં પ્રેમ દર્શાવ; નિધુરતાનો બદલો નમ્રતાથી

વાળ અને પ્રતિક્ષધીઓની ખોટી દલીલોનો મૌનથી જવાબ આપ. આ રીતે તારી બધી સ્વાર્થી તૃપ્તિઓ બળી જશે અને તેને બદલે પ્રેમનું શુદ્ધ સુવર્ણ નીકળી આવશે અને મમત્વ નાશ પામી સત્ય પ્રકાશશે.

આ પ્રમાણે વર્તવાથી મનુષ્યોમાં તું નિર્દોષપણે હરીફરી શકીશ અને તું નમ્રતાની ધૂંસરી ધારણ કરી અને નિરભિમાન વૃત્તિનો દિવ્ય પોશાક પહેરી જગતમાં સુખથી વિચરી શકીશ. જો આ લવિષ્ય તને લલચાવતું હોય તો એ ભાગે જવાને માટે 'અત્યારથી જ-આ પળથી જ તારા હૃદયને ઉચ્ચ બનાવવાને તારું સંઘર્ષ બળ વાપર.

૨ : આત્મિક શક્તિ-તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવી ?

આ જગત એવા મનુષ્યોથી વસેલું છે કે જે મનુષ્યો નિરંતર સુખ, નવાઈ અને આશ્ચર્યકારક પદાર્થોને શોધતા ફરે છે. કાં તો તેઓ આંસુ પાડે છે અગર તો ખડખડ હસે છે. તેઓ બળ, સ્થિરતા કે અધિકાર મેળવવા પ્રયત્ન કરતા નથી, પણ નિર્બળતાને ઉત્પન્ન કરનારા પ્રસંગો હંમેશા શોધતા જ હોય છે.

ખરી સત્તાવાળા અને બીજા ઉપર પોતાનો પ્રભાવ પાડી શકે એવા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ આ જગતમાં બહુ થોડા છે. કારણ કે આવી શક્તિ મેળવવાને આપવો જોઈતો આત્મભ્રોગ ઘણા થોડા મનુષ્યો જ પસંદ કરી શકે છે અને ધીરજથી પોતાનું ચારિત્ર્ય ઉત્તમ પ્રકારનું યોજવાને તો બહુ જ થોડા મનુષ્યો પ્રવૃત્ત થાય છે.

ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા વિચારો અને વાસનાઓથી દોરવાઈ જવું એ જ આત્મબળ ખોવાનો માર્ગ છે. પણ તે વિચારો અને વાસનાઓને કબજામાં રાખવાથી બળ અને પ્રભાવ વૃદ્ધિ પામે છે. પાશ્વ સ્વભાવના મનુષ્યોમાં પણ હૃદયપારનો જીવંતો હોય છે, પણ આ જીવંતો તે ખરી શક્તિ ચાને આત્મબળ નથી.

તે જીવંતમાં ખરી શક્તિનાં બીજ રહેલાં છે, પણ જ્યારે

તે જીવંતમાં પોતાની ખુદી વડે વંશ કરવામાં આવે છે ત્યારે જ ખરી આત્મશક્તિ બંધાય છે; અને જ્યારે મનુષ્યને પોતાની ખરી સ્થિતિનું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે જ તેનામાં શક્તિ અને બળ વધે છે.

માણસના બળની કે નિર્બળતાની પરીક્ષા તેના બંધારના જીવંત ઉપરથી કે કોઈ બાળતાના હાથકાંથી માપવાની નથી; કારણ કે ઘણાં મૂર્ખ મનુષ્યો બંધારનો જીવંત બતાવી શકે છે, અથવા તો હાથકાંથી ધારણ કરી શકે છે.

જેઓ મોજમજના શોખીન હોય છે, જેઓ ક્ષણિક સુખ આપેલી આશ્ચર્યકારક અને નવાઈ ઉપજાવનારી વસ્તુઓની લાલસાવાળા છે અને ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા વિચાર કે વાસના પ્રમાણે વર્તવાવાળા છે, તેવા મનુષ્યોમાં જેથી સ્થિરતા, સંમતોલવૃત્તિ અને પ્રભાવ ઉત્પન્ન થાય તેવા જ્ઞાનની ખામી હોય છે.

જ્યારે મનુષ્ય પોતાના ક્ષણિક જીવંતમાં વંશ કરતાં શીખે છે અને સ્વાર્થી તૃષ્ણાઓનો અંત લાવે છે, ત્યારે તે પોતાના અંતરમાં રહેલા ઉચ્ચ અને શાન્ત ચેતન્યનો આશ્રય લે છે અને તે એવા ખડક ઉપર સ્થિર રહે છે કે જ્યાં ઊભા રહેવાથી હજારો વિકારોનાં મોજાઓ તેની સ્થિરતાનો ભંગ કરી શકતાં નથી.

જે પુરુષને આત્માની અચળ અને અનંત શક્તિમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તે પુરુષે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ શક્તિ મેળવવાનું સહસ્ય જાણ્યું છે એમ જરૂર માનજો.

જ્યારે ઘણી શોધ પછી, ઘણા કડવા અનુભવ પછી અને ઘણો આત્મલોભ આપ્યા પછી ‘શાશ્વત તત્ત્વ’નો પ્રકાશ આત્મા પર પડવા લાગે છે, ત્યારે અપૂર્વ શાન્તિ અને અવર્ણનીય આનંદ લોગવવાને તે મનુષ્યનો આત્મા પાત્ર બને છે.

જેણે આવાં તત્ત્વોનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે, તેવો મનુષ્ય બાહ્ય વિષયોમાં ભટકતો નથી; પણ સંમતોલવૃત્તિ ધારણ કરી આત્મ-

સંતુષ્ટ રહે છે. તે મનના વિદ્યાર્થનો ગુલામ બનતો નથી; પણ પોતાના ભવિષ્યદ્વંથી મહાન ગંદિર બાંધવામાં મુખ્ય કડિયાનું કામ તે કરે છે.

જે મનુષ્ય અમુક અચળ તત્ત્વો પ્રમાણે નહિ પણ હુંપણાના વિચારથી કોઈ કાંમનો આરંભ કરે છે, તે મનુષ્ય જ્યારે અમુક પ્રકારની વિટંબના ભોગવવાનો સમય આવે છે ત્યારે પોતાનો પક્ષ છોડી દે છે. પોતાનો જ સ્વાર્થ સાધવાના અને બચાવવાના વિચારમાં મગ્ન થયેલો પુરુષ જેથી પોતાનો સ્વાર્થ સરે તેવા સઘળા ઉપાયો અને સાધનોને વાજળી ગણે છે. પોતાના શત્રુઓથી પોતે ઠેવી રીતે બચે તેને જ વાસ્તે તે હંમેશાં અનેક પ્રકારની યોજનાઓ રચતો માણસ પડે છે; પણ સ્વાર્થમાં અંધ થઈ પડેલો તે મનુષ્ય જૂઠી જાય છે કે તે પોતે જ પોતાનો શત્રુ છે. આવા મનુષ્યનું કામ નિષ્ફળ જાય છે; કારણ કે તે સત્યથી વિમુગ્ધ છે. મમત્વભાવનાથી આરંભાયેલાં અર્થ કામો નાશ પામે છે. જે કામ અચળ તત્ત્વો ઉપર રચાયેલું હોય છે, તે જ કામ સ્થાયી ટકે છે.

જે મનુષ્ય અમુક ચોક્કસ નિયમ કે તત્ત્વ ઉપર આધાર રાખી કામ કરે છે, તે દરેક સંલેગમાં શાન્ત, નિર્ભય અને નિર્વિકારી રહી શકે છે. જ્યારે કસોટીનો પ્રસંગ આવે છે અને એક તરફ સત્ય અને બીજી તરફ તેના અંગત લાભ-આ બેમાંથી એક બાબત પસંદ કરવાની હોય છે, ત્યારે આવો મનુષ્ય પોતાના સ્વાર્થી લાભોના ભોગે પણ સત્યનો આશ્રય લે છે. શરીરને કમકમાટી ઉપજાવે તેવી રીતે રિખાવવાનું હોય કે મારી નાખવાનું હોય, છતાં પણ તે પોતાના ચોક્કસ નિશ્ચયથી જરા પણ હંકતો નથી, અથવા પોતાની ઉચ્ચ ભાવના અથવા આદર્શ (આઈડિયલ)ને છોડી દેતો નથી. જે મનુષ્ય સ્વાર્થી છે, તે

પોતાના ધનના અથવા તો સુખનાં સાધનોના અથવા તો પોતાની નિંદગીના નાશને મોટામાં મોટી આકૃતરૂપ ગણે છે. પણ જે મનુષ્ય સ્થાયી તત્વ ઉપર આધાર રાખનાર હોય છે તે આવા બનાવોને સત્યના અથવા તો ચારિત્ર્યના નાશની અપેક્ષાઓ ઘણા જ નહીંવા ગણે છે. સંત્યેનો ત્યાગ કરવો એ જ તેને મનથી તો મોટામાં મોટી અંતે ગંભીર આકૃત હોય છે. કસોટીના પ્રસંગે જ, અંધકારના ગુલામો કોણ છે અને પ્રકાશના ઉપાસકો કોણ છે તેની ખાતરી થઈ આવે છે.

સામે આવતી આકૃતોના અથવા તો નાશના અથવા તો રિખાવાના પ્રસંગે બકરાઓમાંથી ઘેટાં જુદાં પડે છે અને તે જ પ્રસંગે ખરાં સામર્થ્યવાળાં સ્ત્રીપુરુષો, મનુષ્યોની નજરે પૂજ્ય પુરુષો તરીકે બહાર નીકળી આવે છે.

જ્યાં સુધી મનુષ્ય સ્વતંત્ર રીતે પોતાનાં મોજશોખનાં સાધનોનો ઉપલોગ કરી શકે છે, ત્યાં સુધી તો તે પોતાને શાન્તિ, બ્રાતૃભાવ અને સર્વજન પ્રેમ (યુનિવર્સલ લવ)નો ઉપાસક કહેવરાવવાને અથવા મનાવવાને જરા પણ અચકાતો નથી. પણ જ્યારે તેનાં મોજશોખનાં સાધનો ઉપર તરાપ આવે છે અથવા તે ધારે છે કે તરાપ આવેલી છે, ત્યારે તે 'લડાઈ કરવી જ જોઈએ' એવી મોટેથી ખૂમ પાડે છે અને તે વખતે તેની ખાતરી થાય છે કે પોતે ખરી રીતે શાન્તિ, બ્રાતૃભાવ અને સર્વજન પ્રેમનો ઉપાસક નથી, પણ કલહ, કંડાસ અને દેવની ટોળીમાંનો છે.

જગતની સઘળી વસ્તુઓનો ભોગ આપવો પડે, છેવટે કીર્તિ અને પોતાની નિંદગીનો પણ ભોગ આપવો પડે, છતાંયે જે મનુષ્ય જરામાત્ર કગતો નથી, તે જ ખરો શક્તિવાળો પુરુષ છે; તે જ પુરુષનો દરેક શબ્દ અને દરેક કાર્ય સ્થાયી રહેશે અને તે જ પુરુષને આખું જગત માને છે, નમે છે અને પૂજ્ય ગણે છે. દિવ્ય

પ્રેમનું તત્ત્વ, જેના ઉપર મહાત્મા મહાવીર અને શુદ્ધ જેવાઓ આધાર રાખતા હતા અને જેના ઉપર તેમની સંપૂર્ણ યદ્દા હતી, તે દિવ્ય પ્રેમનો ભોગ ન આપતાં તેમણે હરેક પ્રકારની પીડા અને વિટંબના ભોગવવી કબૂલ રાખી; અને આને આપું જગત તેવા પવિત્ર પુરુષોનો ચરણે પડે છે.

અંતરનો ઉઘોત (પ્રકાશ) અને આત્મિક અનુભવ વિના આત્મિક શક્તિ મેળવવાનો બીજો ઢોઢ માર્ગ નથી.

આ ઉઘોત અને અનુભવ ઉચ્ચ આત્મિક તત્ત્વોનો સાક્ષાત્કાર કરવાથી મળે છે; અને આને વાસ્તે તે બાળતનો નિરંતર અભ્યાસ કરવાની તથા તેને વ્યવહારમાં મૂકવાની ખાસ જરૂર છે.

કાબલા તરીકે દિવ્ય પ્રેમનો વિષય વિચારે અને તેની પૂરે-પૂરી સમજ મેળવવાને શાન્તિથી તથા એકાગ્રતાથી તેનું ધ્યાન ધરે. તે દિવ્ય પ્રેમના પ્રકાશથી તમારી સઘળી ટેવો, તમારાં સઘળાં કામો, તમારી વાણી, તમારો બીજા સાથેનો વ્યવહાર, તમારા છૂપા વિચારો અને વાસનાઓ તપાસો; તેમાં જે કંઈ દિવ્ય પ્રેમને અનુકૂળ ન હોય તે સર્વને દૂર કરવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરો. તમે આ રીતે જેમજેમ પ્રયત્ન કરતા જશો, તેમતેમ દિવ્ય પ્રેમનું ખરું સ્વરૂપ વધારે ને વધારે સ્પષ્ટ રૂપમાં તમારી આગળ પ્રકટ થતું જશે અને તમારી ખામીઓ પણ તેની સાથે સરખાવતાં આબેહૂળ સ્વરૂપમાં ભાસશે. આ રીતે તમને વધારે પ્રયત્ન કરવાની ઇચ્છા થશે. એકવાર તે અનુપમ અને અલૌકિક સ્વર્ગીય પ્રેમની 'ઝાંખી' ક્યાં પછી જ્યાં સુધી તમે તમારી નિર્બળતા, સ્વાર્થતા અને ખામીઓ દૂર કરીને તે સ્વર્ગીય પ્રેમને અનુકૂળ તમારું ચારિત્ર્ય બનાવશો નહિ, ત્યાં સુધી તમે પ્રયત્ન ક્યાં જ કરશો અને આત્મ આંતર ઐક્ય ધાને સમજાવ તે જ આત્મિક શક્તિ છે.

આ રીતે દિવ્ય પ્રેમનું ધ્યાન ક્યાં પછી, શુદ્ધતા કે હયાનાં

તરવો ધ્યાનને માટે પસંદ કરે. અને દિવ્ય પ્રેમની માફક આ તરવોને પણ તમારા જીવનવ્યવહારમાં એતપ્રોત વણી દો. જે તમે દૈનિક નિશ્ચયથી આ કામનો આરંભ કરશો અને તમારા નિશ્ચયને વળગી રહેશો તો જ્યાં સુધી તમારા હૃદયમાંથી દરેક પ્રકારની મલિનતા ધોવાઈ ન જાય અને જ્યાં સુધી તમારા હૃદયમાંથી સખ્ત, નિર્દય અને દુષ્ટ વૃત્તિ સર્વથા દૂર ન થાય, ત્યાં સુધી તમે અટક્યા વિના એ તરવોને અમલમાં મૂકવાનું કામ કર્યા જ કરશો.

“જે પ્રમાણમાં તમે આ તરવોને સમજો, અનુભવો, સાક્ષાત્કાર કરો અને તેના ઉપર આધાર રાખો, તે પ્રમાણમાં તમે આત્મિક શક્તિ મેળવી શકશો અને તે શક્તિ વધારે ને વધારે ધીરજ, નિર્વિકારીપણું અને સમતોલવૃત્તિના રૂપમાં તમારામાં પ્રગટ થતી જશે. નિર્વિકારીપણું યાને વૈરાગ્ય ઇન્દ્રિયદમન ઉપર આધાર રાખે છે. ધીરજ એ જ્ઞાનનું અથવા જ્ઞાનીનું ઉમદા લક્ષણ છે અને જીવનના ઉદ્દેગ ઉત્પન્ન કરાવનાર સઘળા સંજોગોમાં અલંગ શાન્તિ-સમતોલ વૃત્તિ ધારણ કરી રાખવી એ જ પરમ શક્તિનું ઉત્તમ લક્ષણ છે. આ જગતમાં જગતના વ્યવહાર પ્રમાણે અથવા માની લીધેલા વિચારો પ્રમાણે વર્તવું તે ઘણું સહેલું છે; અને એકાંતમાં પોતાને મનમાનતા વિચારો પ્રમાણે વર્તવું તે પણ સહેલું છે; પણ જે મનુષ્ય મનુષ્યોનાં ટોળાં વચ્ચે વસવા છતાં એકાંતમાંના પોતાના સ્વતંત્ર વિચારો પ્રમાણે કંઈ પણ પ્રકારના ઉદ્દેગ વિના ચાલી શકે છે, તે જ ઉત્તમોત્તમ મનુષ્ય છે.” —એમર્સન

કેટલાક યોગીઓ એવો મત પ્રતિપાદિત કરે છે કે, સમતોલ વૃત્તિની પરાકાષ્ઠા એ જ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ શક્તિ છે અને તે શક્તિ વડે અમત્કારો બની શકે છે. ખરેખર જેણે પોતાના આંતર-બળ ઉપર એવો કાબૂ મેળવ્યો હોય કે ગમે તેવો ઉદ્દેગ ઉત્પન્ન કરાવનારો પ્રસંગ પણ તેની સમતોલવૃત્તિને હગાવી શકે નહિ,

તેવો મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓને પોતાની ઇચ્છાનુસાર દોરવી શકે તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈજ નથી. તેવા મનુષ્યોને ચમત્કાર એ સ્વાભાવિક બાબત છે. આત્મસંયમ, ધૈર્ય અને સમ-તોલવૃત્તિમાં વૃદ્ધિ પામવી એજ બળ અને શક્તિમાં વધવા બરાબર છે. જો તમે ખરી રીતે ઉપર જણાવેલા સદ્ગુણોમાં વધવા માગતા હો, તો તમારે તે તે સદ્ગુણોને તમારી ઉચ્ચ ભાવના-રૂપ ગણીને તે પ્રમાણે વર્તવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ત્યારે બાબત કોઈની મદદ સિવાય ચાલવાને મથે છે, ત્યારે તેને ઘણા સખ્ત પ્રયત્નો કરવા પડે છે અને ઘણી વાર નિષ્ફળ નીવડ્યા પછી અંતે વિજય મેળવે છે. તેવી જ રીતે જો તમારે આ બાબતમાં વિજય મેળવવો હોય તો કોઈની પણ મદદ વિના એકલા જિભા રહેતાં શીખવું જોઈએ. ક્રિદિ, ચાલતી આવેલી વાતાઓ અને લોકોએ માની લીધેલા સંપ્રદાયનાં બંધનો અને બીજાના અભિપ્રાયો—એ સર્વની શુદ્ધામગીરીમાંથી છૂટા થવાને પ્રયત્ન કરો; આ રીતે તમે મનુષ્યોના ટોળામાં એકલા અને કોઈની સહાય વિના જિભા રહેતાં શીખશો. તમે તમારી નિર્ણય કરવાની શક્તિ ઉપર આધાર રાખો; તમારા અંતઃકરણના આદેશને માન આપો; તમારી અંદર રહેલા આત્મપ્રકાશને અનુસરો. સઘળા બાહ્ય પ્રકાશો ભૂતના ભડકા સમાન છે. ઘણા મનુષ્યો તમને એમ કહેશે કે તમે મૂર્ખ છો, તમારી અનુમાન કરવાની શક્તિ ભૂલભરેલી છે, તમારું અંતઃકરણ ભૂકું છે અને તમારો અંતર-પ્રકાશ અંધકારમય છે; પણ તમે જરા પણ તેમની દરકાર કરતા નહિ.

જો બીજા મનુષ્યો કહેતા હોય તે વાત સત્ય હોય તો તમારે સત્યના ઉપાસક તરીકે જેમ બને તેમ જલદીથી તે ભૂલ શોધી કાઢવી જોઈએ; અને તમારી શક્તિઓની કસોટી કરવાથી જ આ બાબતની શોધ તમે કરી શકશો. માટે બહાદુરીથી તમારા પોતા-

ના માર્ગે પ્રયાણ કરે. તમારું અંતઃકરણ તો તમારું પોતાનું છે, અને તે પ્રમાણે વર્તવું એ જ તમારું મનુષ્યત્વ સિદ્ધ કરવા બરોબર છે.

જે મનુષ્યો ખીજના અંતઃકરણ પ્રમાણે વર્તે છે, તેઓ ખીજના વિચારના ગુલામ છે. તમે આ માર્ગે પ્રયાણ કરતાં ઘણી વાર નિષ્ફળ નીવડશો, ઘણી વાર તમારે ઘા સહન કરવા પડશે અને કેટલીય વાર તમારે જ્યાં ત્યાં ધખ્યા ખાવા પડશે; પણ જો શ્રદ્ધા રાખી તમે તમારે માર્ગે ચાલ્યા કરશો, તો જરૂર તમે અંતે વિજય મેળવશો. ખડકને-સત્ય તત્ત્વને શોધી કાઢો; અને શોધ્યા પછી તેને દૃઢતાથી વળગી રહો. બરાબર મજબૂતીથી તમારે પણ તે ખડક ઉપર મૂકો અને તેના ઉપર ટટાર ઊભા રહો. ત્યાં સ્થિર ઊભા રહીને તમે સ્વાર્થનાં મોત્તઓ અને તોફાનને હંકાવશો, કારણ કે તે ખડક ઉપર તમે ઊભેલા હોવાથી તેઓ તમને અસર કરી શકશે નહિ. ઊભડું તે મોત્તઓનો અવાજ અને ક્રીણ તમને એક જોવા લાયક નાટકરૂપ થઈ પડશે. દરેક પ્રકારની સ્વાર્થતા તે બળનો ક્ષય, નિર્બળતા અને મૃત્યુ છે; અને નિઃસ્વાર્થતા તે બળસંચય કરવારૂપ છે. તે જ બળ જીવન છે. જેમ જેમ તમે આંતરિક જીવન ગાળતા જશો અને અચળ તત્ત્વો પર શ્રદ્ધા રાખી વર્તશો, તેમ તેમ તમે તે તત્ત્વોના જેવા સુંદર અને નિર્વિકારી થશો અને તેમના અમરત્વની મીઠાશ તમે અનુભવશો. અને આખરે તમને તમારી અંદર રહેલા પરમ તત્ત્વનો નિઃસંશય સાક્ષાત્કાર થશે.

૩ : નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનો સાક્ષાત્કાર

પ્રેમ કહેવામાં આવે છે કે, જ્યારે જ્યારે માઈકલ એન્જેલો નામનો શિલ્પશાસ્ત્રી એક પથ્થરનો ખડખડો કકડો લેતો, ત્યારે ત્યારે તેની અંદર તે સુંદરતાનો નમૂનો જોઈ શકતો અને કહેતો કે તે પથ્થરમાં રહેલી સુંદર આકૃતિ બહાર લાવવાને મોટા કારીગરના હાથની જરૂર છે. તે જ પ્રમાણે આપણા દરેકમાં દિવ્ય આકૃતિ ગુપ્ત રહેલી છે, તેને પ્રકટ કરવાને શ્રદ્ધાથી કારીગરની અને ધીરજથી ટાંકણાની જરૂર છે. જો શ્રદ્ધા અને ધીરજ મનુષ્યમાં હોય તો તે દિવ્ય આકૃતિ નિષ્કલંક અને નિઃસ્વાર્થી પ્રેમરૂપે પ્રકટ થાય છે.

દરેક માનવહૃદયમાં દિવ્ય પ્રેમ પ્રકાશી રહેલો છે. જોકે ઘણીવાર તે પ્રકાશ મોટી અને સહેલાઈથી ન લેઈ શકાય તેવી હીવાલોથી આચ્છાદિત થયેલો હોય છે, છતાં માનવહૃદયમાં દિવ્ય પ્રેમ તો છે જ અને તે પ્રેમ અમર અને શાશ્વત છે. તે જ મનુષ્યમાં રહેલું સત્ય છે. તે જ આત્માની શાશ્વત દોલત છે અને તે પ્રેમ જ ખરો અને અમર પદાર્થ છે. દુનિયામાં સઘળું બદલાય છે અને નાશ પામે છે, પણ આ દિવ્ય પ્રેમ તો શાશ્વત છે-તે કદાપિ બદલાતો નથી.

ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રકારનું સદ્ગુણી અને ધાર્મિક જીવન ગાળવાના દૃઢ અને સ્થાયી અભ્યાસથી આ દિવ્ય પ્રેમનો કાંઈક આપણને અનુભવ થાય છે. જે મનુષ્યો આ દિવ્ય પ્રેમમાં જ રમે છે અને તેનો સંપૂર્ણ અનુભવ કરે છે, તેઓ અહીં વસવા છતાં આત્માનું અમરત્વ અનુભવે છે, સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરે છે, પરમ પ્રભુ સાથે ઐક્ય સાધે છે, વસ્તુમાત્રનું ખરું રહસ્ય સમજે છે અને પોતાનો દિવ્ય સ્વભાવ પ્રકટ કરે છે.

પણ પ્રેમની આવી પરાકાષ્ટાએ પહોંચવાને, તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાને, મનુષ્યે ઘણા ખંતથી અને દૃઢતાપૂર્વક પોતાના મન અને હૃદયને કેળવવાં જોઈએ, ધૈર્ય વધારવું જોઈએ અને શ્રદ્ધાને ખીલવવી જોઈએ. કારણ કે ‘દિવ્ય પ્રેમ’નું આપણને દર્શન થાય, તે પહેલાં ઘણી મુશ્કેલીઓ હાવવી પડે છે અને સ્થિતિઓ પ્રાપ્ત કરવી પડે છે. જે મનુષ્ય આ દિવ્ય પ્રેમ જોવાને અને અનુભવવાને પ્રયત્ન કરે છે, તેને અનેક પ્રકારની કસોટીઓમાંથી જરૂર પસાર થવું પડે છે. તેની ધીરજની તો ખાસ કસોટી કાઢવામાં આવે છે; કારણ કે જેનામાં ઉચ્ચ પ્રકારની ધીરજ નથી હોતી, તે મનુષ્ય કેવી રીતે દિવ્ય જ્ઞાન અને દિવ્યતા પ્રાપ્ત કરી શકે ?

એક પ્રખ્યાત લેખક જણાવે છે કે, જેઓ કામ કરીને ફળ આવે ત્યાં સુધી ધીરજ ધારી રાખે છે, તેઓ પણ ખરા ‘સેવકો’ છે. જેમજેમ તેઓ આગળ વધવા માંડે છે, તેમતેમ ઘણીવાર તેમનું કામ નિષ્ફળ જતું હોય અને તેમના પ્રયત્નો નિરુપયોગી થતા હોય એમ તેમને જણાય છે. આ કામમાં જરા ઉતાવળ પગલું ભરવાથી તેમનું કામ બગડી જતું લાગે છે. ઘણીવાર તેમને એમ લાગે છે કે મારું કામ હવે પૂરું થયું અને હું દિવ્ય પ્રેમનો સાક્ષાત્કાર કરવાની તૈયારીમાં છું, તેવામાં એકાએક તે દિવ્ય-પ્રેમની આકૃતિ અદૃશ્ય થાય છે અને તેને બહલે તે પોતાની

સ્વાર્થમિચ્છિત જોટાળ આદૃતિ નિહાળે છે. આ રીતે કડવો અનુભવ મળે છે અને આ અનુભવેની ગદદથી તે હવે તે માર્ગે નહિ જતાં આગળ વધવા માંડે છે. પણ જે મનુષ્યે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રેમ અનુભવવાને મન સાથે દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તે મનુષ્ય નિષ્કળતા શ્રુ' તે સમજતો નથી. સઘળા પરાભવો એ ડેખીતા છે, પણ ખરા નથી. દરેક જૂલ, દરેક ખામી, દરેક પ્રકારની સ્વાર્થ-પરાયણતાથી દુઃખ પાગી આપણે નવો પાઠ શીખીએ છીએ- નવો અનુભવ મેળવીએ છીએ. એ અનુભવ વટે આપણે આગળનો માર્ગ વધારે સુગમ થતો જાય છે. દરેક પ્રકારના અનુભવમાંથી દિવ્ય જ્ઞાનની ચિણ્નગારી ઉત્પન્ન થાય છે અને તે પોતાનું સાધ્યચિંત્ર સાધવાને પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્યને તેના માર્ગમાં ઘણે દરજ્જે મદદગાર થઈ પડે છે. એક કવિએ લખ્યું છે કે:-

‘જો આપણે આપણા દુર્ગુણોને આપણા પગ તળે કચરી નાખીએ તો આપણા દુર્ગુણો તે સદ્ગુણોરૂપે પરિણમે; અને સદ્ગુણોરૂપી પગધિયાં વડે આપણે એક અચળ નિસરણી બનાવીએ અને આગળ ચલ્યા કરીએ.’

જે મનુષ્ય આ ઉચ્ચ ધોરણને લક્ષમાં રાખી પોતાનું જીવન ઉન્નત બનાવવાને પ્રયત્ન કરે છે, તે મનુષ્યને તેના દુર્ગુણો શબ જેવા લાગે છે અને તેના ઉપર પગ મૂકી તે આગળ વધે છે. જો તમે તમારી ખામીઓને, તમારાં દુઃખો અને તમારી દિલ્-ગીરીને તમારી નિર્જાળતા અને તમારા ડોષ બતાવનાર તરીકે માનો અને જો તમે ઉચ્ચ ભાવનાથી ક્યાં પતિત થાઓ છો તે બતાવનાર તેમને માનો, તો પછી તમે આત્મનિરીક્ષણ કરતાં શીખશો. અને દરેક જૂલ ઉપરથી અથવા દુઃખના પ્રસંગ ઉપરથી કઈ દિશામાં તમારે કામ કરવું જોઈએ એ તમને સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે. વળી સંપૂર્ણ પ્રેમ અથવા દિવ્યતા પ્રાપ્ત કરવાને તમારે

હૃદયમાંથી કઈ કઈ વાસનાઓને દૂર કરવી. ભેદને એ પણ ખુલ્લી રીતે તમે સમજી શકશો. આ માર્ગે જેમજેમ તમે આગળ વધતા જશો અને આંતરિક સ્વાર્થવૃત્તિથી જેમજેમ દૂર થતા જશો તેમ તેમ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ તમારી દૃષ્ટિ આગળ વધારે ને વધારે લબ્ધ સ્વરૂપમાં પ્રકટ થતો જશે. જ્યારે તમે વધારે ધીરજવાળા અને શાંત થશો, જ્યારે તમારું ચીડિયાપણું, ઉદ્વેગ અને ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી માનસિક સ્થિતિ તમારાથી દૂર ભાગશે અને જ્યારે મોટા માનસિક વિકારો અને ખોટા દુરાચરણનું પ્રાણલય તમારા પર ચાલશે નહિ, ત્યારે તમે માનને કે તમારામાં દિવ્યતાના અંશ પ્રકટ થતા જાય છે, તમે ઉચ્ચતાની સમીપ આવતા જાઓ છો અને જે મેળવવાથી અમરત્વ અને અનંત શાન્તિ મળે છે, તે નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ તમારામાં ખીલતો જાય છે. માનુષી પ્રેમ અને દિવ્ય પ્રેમમાં મોટો ભેદ એ છે કે દિવ્ય પ્રેમ પદ્મપાત વિનાનો છે; જ્યારે માનુષી પ્રેમ બધી વસ્તુઓને દૂર કરીને એક જ વસ્તુને વળગે છે અને તે વસ્તુ તેનાથી દૂર જાય છે તે વળતે તે પ્રેમી મનુષ્યને પારાવાર ખેદ અને શોક થાય છે. દિવ્ય પ્રેમમાં આપું જગત આવી જાય છે અને તે પ્રેમ અમુક ભાગને નહિ વળગી રહેતાં આખા વિશ્વને પોતાના પ્રેમમાં ગૂંથી દે છે. જે મનુષ્ય માનુષી પ્રેમ વધારે પવિત્ર અને વિસ્તારવાળો બનાવીને તે પ્રેમમાંથી ધીમે ધીમે અપવિત્રતા અને સ્વાર્થના બધા અંશો દૂર કરીને દિવ્ય પ્રેમ સમીપ આવે છે, તે મનુષ્ય સર્વથા દુઃખથી મુક્ત થાય છે. માનુષી પ્રેમ સાંકડો, સંકુચિત અને સ્વાર્થમિશ્રિત છે, તેથી જ દુઃખ થાય છે. જે પ્રેમ એટલો શુદ્ધ છે કે કાંઈ પણ ચીજની સ્પૃહા રાખતો નથી, તે પ્રેમમાંથી કદાપિ દુઃખની ઉત્પત્તિ થઈ શકે નહિ. આ રીતે માનુષી પ્રેમ કરતાં દિવ્ય પ્રેમ ઉત્તમ છે એમ બતાવ્યું; તે છતાં આ સ્થળે જણાવવાની જરૂર છે કે દિવ્ય પ્રેમ

લણી જવાને માનુષી પ્રેમ એ ખાસ જરૂરનું પગથિયું છે અને જે મનુષ્ય જિંદગીમાં જાડો અને ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ માનુષી પ્રેમ દર્શાવવાને શક્તિમાન નથી, તે કદાપિ દિવ્ય પ્રેમ પ્રકટ કરી શકે નહિ. કેવળ માનુષી પ્રેમ અને દુઃખના અનુભવથી જ છેવટે જીવાત્મા દિવ્ય પ્રેમ લણી પહોંચી શકે છે અને તે અનુભવી શકે છે.

માનુષી પ્રેમ આકાર ઉપર આધાર રાખે છે અને જેમ આકારો નાશવંત છે, તેમ તેના ઉપર આધાર રાખતો માનુષી પ્રેમ પણ નાશવંત છે. પરંતુ જે પ્રેમ ખડારના આકાર ઉપર નહિ પણ આકારની પાછળ રહેલા આત્મતત્ત્વ ઉપર આધાર રાખે છે, તે તો સ્થાયી અને હંમેશનો છે; કારણ કે ખુદ તે આત્મતત્ત્વ અમર છે.

સઘળા માનુષી પ્રેમ માનુષી દેવને ઉત્પન્ન કરવાવાળા છે. પણ જે દિવ્ય પ્રેમ છે તે સર્વવ્યાપી હોવાથી તેના પ્રદેશમાં તો સર્વ કોઈ આવી જાય છે અને તેથી કોઈને પણ ધિક્કારવાનું રહેતું જ નથી. તે તફાવત છૂટો અને સ્વાર્થરહિત છે તેથી તે જ્યાં જાય ત્યાં સર્વ ઉપર એકસરખી રીતે પોતાની મુગ્ધ દેલાવે છે.

માનુષી પ્રેમ પણ વસ્તુતઃ તો દિવ્ય પ્રેમનું આ જગતમાં પ્રતિબિંબ છે; અને તે મનુષ્યને સત્તત્ત્વ જે નિર્વિકારી અને દુઃખરહિત ઉચ્ચ પ્રેમ છે, તે લણી ધીમેધીમે લઈ જાય છે.

જગત લણી નેજર કરતાં આપણને સહેજ જણાય છે કે એક માતા પોતાના એકના એક બાળકને જ્યારે ખોળામાં લઈ બેઠી છે, ત્યારે તે બાળકનું સુંદર અને કામળ શરીર જોઈ તેને અતિશય લાડ લડાવે છે અને ગાંડીઘેલી બની જાય છે. પણ જ્યારે તે બાળકને તે મરણવશ થયેલું જુએ છે, ત્યારે તેના શોકનો પાર રહેતો નથી. તેની આંખમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહ્યા કરે છે. આમ આંખમાંથી આંસુનું વહેવું અને હૃદયનું અંતરથી બળવું તથા ચિરાવું, તે વસ્તુતઃ તેના લાભને સારું જ છે; કારણ કે આ અનુ-

ભવથી જ તે ઝરાઝર રીતે બાહ્ય અને ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી ઊપ-
જતા સુખનું ખરું સ્વરૂપ સમજે છે અને છેવટે તેનો આત્મા સત્-
તત્વ-આત્મા ઉપરના પ્રેમ ભણી દોરવાય છે.

જ્યારે પોતાનું પ્રેમપાત્ર મરણ પામે ત્યારે પ્રેમીજન (ભાઈ,
બહેન, પતિ કે પત્ની) અતિ દુઃખી થાય અને તીવ્ર વિયોગદુઃખ
અનુભવે એ તેમના કલ્યાણ વાસ્તે છે; કારણ કે આ રીતે તેઓ
વસ્તુઓના બાહ્યસ્વરૂપ ઉપર આધાર રાખવાને બદલે તેના આંતર-
તત્વ ઉપર વિશ્વાસ રાખતાં શીખશે. મહાન કવિ વર્ણવથે ઘણી
સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું છે કે:—

‘જેમનો પ્રેમ કદેક ક્ષણે બદલાતી બાહ્ય સુંદરતા પર આધાર
રાખે છે, તેમની આશા નિષ્ફળ જવાની; પણ જેમના હૃદયને
બાહ્ય ફેરફારની જરા પણ અસર થતી નથી, તેમનાં હૃદયમાં
એક ભવનું અમર પુષ્પ ઊગે છે અને તે જમીન ઉપર ઊગવા
છતાં સ્વર્ગીય વાતાવરણનો આસ્વાદ આપે છે.’

જે લોકો અભિમાની છે, સ્વાર્થી છે, લોભી છે, તેમનું માન-
લંગ યાય, તેમનો સ્વાર્થ ન સરે અને તેમની કંગાળ સ્થિતિ
થાય એ તેમના કલ્યાણને વાસ્તે સારો માર્ગ છે. દુઃખની બળતી
ચિતાઓમાંથી તેમને પસાર થવું પડે એ પણ સારું છે; કારણ
કે આ રીતે જ તેઓ પોતાની હલકી વૃત્તિઓનું દુઃખગર્ભિત-
પણું અને ક્ષણિક સુખ આપવાપણું સમજશે, અને આ રીતે જ
તેમનું હૃદય નરમ અને પવિત્ર થશે તેમજ સત્ય અંગીકાર કર-
વાને ચોખ્ખું બનશે.

જ્યારે માનુષી પ્રેમમાં દુઃખનો કંઈ વાગે છે, જ્યારે મિત્રો
આપણને દુઃખ કે શોકના વખતમાં તણી નાચે છે, અથવા તો
જ્યારે આપણા વિશ્વાસપાત્ર મનુષ્યો વિશ્વાસઘાત કરી આપણને
અધવચમાં રાખી દે છે, ત્યારે આપણું હૃદય રક્ષણ આપનાર દિવ્ય

પ્રેમ તરફ ફરે છે અને ત્યાં બેકાંત શાન્તિનો કાંઈક અનુભવ કરે છે. જે દિવ્ય પ્રેમનો આશ્રય લે છે તે કદાપિ નિરાધાર સ્થિતિમાં આવી પડતો નથી, તેના પર કદાપિ દુઃખનું વાદળ આવી ચડતું નથી અથવા ઉદાસીનો કાળો પડછાયો તેના પર કદાપિ પડતો નથી. કસોટીને પ્રસંગે તે દિવ્ય પ્રેમ તેનો ત્યાગ કરતો નથી.

જે હૃદય દુઃખ વેડી વેડીને નરમ અને પવિત્ર થયું છે, તે જ હૃદયમાં દિવ્ય પ્રેમ પ્રકટ થઈ શકે છે. અને જ્યારે અજ્ઞાન અને હું'પણાની મોટી દીવાલો હૃદય પરથી તોડી નાખવામાં આવે છે, ત્યારે જ દિવ્ય પ્રેમનો સૂર્ય હૃદયસરોવર પર તેના તેજસ્વી સ્વરૂપમાં પ્રકાશે છે.

જે પ્રેમ અંગત તૃપ્તિઓ અથવા સ્વાર્થી બદલાની અપેક્ષા રાખતો નથી, જે પક્ષપાત વિનાનો છે અને જે કદાપિ બીજાના હૃદયને દુઃખનું કારણ થતો નથી, તે જ પ્રેમ ખરી રીતે દિવ્ય પ્રેમના નામને લાયક છે.

જે મનુષ્યો સ્વાર્થી છે અને અંગત લાલોની જ દરકાર કરવાવાળા છે, તેઓ એમ માને છે કે, દિવ્ય પ્રેમ એ તો ઈશ્વરી બક્ષિસ છે અને આપણે તે મેળવી શકીએ જ નહિ—તે આપણી સક્તાની બહારની વાત છે, માટે તે મેળવવા પ્રયાસ કરવો નિર્થક છે. પણ આમ માનવું તે મોટી ભૂલ છે. ખરી વાત છે કે દિવ્ય પ્રેમ સ્વાર્થી મનુષ્યોને વાસ્તે બહુ દુર્લભ છે, પણ જ્યારે હૃદય અને મન સ્વાર્થી તૃપ્તિઓથી મુક્ત થાય છે ત્યારે નિઃસ્વાર્થી ઉચ્ચ પ્રેમ તે 'ખરી વસ્તુ' બને છે. અને આ દિવ્ય પ્રેમનો અનુભવ કરવો એનું નામ જ 'ઈશ્વરનો પ્રસાદ.' આ પ્રેમ જ મનુષ્યને પાપથી બચાવે છે અને તેને લોભ કે લાલચના ફંદામાંથી ઉગારે છે.

પણ આવો ઉચ્ચ અનુભવ શી રીતે થઈ શકે ? આ સવા-

લેના ઉત્તરમાં મનુષ્ય પ્રત્યે દિવ્ય પ્રેમ કહે છે કે, 'તારા આત્માને ખાલી કર; અને પછી તેને હું ભરી દઈશ.' જ્યાં સુધી હુંપણું નાશ ન પામે ત્યાં સુધી દિવ્ય પ્રેમ કદાપિ પ્રકટ થઈ શકે નહિ, કારણ કે હુંપણું એ જ પ્રેમનો અભાવ છે.

જ્યાં સુધી આત્મા ઉપરથી હુંપણાનો પથ્થર ખસ્યો નથી, ત્યાં સુધી પવિત્ર પ્રેમ કદાપિ હૃદયમાંથી બહાર નીકળી શકશે નહિ. માટે પ્રેમને સ્થાન આપવાને તમારા હૃદયમંદિરમાંની સર્વ અશુદ્ધિ દૂર કરો. સર્વ અશુદ્ધિનું મૂળ હુંપણું અને દેષ છે; માટે જો તમારે દિવ્ય પ્રેમની જરૂર હોય તો હુંપણાને કચરી નાખો અને તેને બદલે નિરભિમાનને અંગીકાર કરો. દેષને દૂર કરવાને પ્રેમી બનો; કારણ કે (મહાત્મા યુદ્ધે કહ્યું છે તેમ) દેષ કદાપિ દેષથી નાશ પામતો નથી, પણ પ્રેમથી જ નાશ પામે છે. માટે પ્રેમને દરેક પ્રસંગે ખીલવતા બન્યો. તમારી સ્વાર્થી તૃષ્ણાઓ અને કાર્યોથી દરેક પળે તમે આ પ્રેમભાવનાને ગરદન મારો છો એ વિચારો અને તે પ્રેમભાવના જેમ વધુ ને વધુ ખીલી નીકળે તેમ પ્રયત્ન કરો.

અમુક દેવ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાથી તમે તમારા પાપથી મુક્ત થઈ જશો એમ કહેનાર ઉપર ભરોસો રાખતા નહિ. શું તમે તમારા ચીડિયા સ્વભાવથી, તમારી ઉશ્કેરાઈ જાય તેવી વૃત્તિથી, તમારી અભિમાન-વૃત્તિથી, તમારા દેષથી, બીજાની નિંદા કરવાના તમારા સ્વભાવથી અને એકદમ ખીલત મનુષ્ય સંબંધી અભિપ્રાયો બાંધવાની તમારી આદતથી-આ બધાથી શું તમે મુક્ત થયા છો? ને આ સર્વ બાંધનો તમારા હૃદયને જકડીને બાંધી રાખતાં હોય, તો તમારા દેવનો દિવ્ય પ્રેમ તમારા હૃદયમાં શી રીતે દાખલ થઈ શકશે? અને જ્યાં સુધી તે દાખલ નહિ થઈ શકે ત્યાં સુધી તમે આ બાંધનોથી શી રીતે મુક્ત

થશો ? જે મનુષ્યે દિવ્ય પ્રેમનો અનુભવ કર્યો છે, તે મનુષ્ય આખોય બદલાઈ જાય છે. તે સ્વાર્થી તૃપ્તિઓથી ખેંચાઈ જતો નથી; તે જ્યાં જાય છે ત્યાં તેના ધૈર્ય, તેની પવિત્રતા, તેના આત્મ-સંયમ, તેના હૃદયની ઉદારતા અને માધુર્ય માટે પ્રખ્યાત થાય છે.

દિવ્ય પ્રેમ એ કાંઈ એક છૂટો-છવાયો વિચાર કે ક્ષણિક માનસિક ઊલારો નથી, પણ તે તો જ્ઞાનની એક સ્થિતિ છે, જે સ્થિતિમાં રહીને મનુષ્ય દુઃખને પોતાના પર અસર કરવા દેતો નથી અને ઉચ્ચ આનંદનો અનુભવ કરી શકે છે. જે મનુષ્યો ખરા જ્ઞાની છે, તેમને મન ઉચ્ચ જ્ઞાન અને ઉચ્ચ આનંદમાં જરા પણ ભેદ લાગતો નથી. ઉચ્ચ જ્ઞાન એ જ ઉચ્ચ આનંદ છે અને ઉચ્ચ આનંદ એ જ ઉચ્ચ જ્ઞાન છે.

આપું જગત આ દિવ્ય પ્રેમનો અનુભવ કરવા તરફ ગતિ કરતું હોય તેમ જણાય છે. આ જગતની હયાતી તેટલા માટે જ છે. મનુષ્યો સુખની શોધમાં ફરે છે અને વસ્તુઓ, વિચારો અને ભાવનાઓ મેળવવાને કે અનુભવવાને મથે છે, તે સર્વનો મૂળ હેતુ આ દિવ્ય પ્રેમનો અનુભવ છે. પણ મનુષ્યો હાલમાં ઘણે ભાગે આ દિવ્ય પ્રેમનો સાક્ષાત્કાર કરી શકતા નથી, કારણ કે હાલ તેઓ વસ્તુનું ખરું સ્વરૂપ પિછાણવાને બાદ આકારથી વધારે લલચાય છે. આથી જ દુઃખ અને શોકનું સામ્રાજ્ય જગતમાં ચાલતું માલૂમ પડે છે. જ્યાં સુધી મનુષ્યો દુઃખનો કડવો અનુભવ મેળવી નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ અને શાન્તિપૂર્ણ જ્ઞાન ન શોધી કાઢે ત્યાં સુધી આ દુઃખમય સ્થિતિ ચાલ્યા જ કરવાની એ નિઃસંદેહ છે.

જેઓ હુંપણાનો ભોગ આપવાને અને હુંપણાનો ભોગ આપવાથી જે સ્થિતિ આવી પડે તે સ્થિતિમાં નમ્રતાથી રહેવાને ખુશી હોય અને તૈયાર હોય, તે સઘળા મનુષ્યો આ પ્રેમ, આ જ્ઞાન, આ શાન્તિ-આ મનની સ્વસ્થતા મેળવી શકે અને

અનુભવી પણ શકે. આ જગતમાં કોઈની આપખુદ સત્તા ચાલતી નથી. જે સખ્ત સાંકળથી મનુષ્યો બંધાય છે, તે સાંકળ માણસે પોતે બનાવેલી છે. મનુષ્યોને આ દુઃખમય સાંકળ સાથે બંધાવાનું ગમે છે. કોણ જાણે સાથી તેઓ તે સાંકળને ચાહે છે અને માને છે કે આ દુઃખણાનું કેદખાનું મીઠું અને મધુરું છે. તેઓ ધારે છે કે જો આ કેદખાનાનો ત્યાગ કરીશું તો પછી આ જગતમાં ભોગવવા યોગ્ય કંઈ પણ રહેશે નહિ ! આ મોટી ભ્રમણા છે—આ ‘ખૂબસૂરત બદા’ છે. એ બદાના ફંદામાં સર્વ કોઈ ફસાય છે. એક કવિએ કહ્યું છે કે:—

‘તમે તમારી મેળે દુઃખ પામે છો; તમને કોઈ દુઃખી થવાની ફરજ પાડતું નથી. તમે છવો કે મરો એમ કોઈ ફરજ પાડતું નથી.’

જે આત્મા પોતાની આસપાસ સાંકળો બાંધી શક્યો અને પોતાની આસપાસ સાંકડું અંધારું કેદખાનું બનાવી શક્યો તે આત્મા (જો ઇચ્છા કરે અને પ્રયત્ન કરે તો) તે સાંકળોને તોડી પણ શકે અને કેદખાનાને ભાંગી પણ શકે. પરંતુ જ્યારે કેદખાનાની અસારતાનો તેને અનુભવ થાય અને બહુ દુઃખ વેઠીને અપરિમિત પ્રેમ અને પ્રકાશ મેળવવાને તે લાયક થાય, ત્યારે જ આત્માને આંખી ઇચ્છા થાય છે અને ત્યારે જ તે પ્રયત્ન કરે છે.

આકારની પછવાડે છાયા જાય છે, અગ્નિની પછવાડે ધુમાડો જાય છે, કારણની પછવાડે કાર્ય ચાલ્યું આવે છે અને મનુષ્યનાં કાર્યો અને વિચારો પ્રમાણે તેને સુખ કે દુઃખ મળે છે. આ જગતમાં એવું એક પણ કાર્ય નથી જેનું પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ કારણ ન હોય. કાર્ય—કારણનો નિયમ દિવ્ય ન્યાય ઉપર આધાર રાખે છે; અને તેથી તે અચળ છે. માણસો દુઃખ ભોગવે છે તેનું કારણ એટલું જ છે કે થોડા વખત

ને, હુઆને કે ખૂનીને કેવી રીતે ચાહી શકું? તેવા મનુષ્યો તરફ અણુગમે જતાવવો અને તેમને ધિક્કારવા એ તો મારી ફરજ હોવી જોઈએ.' તેવા મનુષ્યોને ધિક્કારવા એ તમારી ફરજ છે, એમ જ્યારે તમે જણાવો છો ત્યારે તો ખાતરી થાય છે કે તમે હજી સર્વશક્તિમાન પ્રેમનું સ્વરૂપ સમજ્યા નથી. જો પ્રેમનું સ્વરૂપ તમે સમજ્યા હોત, તો જે કારણને લઈને અથવા જે કારણોની પરંપરાને લઈને તે માણસ દારૂડિયો કે ઢાંગી કે હુઆ કે ખૂની બન્યો છે તે કારણ અથવા કારણોની પરંપરાને શોધવાનો તમે ચલ કરત અને તમારા હૃદયમાંનો નિઃસ્વાર્થ અને સાચો પ્રેમ તમને તે શોધમાં ફોંટા અપાવત. કારણ હાથ લાગતાં, જો કદાપિ તમે શક્તિમાન હોત તો તે કારણોને દૂર કરવાના પ્રયત્ન આદરીને તે વ્યક્તિને નિર્માળ બનાવત અગર તેટલી શક્તિ તમે ખીલવી ન હોત તો છેવટે તેને નરમાશથી શિખામણ આપત. અરે, પ્રેમ એવી તો અલૌકિક ચીજ છે કે વખતે હિતશુદ્ધિએ કોઈ દુર્ગુણીને સુધારવા માટે તેને પ્રથમ દષ્ટિએ અપ્રિય લાગે એવી વર્તણૂક અણાવવી પડે તોપણ અંતરમાં સંપૂર્ણ પ્રેમભાવ રાખીને તે વર્તણૂક અણાવવામાં આવતી હોવાથી તેથી દુઃખ થવાને બદલે સુખ જ થાય છે.

જેઓ દુષ્ટ પુરુષ ઉપર નહિ, પણ પુરુષની દુષ્ટતા પર ધિક્કાર જતાવતાં શીખ્યા હોય છે, તેઓ સાર્વભૌમ રાજપ્રેમનો બાંધેલો કાયદો તોજ્યાનો રોષ કરી શકતા જ નથી.

જે મનુષ્યોમાં આવો આંતરપ્રકાશ હોય છે, તેઓ કોઈ પણ મનુષ્ય તરફ અણુગમે જતાવી શકતા નથી, તેમજ કોઈ પણ મનુષ્યને ધિક્કારતા નથી, પણ અખંડ શાંતિથી અને સંપૂર્ણ દયા-સહિત તેઓ આવા મનુષ્યો તરફ જોઈ શકે છે.

તમે કોઈ મનુષ્યની પ્રશંસા કરતા હો, તેવામાં કોઈ કારણ-

સર તે માણસ તમારી આંહો આવે, અથવા તમને પસંદ ન પડે એવું કોઈ કામ કરે ત્યારે તમે તે મનુષ્યને ધિક્કારો છો અને તેના વિષે હલકા શબ્દો બોલો છો. આવું તમારું વર્તન બતાવી આપે છે કે તમે નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનો અનુભવ કર્યો નથી. જો તમે તમારા હૃદયમાં બીજાઓનું ખૂન ઇચ્છતા હો અથવા ખૂરી કલ્પનાઓ કરતા હો તો ખરેખર તમે નિઃસ્વાર્થ પ્રેમથી ઘણું દૂર છો એમ જરૂર માનજો.

સર્વ વસ્તુઓના મધ્યભાગમાં પ્રેમ છે. પ્રેમ એ સર્વવ્યાપી ભાવ છે, એમ જોણે અનુભવ કર્યો, છે તેવો મનુષ્ય કદાપિ કોઈ તરફ દ્વેષ બતાવતો નથી.

સામાન્ય રીતે મનુષ્યો આ પ્રેમનું સ્વરૂપ અને બળ સમજતા નથી, અને તેથી તેઓ ગહન વિષયમાં પણ ન્યાય કરવાનું અથવા તો બીજાને પાપમાલ કરવાનું કામ કરે છે. આવું કામ કરતી વખતે, મનુષ્યોના હૃદયની પરીક્ષા કરવાની પોતામાં શક્તિ છે કે નહિ તે વિચાર તેમને રહેતો નથી. ત્યારે મનુષ્યો પોતાના વિચારોથી, અથવા સુધારાથી, અથવા પોતાની કામ કરવાની રીત-ભાતથી જરા સુંદા પડે છે, ત્યારે બીજા હોડો તેમને ગાંઠા, ખસી ગયેલા મગજના, બુદ્ધિવગરના, મૂઠ, અપ્રામાણિક અને ઢોંગી ગણે છે. પછી જે મનુષ્યો પોતાના વિચારોને લગભગ મળતા આવે છે, તેમને તેઓ પ્રશંસાપાત્ર અને યોગ્ય પુરુષો તરીકે લેખે છે. આ એક જાતની ‘બૂલ’ છે.

ઉત્તમ મનુષ્ય તો સઘળા તરફ મનની શાંતિ અને હૃદયનું માધુર્ય લાખવે છે. દુર્ગુણી અને સદ્ગુણી, મૂર્ખ અને હાહ્યા, અભણ અને લણેલા, નિઃસ્વાર્થ અને સ્વાર્થી સઘળા મનુષ્યો તેના શાંત વિચારના આશીર્વાદનો અપૂર્વ લાભ મેળવે છે.

આત્માને કાળમાં રાખવાના માર્ગ. અસ્વાસ્થી અને સખાસ

અગાઉ અથવા તો ઘણા વખત પહેલાં ભૂતકાળમાં તેમણે અશુભ બીજ રોપેલાં છે. જો તેમણે ભૂતકાળમાં સારાં બીજો રોપ્યાં હોય છે, તો તેઓ આનંદનો પાક લણે છે. આ સાદા જણાતા પણ અચળ સિદ્ધાંતો ઉપર મનુષ્યે ધ્યાન કરવું જોઈએ અને તેની પૂરેપૂરી સમજ મેળવવી જોઈએ. જો આ કાર્ય-કારણનો અચળ નિયમ (જેને આપણે 'કર્મ'નો કાયદો કહીએ છીએ તે) ચથાર્થ રીતે મનુષ્યના સમજવામાં આવે તો તે મનુષ્ય તે દિવસથી ફક્ત સારાં જ બીજો વાવશે અને પોતાના હૃદયમાં અત્યાર મુખી ઊગવા પામેલા નકામા છોડવાઓને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવા બનતો પ્રયત્ન જરૂર કરશે.

મનુષ્યો નિઃસ્વાર્થી પ્રેમનું ખરું સ્વરૂપ સમજતા નથી; કારણ કે તેઓ પોતાનાં અંગત સુખો મેળવવા પાછળ રોકાયેલા છે, તેઓ નાશ પામે તેવા જગતના પ્રાપચ્છિક લાભોમાં ગૂંથાઈ ગયેલા છે અને તેઓ અજ્ઞાનતાથી એમ માને છે કે આ અંગત સુખો કે સુખનાં સાધનો એ ખરી અને શાશ્વત વસ્તુઓ છે.

શારીરિક સુખોના દીપકમાં ફેદાની માફક ઝંપલાવતા અને આંતરબ્યથાઓથી પીડાતા મૂઠ પુરુષો સત્યની ઉત્તમ શોધા જોઈ શકતા નથી. અજ્ઞાન અને હુંપણની છાંતિમાં મગ્ન થયેલા તેઓ સર્વદર્શી પ્રેમનું વિશુદ્ધ સ્વરૂપ નિહાળી શકતા નથી.

આવો પ્રેમ પોતાનામાં નહિ હોવાથી, તેમજ આવા પ્રેમનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ પોતે જાતે નહિ સમજતા હોવાથી, મનુષ્યો પોતાને કોઈ પણ પ્રકારનો જાનિલોગ ન આપવો પડે એવા સુધારા સૂચવે છે અને આ સુધારા ક્યાં કે આખું જગત સુધરી ગયું એમ તેઓ માને છે; પણ જાતે તો હૃદયમાં સ્વાર્થવૃત્તિ રાખી તેનું તે અશુભ કર્મ કરે છે. જેથી મનુષ્યનું હૃદય સુધરે છે તેને જ ખરો 'સુધારો' કહી શકાય; કારણ કે સર્વ પ્રકારના અનર્થનું મૂળ હૃદયની મલિ-

નતામાં રહેલું છે. જ્યાં સુધી મનુષ્યો સ્વાર્થ અને પક્ષાપક્ષીના પાશમાંથી મુક્ત થઈને દિવ્ય પ્રેમનો ઉમદા પાઠ શીખ્યા નથી ત્યાં સુધી સર્વત્ર શાન્તિ વ્યાપી રહે એવા સત્યયુગને આવવાની વાર છે. ગરીબ મનુષ્યોએ તવંગરની ઇર્ષ્યા કરતાં અટકવું જોઈએ અને તવંગરોએ ગરીબને ધિક્કારતાં અટકવું જોઈએ. લોભી મનુષ્યોએ ઉઠારતાનો પાઠ શીખવો જોઈએ, કામી પુરુષોએ ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ અને શુદ્ધતાનો મહાવરો પાડવો જોઈએ, પક્ષવાદીઓએ કદાચરહથી છૂટવું જોઈએ, ક્રોધી પુરુષોએ ક્ષમાનો ઉમદા ગુણ ખીલવવો જોઈએ, ઇર્ષ્યાળુ મનુષ્યોએ ખીજની સંપત્તિ કેળી પ્રમેદ ધરવો જોઈએ અને નિંદકોએ પોતાની ખરાબ વર્તણૂક વાસ્તે પસ્તાવું જોઈએ. જો પુરુષો અને સ્ત્રીઓ આ માર્ગે ચાલે તો જોતજોતામાં સત્યયુગ પાછો આવી જાય. માટે જે મનુષ્ય પોતાના હૃદયને પવિત્ર બનાવે છે, તે જગતનો મોટો ઉપકારી મનુષ્ય છે.

સત્યયુગનો સમય, નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનો અનુભવ કરવો તે જ છે. આવા સમયને માટે મનુષ્યજાતિનો મોટો ભાગ હજી સ્વાર્થ-માં મૂંઝાયેલો હોવાથી નાલાયક છે. પણ જો તમે ધારો અને તે પ્રમાણે વર્તવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરો તો, કલિયુગમાં વસવા છતાંયે તમે સ્વાર્થવૃત્તિને પગ તળે કચરી નાખી સત્યયુગનો અનુભવ લઈ શકો. આ કાર્ય કરવા માટે તમારે જેમ અને તેમ, અગાઉથી ખાંધી રાખેલા મોટા અભિપ્રાયો, દ્વેષ અને પારકાના દોષ જોવાની ટેવનો ત્યાગ કરી વધારે નમ્ર, પ્રેમાળ અને ક્ષમાવાન થવાની જરૂર છે. જ્યાં દ્વેષ છે, જ્યાં અરુચિ છે, જ્યાં ખીજના અવર્ણવાદ વદવાની પ્રકૃતિ છે, ત્યાં નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ રહી જ શકતો નથી. જે હૃદય ખીજનું ભૂંડું જોલવાના, કરવાના કે વિચારવાના પાપથી મુક્ત છે, તે જ હૃદય આ પ્રેમને રહેવાને વાસ્તે યોગ્ય પાત્ર છે. તમે કદાચ આ વાંચીને પ્રશ્ન કરવાને હોરવાથો કે, 'હું હાર્ડિયાને, ટાંગી-

ને, હુઆને કે ખૂનીને કેવી રીતે ચાહી શકું ? તેવા મનુષ્યો તરફ અણુગમેા જતાવવો અને તેમને ધિક્કારવા એ તો મારી ફરજ હોવી જોઈએ.' તેવા મનુષ્યોને ધિક્કારવા એ તમારી ફરજ છે, એમ જ્યારે તમે જણાવો છો ત્યારે તો ખાતરી થાય છે કે તમે હજી સર્વશક્તિમાન પ્રેમનું સ્વરૂપ સમજ્યા નથી. જો પ્રેમનું સ્વરૂપ તમે સમજ્યા હોત, તો જે કારણને લઈને અથવા જે કારણોની પરંપરાને લઈને તે માણસ દારૂડિયો કે ઢાંગી કે હુઆ કે ખૂની બન્યો છે તે કારણ અથવા કારણોની પરંપરાને શોધવાનો તમે ચત્ન કરત અને તમારા હૃદયમાંનો નિઃસ્વાર્થ અને સાચો પ્રેમ તમને તે શોધમાં ફતેહ અપાવત. કારણ હાય લાગતાં, જો કદાપિ તમે શક્તિમાન હોત તો તે કારણોને દૂર કરવાના પ્રયત્ન આદરીને તે બ્યક્તિને નિર્મળ બનાવત અગર તેટલી શક્તિ તમે ખીલવી ન હોત તો છેવટે તેને નરમાશયી શિખામણ અપાવત. અરે, પ્રેમ એવી તો અલૌકિક ચીજ છે કે વખતે હિતબુદ્ધિએ કોઈ દુર્ગુણીને સુધારવા માટે તેને પ્રથમ દૃષ્ટિએ અપ્રિય લાગે એવી વર્તણૂક ચલાવવી પડે તોપણ અંતરમાં સંપૂર્ણ પ્રેમભાવ રાખીને તે વર્તણૂક ચલાવવામાં આવતી હોવાથી તેથી દુઃખ થવાને બદલે સુખ જ થાય છે.

જેઓ દુષ્ટ પુરુષ ઉપર નહિ, પણ પુરુષની દુષ્ટતા પર ધિક્કાર જતાવતાં શીખ્યા હોય છે, તેઓ સાર્વભૌમ રાજપ્રેમનો ખાંધેલો કાયદો તોડ્યાનો દોષ ઠરી શકતા જ નથી.

જે મનુષ્યોમાં આવો આંતરપ્રકાશ હોય છે, તેઓ કોઈ પણ મનુષ્ય તરફ અણુગમેા જતાવી શકતા નથી, તેમજ કોઈ પણ મનુષ્યને ધિક્કારતા નથી, પણ અખંડ શાંતિથી અને સંપૂર્ણ દયા-સહિત તેઓ આવા મનુષ્યો તરફ જોઈ શકે છે.

તમે કોઈ મનુષ્યની પ્રશંસા કરતા હો, તેવામાં કોઈ કારણ-

સર તે માણસ તમારી આંઠો આવે, અથવા તમને પસંદ ન પડે એવું કોઈ કામ કરે ત્યારે તમે તે મનુષ્યને ધિક્કારો છો અને તેના વિષે હલકા શબ્દો બોલો છો. આવું તમારું વર્તન બતાવી આપે છે કે તમે નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનો અનુભવ કર્યો નથી. જો તમે તમારા હૃદયમાં ખીજતો આવું ખૂનું ઇચ્છતા હો અથવા ખૂરી કલ્પનાઓ કરતા હો તો ખરેખર તમે નિઃસ્વાર્થ પ્રેમથી ઘણું દૂર છો એમ જરૂર માનજો.

સર્વ વસ્તુઓના મધ્યભાગમાં પ્રેમ છે. પ્રેમ એ સર્વવ્યાપી ભાવ છે, એમ જોણે અનુભવ કર્યો, છે તેવો મનુષ્ય કદાપિ કોઈ તરફ દ્રેષ બતાવતો નથી.

સામાન્ય રીતે મનુષ્યો આ પ્રેમનું સ્વરૂપ અને બળ સમજતા નથી, અને તેથી તેઓ ગહન વિષયમાં પણ ન્યાય કરવાનું અથવા તો ખીજને પાયમાલ કરવાનું કામ કરે છે. આવું કામ કરતી વખતે, મનુષ્યોના હૃદયની પરીક્ષા કરવાની પોતામાં શક્તિ છે કે નહિ તે વિચાર તેમને રહેતો નથી. જ્યારે મનુષ્યો પોતાના વિચારોથી, અથવા સુધારાથી, અથવા પોતાની કામ કરવાની રીત-ભાતથી જરા જુદા પડે છે, ત્યારે ખીજ લોકો તેમને ગાંડા, ખસી ગયેલા મગજના, શુદ્ધિવગરના, મૂઠ, અપ્રામાણિક અને ઢાંગી ગણે છે. પછી જે મનુષ્યો પોતાના વિચારોને લગભગ મળતા આવે છે, તેમને તેઓ પ્રશંસાપાત્ર અને યોગ્ય પુરુષો તરીકે લેજે છે. આ એક જાતની ‘ભૂલ’ છે.

ઉત્તમ મનુષ્ય તો સઘળા તરફ મનની શાંતિ અને હૃદયનું માધુર્ય દાખવે છે. દુર્ગુણી અને સદ્ગુણી, મૂર્ખ અને ડાહ્યા, અભણ અને લણેલા, નિઃસ્વાર્થ અને સ્વાર્થી સઘળા મનુષ્યો તેના શાંત વિચારના આશીર્વાદનો અપૂર્વ લાભ મેળવે છે.

આત્માને કાબૂમાં રાખવાના સતત અભ્યાસથી અને તમારા

વિકારો ઉપર ધીમેધીમે વિન્ય મેળવવાથી, તમે સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને દિવ્ય પ્રેમ મેળવી શકો છો. જેઓ હૃદયમાં પવિત્ર હોય છે, તેઓ જ પરમ પ્રભુને જોઈ શકે છે. જ્યારે તમારું હૃદય પૂરેપૂરું પવિત્ર થશે ત્યારે તમારો નવો જન્મ થશે અને જે પ્રેમ મરતો નથી, બદલાતો નથી, દુઃખ અનુભવતો નથી, તે પ્રેમ તમારામાં પ્રકટ થશે અને તમે અપૂર્વ શાંતિ અનુભવશો.

જે મનુષ્ય આ દિવ્ય પ્રેમનો અનુભવ કરવાને પ્રયત્ન કરે છે, તેણે બીજાઓ તરફ દ્રેષ્યુદ્ધિ દર્શાવવાની વૃત્તિને વશ કરવા માટે મથવું જોઈએ.

જ્યાં આધ્યાત્મિક જ્ઞાન છે, ત્યાં તિરસ્કારવૃત્તિ ટકી શકે નહિ. જે પ્રમાણમાં હૃદયમાંથી દ્રેષ્યુદ્ધિ નાશ પામતી જાય છે, તે પ્રમાણમાં પ્રેમ સંપૂર્ણ રીતે બીજતો જાય છે.

ખ્રિસ્તીઓ નાસ્તિકને ધિક્કારે છે અને નાસ્તિકો ખ્રિસ્તીઓને ધિક્કારે છે. વૈષ્ણવો શિવના ભક્તોને ધિક્કારે છે અને શિવના ભક્તો વૈષ્ણવી સંપ્રદાયનાને ધિક્કારે છે. આ રીતે ધર્મમાં જ્યાં સંપૂર્ણ પ્રેમ અને શાંતિ હોવી જોઈએ ત્યાં તો કલહ અને કંકાસ જ આપણી નજરે પડે છે.

જે પોતાના ભાઈઓને ધિક્કારે છે, તે ખૂની છે; તે દિવ્ય પ્રેમનો નાશ કરનાર છે. જ્યાં સુધી તમે સઘળા ધર્મના મનુષ્યોને અથવા કોઈ પણ ધર્મને નહિ પાળનારાને પણ એકસરખી વૃત્તિથી, દ્રેષ વગર અને તદ્દન સમતોલવૃત્તિથી જોઈ શકો એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરો, ત્યાં સુધી તમારે પ્રેમને વધારે ને વધારે લબ્ય સ્વરૂપમાં બીજાવાનો પ્રયત્ન કર્યો જ કરવો જોઈએ. જે મનુષ્યે દિવ્ય જ્ઞાન અથવા નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનો અનુભવ કર્યો છે, તેનામાંથી બીજાને ધિક્કારવાની વૃત્તિ તદ્દન નાશ પામે છે. તે સર્વ અનર્થને વિખેરી નાખે છે અને તેનો આત્મિક વિકાસ એટલો બધો વૃદ્ધિ

પામે છે કે તે સર્વત્ર ભલ્લાઈ, ન્યાય અને પ્રેમનું સામ્રાજ્ય અને અમરત્વ જોઈ શકે છે.

તમે મજબૂત, નિષ્પક્ષપાતી અને નમ્ર વિચારોને કેળવતા રહો. તમારા હૃદયમાં શુદ્ધતા અને દયાનાં બીજોતું પોષણ કરો. તમારી જીભને મૌન ધારણ કરતાં અથવા તો સત્ય અને નિષ્કલંક વાણી બોલતાં શીખવો. આ રીતે તમે પવિત્રતા અને શાન્તિને માર્ગે પ્રયાણ કરી શકશો અને છેવટે અમર પ્રેમનો તમને સાક્ષાત્કાર થશે. આ રીતે જીવન ગાળતાં, બીજાઓને તમારા મતના કરવાનો પ્રયત્ન ક્યો વગર, તમે બીજાઓને તમારા વિચારોની ખાતરી કરી આપશો; દલીલ ક્યો વગર તમે બીજાને શીખવી શકશો; કીર્તિનો લોભ તમે નહિ રાખો તો પણ ડાહ્યા લોકો તમને શોધી ઠાઠશે અને માન આપશે; અને મનુષ્યોના વિચારો ફેરવવાનો પ્રયાસ ક્યો વિના પણ તમે તેમનાં હૃદયને વશ કરી શકશો. કારણ કે, પ્રેમ સર્વવ્યાપી છે અને સર્વ ઉપર વિજય મેળવે છે. પ્રેમના વિચારો, વચનો અને કાર્યો કદાપિ નિષ્ફળ નીવડતાં નથી.

પ્રેમ સર્વવ્યાપી છે, ઉચ્ચ સત્તાવાળો છે અને સર્વ ઉપર વિજય મેળવનાર છે, એમ જાણવું; અનર્થના પાશમાંથી મુક્ત થવું; આંતર અશાન્તિથી મુક્ત થવું; દરેક મનુષ્ય પોતે પોતાને માર્ગે પોતાની જુદી પ્રમાણે સત્યની શોધમાં છે એમ માનવું; સંતુષ્ટ, સુખી અને શાન્ત થવું—એ જ શાન્તિ છે, એ જ આનંદ છે, એ જ અમરત્વ છે, એ જ દિવ્યતા છે અને એ જ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનો સાક્ષાત્કાર છે.

૪ : અનંત જીવનમાં પ્રવેશ

જો કે મનુષ્યો ખાવા-પીવાના અને એકાચારામના કામમાં ગૂંથાયેલા તથા જગતની ક્ષણિક વસ્તુઓ મેળવવામાં અને લોભ-વવામાં મગ્ન થયેલા હોય છે, છતાં પણ તેઓ છેક પ્રારંભકાળથી આ સૂઝળ જીવનની પરિમિતતા, અસારતા અને માયાવી સ્વરૂપથી કંટાળેલા પણ જોવામાં આવ્યા છે ખરા.

તેઓ શાન્ત ધોળામાં અનંત જીવનનો અનુભવ કરવાને પ્રયત્ન કરતા પણ જોવામાં આવ્યા છે.

મનુષ્યો જોટી રીતે એમ ધારે છે કે, આ જગતનાં સુખ ખરાં અને સંતોષ આપનારાં છે; પણ પાછળથી દુઃખ અને શોકને લીધે તેમની અસારતાનું અને અનિત્યતાનું તેમને ભાન થાય છે.

આ જગતની વસ્તુઓ મેળવવામાં અને લોભવવામાં સંપૂર્ણ સંતોષ અને સુખ મળશે એમ માનવાને તેઓ પ્રયત્ન કરે છે, છતાં પણ તેમના હૃદયમાં આ માન્યતા વિરુદ્ધ જળરો પોકાર જોઈ છે; એ પોકાર જ આપણને સૂચવે છે કે મનુષ્ય એ સ્વભાવે મર્થ નથી અને એ પોકાર જ મોટો પુરાવો છે કે અનંત અને શાશ્વત જીવનમાં જ અખંડ આનંદ અને પૂર્ણ શાન્તિનો સાચો અનુભવ થઈ શકે.

સઘળી શ્રદ્ધાનું મૂળ ઉપરના વિચારોમાં આવી રહેલું છે. સઘળા ધર્મોનું મૂળ પણ ત્યાં છે. બ્રાતૃભાવનો પાયો અને પ્રેમના નિયમનું બંધારણ પણ ઉપર જણાવેલા વિચારો પર આધાર રાખે છે. તે વિચારો આપણને ફરીફરીને જણાવે છે કે મનુષ્ય સ્વભાવે દિવ્ય છે અને આત્મિક દૃષ્ટિએ અમર છે. જો કે આત્મા મૃત્યુ શરીરમાં લપેટાયેલો છે તથા અશાન્તિ અને ઉદ્વેગમાં પડેલો છે, છતાં પણ પોતાનો ખરો સ્વભાવ પ્રકટ કરવાને—અનુભવવાને તે પ્રયત્ન તો (એક યા બીજી રીતે) કર્યા જ કરે છે.

મનુષ્યનો આત્મા અનંત જીવનથી અલિપ્ત છે અને જ્યાં સુધી અનંત જીવનનો તેને અનુભવ થાય નહિ ત્યાં સુધી તે કદાપિ સંતોષ પામે નહિ. જ્યાં સુધી મનુષ્ય આ જડ વસ્તુઓના પાશમાં લપેટાયેલો હોય છે તે જોઈ દેશે નહિ અને અનંત જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરવા તરફ દોરાશે નહિ, ત્યાં સુધી દુઃખનો ભાર તેના હૃદય ઉપર અવશ્ય પડવાનો અને તેનો માર્ગ શોધની છાયાથી આચ્છાદિત થવાનો, એ ચોક્કસ છે. સમુદ્રથી જુદા પડેલા જળના એક નાના ટીપામાં સમુદ્રના બધા ગુણો આવેલા હોય છે, તેવી રીતે અનંત જીવનથી જુદા પડેલા મનુષ્યના આત્મામાં તે અનંત જીવનનું સંપૂર્ણ પ્રતિબિંબ હોય છે. જેવી રીતે જળનું ટીપું તેના સ્વભાવથી જ સમુદ્ર ભણી વળે છે અને ત્યાં તેની જિંડાઈમાં ભળી જાય છે, તેવી રીતે મનુષ્ય તેના સ્વભાવના અનિવાર્ય નિયમથી, આખરે તેના મૂળ ભણી વળે છે અને અનંત જીવનની સાથે એક થઈ તેનો અનુભવ કરે છે.

આ અનંત જીવન સાથે ઐક્ય મેળવવું તે જ મનુષ્યના જીવનનું ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દૃષ્ટિબિંદુ—સાધ્યબિંદુ છે અને શાશ્વત નિયમની સાથે ઐક્ય પ્રાપ્ત કરવું એ જ જ્ઞાન, એ જ પ્રેમ અને એ જ શાન્તિ છે. પણ જેઓ અંગત સ્વાર્થમાં પડેલા છે, તેમને આ

દેવી જીવન સમજતું નથી અને કદાપિ સંમતથે પણ નહિ. હુંપણું, ભિન્નતા અથવા તો સ્વાર્થ તે સર્વ પર્યોપવાચક શબ્દો છે અને તે સર્વ જ્ઞાન અને દિવ્યતાના વિરોધી છે. હુંપણાનો ત્યાગ કરવાથી ભિન્નતા અને સ્વાર્થ નાશ પામે છે અને મનુષ્યને અમરત્વનો અને અનંત જીવનનો અનુભવ થાય છે.

હુંપણાનો ત્યાગ કરવો એ સ્વાર્થી અને સાંસારિક દૃષ્ટિના મનુષ્યોને મોટામાં મોટી દુઃખદાયક આફત અને બદલો ન વળી શકે તેવું નુકસાન લાગે છે; છતાં વસ્તુતઃ તો તે મોટામાં મોટો અને અનુપમ આશીર્વાદ છે. તે જ શાશ્વત અને ખરો લાભ છે. જે મનુષ્યોને આંતરજીવનના નિયમોનું જ્ઞાન નથી અને આત્માના સ્વભાવ અને ભવિષ્યની પિછાણ નથી, તે બાહ્ય વસ્તુઓને વળગે છે. જે વસ્તુઓ ક્ષણિક છે અને દુઃખમર્ષિત છે તેને તેઓ ચેતાની માને છે અને આ પ્રમાણે અસત વસ્તુઓ ઉપરના મમત્વમાં બૂલા લગી આખરે તે વિનાશ પામે છે.

મનુષ્યો આ શરીરને વળગી રહે છે અને જાણે કે તે નિરંતર ટકવાનું હોય એવી રીતે તેઓ તેનું લાલનપાલન કરે છે. જો કે મનુષ્યો, શરીર છેવટે નાશવંત છે અને તે થોડા સમયમાં નાશ પામવાનું છે એ વાત જૂઠી જાય છે, તોપણ મરણનો ભય અને જગતની કીમતી જજ્ઞાતી વસ્તુઓના નાશનો ભય તેમના સુખી સમયમાં પણ દુઃખનું વાદળ વિસ્તારે છે અને તેમની સ્વાર્થી વૃત્તિનો પકડાયો જૂતની માફક સર્વંત્ર ફેલાઈ તેમના પર એક પ્રકારની શોકજનક ભૂરફી નાખે છે.

જેમજેમ સુખવેશવનાં અને મોજશોખનાં સાધનો દિનપ્રતિ-દિન વધતાં જાય છે, તેમતેમ મનુષ્યની અંદર રહેલું દિવ્ય તત્ત્વ મલિન થતું જાય છે અને તેઓ જડવાદની ધૂંસરી નીચે વધારે વધારે દબાતા જાય છે, તથા ઇન્દ્રિયોના ઉપલોગમાં જ જીવનનું

સર્વસ્વ માને છે. કંઠાય 'આવા જડવાદીઓમાં બુદ્ધિનું' પ્રાબલ્ય વિશેષ હોય છે તે. આ શરીર અમર છે એવી દલીલોને તેઓ સત્ય તરીકે માની લે છે. કેઈ પણ પ્રકારની અથવા દરેક પ્રકારની સ્વાર્થતાથી જ્યાં મનુષ્યના આત્મા પર વાદળ પથરાઈ ગયું ત્યાં તેની વિવેકદષ્ટિ મલિન થઈ જાય છે અને ઐહિક અને આત્મિક, ક્ષણભંશુર અને શાશ્વત, અનિત્ય અને નિત્ય, અસત્ અને સત્ વસ્તુ વચ્ચેનો ભેદ પારખવાની શક્તિ તેનામાં ખૂટી થઈ જાય છે. આ કારણને લીધે જ જગતમાં એવા એવા સિદ્ધાંતો અને વિચારશ્રેણીઓ નિરૂપવામાં આવેલ છે કે જે સિદ્ધાંતો અથવા વિચારશ્રેણીઓનું મૂળ મનુષ્યના અનુભવમાં આવતું નથી. દરેક શરીર ન્યારથી હયાતીમાં આવ્યું, ત્યારથી જ તેના સ્વભાવથી જ તે તત્ત્વોને લીધે આખરે નાશ પામે છે.

જગતમાં જે નાશવંત છે તે કદાપિ શાશ્વત થઈ શકે નહિ અને જે શાશ્વત છે તે કદાપિ વિલય પામતું નથી. જે મર્ત્ય છે તે કદાપિ અમર બને નહિ અને જેનો સ્વભાવ અમર છે તે કદાપિ મરે નહિ. અમુક સમય ચાલે તેવી વસ્તુ કદાપિ સનાતન થઈ શકે નહિ અને જે સનાતન છે તે કદાપિ અમુક કાળને વાસ્તે જ હોઈ શકે નહિ. બાહ્ય દેખાવો તે કદાપિ અંદરના તત્ત્વના રૂપમાં થાય નહિ અને જે ખરું તત્ત્વ છે તે કદાપિ દેખાવ-રૂપ થાય નહિ. અજ્ઞાન તે સત્ય થાય નહિ અને સત્ય તે કદાપિ અજ્ઞાન થાય નહિ. આ સર્વ અચળ નિયમો પ્રમાણે મનુષ્ય આ શરીરને અમર બનાવી શકે નહિ. પણ શરીરને નિબંધમાં રાખીને તેની તૃપ્તિઓનો ત્યાગ કરીને, તે અમર પ્રદેશમાં દાખલ થઈ શકે. આત્મા એ જ અમર છે, માટે આત્મતત્ત્વનો અનુભવ કરવાથી મનુષ્ય અમર થઈ શકે.

કુદરતમાં-પ્રકૃતિમાં હલરો આકારો છે અને તે સર્વ ક્ષણે

ક્ષણે બદલાય છે, અશાશ્વત છે અને ચિરકાળ ટકી શકે તેવા નથી. ક્ષણ તે આકારોને જીવન આપનાર તત્ત્વ જ સ્થાયી છે. પ્રકૃતિ બહુવિધ છે અને ભેદભાવ અથવા વિવિધતા એ તેનું લક્ષણ છે. અંદરનું તત્ત્વ એક છે અને ઝીંઝૂં એ તેનું લક્ષણ છે. માટે ઈન્દ્રિયો અને અંદર રહેલી સ્વાર્થવૃત્તિ ઉપર જ્ય મેળવીને-બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો પ્રકૃતિ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરીને-મનુષ્ય આ જગતના માયાવી અને મોહજનક વસ્તુઓના પાશ-માંથી મુક્ત થાય છે અને તેનો અમર આત્મા અનંત પ્રકાશ કે જ્યાં સઘળા આકારો વિલય પામી જાય છે, તે ભણી શક્યો જાય છે.

આ સ્થિતિ મેળવવાની ઇચ્છા થતી હોય તો મનુષ્યે આત્મ-સંયમ કરવો જોઈએ, પાશવવૃત્તિઓને કાબૂમાં રાખવી જોઈએ, મોજશોખ અને બાહ્ય વૈભવથી ખેંચાઈ ન જવું જોઈએ. આટલું કરવા સાથે સાથે સદ્ગુણી જીવન ગાળવું જોઈએ અને દિવ્યતા પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી ઉચ્ચ અને વધારે ઉચ્ચ પ્રકારના સદ્ગુણોનું ધ્યાન કરવું જોઈએ. ધ્યાન કરીને જેસી ન રહેતાં તે સદ્ગુણોને પોતાના જીવનવ્યવહારમાં ઓતપ્રોત કરવાના સઘળા પ્રસંગોનો લાભ લેવો જોઈએ. નિરભિમાન, નમ્રતા, ક્ષમા, દયા અને પ્રેમ—આ સદ્ગુણોનો નિરંતર જાપ કરવો, તેનું મનન કરવું, તેનો અભ્યાસ પાડવો અને તદનુસાર પોતાનું વર્તન ચલાવવું, એ જ ખરી ‘દિવ્યતા’ છે.

મનુષ્યની શુભ ભાવનાથી તેનામાં એક પ્રકારની શક્તિ આવે છે. જે મનુષ્યે પોતાના અહંભાવ અને સ્વાર્થને એટલો બધો વશ કર્યો, છે કે તેનામાં શુભ ભાવના સિવાય બીજી કોઈ વૃત્તિ જ રહી નથી, તે મનુષ્યમાં એવી કોઈ અલૌકિક શક્તિ બાગૃત થાય છે કે જે દ્વારા તે અમુક બાબતમાં સત્ય શું છે અને અસત્ય શું છે, તે ઘણી ત્વરાથી જણાવી શકે છે. આ ઉપરથી એ સિદ્ધ

કરે છે કે જે મનુષ્યનું જીવન શુભ લાવનામય છે, તે મનુષ્ય જ્ઞાની છે, દિવ્ય પુરુષ છે, બુદ્ધ છે અને અનંત જીવનનો અનુભવતાર છે. અખંડ નમ્રતા, અડગ ધૈર્ય, ઉચ્ચ વિનય, માયાશુવાણી, આત્મસંયમ, પરોપકારાર્થે સ્વાર્થત્યાગ અને બિંડી હૃદયની અનુકંપા-આ સદ્ગુણો જે મનુષ્યમાં તમને જણાય, તે મનુષ્યોમાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ જ્ઞાન છે એમ સમજજો. તે મનુષ્યનો સંગ કરજો; કારણ કે તે મનુષ્યે દિવ્યતા પ્રાપ્ત કરી છે, આત્માનો અનુભવ કર્યો છે અને અનંત જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો છે.

જે મનુષ્ય અધીરો હોય, અભિમાની હોય, મુખનો લોલુપ હોય, જે સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવાને ના પાડતો હોય અને જેનામાં શુભ લાવના અને દિલસોજી ન હોય, તેવા મનુષ્યના વચન પર વિશ્વાસ રાખતા નહિ, કારણ કે તેવા મનુષ્યમાં દિવ્ય જ્ઞાન હોતું નથી. તેનું બધું જ્ઞાન શુષ્કવાદરૂપ છે અને તેના શબ્દો અને કાર્યો આઠ્યાં જશે, કારણ કે તેમને પાપો અનિત્ય વસ્તુઓ પર ચણાયેલો છે.

જો મનુષ્ય સ્વાર્થનો ત્યાગ કરે, સાંસારિક વાસનાઓ પર વિજય મેળવે અને અંગત અભિલાષાઓને છોડી દે, તો ઘણા જૂન સમયમાં આ માર્ગે તે ‘અનંત જીવન’ માં પ્રવેશ કરી શકે.

આ જગત, આ શરીર અને આ બધી ઉપાધિઓ કાળની રેતી ઉપર દેખાતાં માયાવી ચિત્રો સમાન છે; આધ્યાત્મિક બિંધની કાળી રાત્રિમાં ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા સ્વપ્ન તુલ્ય છે. જેમણે આ રેતીનું રણ ચોખ્ખુંયું છે અને જેઓ આધ્યાત્મિક સૃષ્ટિમાં ભગૃત થયા છે, તેમણે જ સદ્વસ્તુનો અનુભવ કર્યો છે. તે અનુભવમાં જાણ દેખાવો વિખરાઈ જાય છે અને જ્ઞાન જેવાં માયાવી ચિત્રો વિલય પામી જાય છે.

આ જગતમાં એક મહાન નિયમ છે, જેને સઘળાએ વશ

યવું જોઈએ. એવું એક તત્ત્વ છે, જે આ જુદી જુદી ભાતની પ્રકૃતિનો પાયો છે. એવું એક સત્ય છે, જે અનુભવવાથી જગતના બધા સવાલોમાં માયાવી પડછાયાની માફક અદૃશ્ય થાય છે. આ નિયમનો, આ તત્ત્વનો અને આ સત્યનો અનુભવ કરવો એ જ અનંત જીવનનો અનુભવ ઠરવારૂપ છે.

પ્રેમના મહાન નિયમ પ્રમાણે પોતાનું જીવન ચલાવવું એ જ આરામ, એક્ય અને શાન્તિનો પરમ માર્ગ છે. જે મનુષ્ય સર્વ પ્રકારના અનર્થ અને તોફાનમાં લાગ લેતાં અટકે છે, જે અશુભની સામા નહિ થતાં શુભ માર્ગ ખતાવી અશુભને તોડી પાડવા પ્રયત્ન કરે છે અને અંતરની શાન્તિ ઉપર અખંડ વિશ્વાસ રાખે છે, તે વસ્તુ માત્રનું રહસ્ય સમજી લેાય છે અને તેને શાશ્વત અને અનંત તત્ત્વનો આબેહૂબ તથા સત્ય સાક્ષાત્કાર થાય છે. તે સાક્ષાત્કાર કેવળ બુદ્ધિના જ ઉપાસકોને તો એક ‘છૂપા રહસ્ય-રૂપ જ રહેવાનો, એ ચોક્કસ છે. જ્યાં સુધી આ તત્ત્વનો પૂરેપૂરો અનુભવ ન થાય, ત્યાં સુધી શાન્તિમાં સ્થિરતા પણ પ્રાપ્ત થવી મુશ્કેલ છે. જેને આવો સાક્ષાત્કાર થયો છે, તે જ ખરો જ્ઞાની છે, જોકે તે આ જગતના કહેવાતા પંડિતોના જ્ઞાન જેવા જ્ઞાનથી જ્ઞાની નથી, પણ તેના હૃદયની નિર્દોષતાથી અને તેણે મેળવેલી હૃદયની દિવ્યતાથી તે ખરો જ્ઞાની છે. જે મનુષ્યે અનંત અને શાશ્વત જીવનનો અનુભવ કર્યો છે, તે કાળા જગત અને શરીરરૂપ ઉપાધિના અંધકારમય રાજ્યની પેલી પાર જઈ શકે છે અને તે અમરત્વ, સ્વર્ગ અને આત્માના પ્રકાશમય રાજ્યમાં પ્રવેશ કરી શકે છે.

આ અનંત જીવમાં પ્રવેશ કરવો એ કેવળ કલ્પના નથી, તેમજ અમુક કાળને વાસ્તે ચોળેલો કોઈ સિદ્ધાંત નથી, પણ તે આબેહૂબ અનુભવ છે અને તે અનુભવ અંતરને શુદ્ધ કરવાના

ખંતીલા અધ્યાસનું પરિણામ છે. જ્યારે આ શરીર તે જ મનુષ્ય છે એવો ખ્યાલ સ્વપ્નમાં પણ ઉદ્ભવતો નથી, જ્યારે શારીરિક તૃપ્તિઓ અને માનસિક વાસનાઓ સંપૂર્ણ રીતે વશ થઈ જાય છે અને શુદ્ધ બને છે, જ્યારે લાગણીઓ શાંત બને છે, જ્યારે મનની અંચળવૃત્તિ ઘંધ થઈ મન ઠરીને બેસે છે અને જ્યારે સમતોલ વૃત્તિનો અનુભવ થાય છે, ત્યારે—અને ફક્ત ત્યારે જ—આપણા આ પરિમિત ચૈતન્યને અનંત ચૈતન્યનો અનુભવ થાય છે અને ફક્ત ત્યારે જ નિર્દોષ જ્ઞાન અને અનંત શાંતિનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

આ જીવનના ગૂંચવણભરેલા પ્રશ્નોથી ઘણી વાર મનુષ્યો કંટાળી જાય છે અને શું કરવું તે તેમને સૂઝતું નથી. તેઓ તે પ્રશ્નોનું નિરાકરણ ક્યાં વિના છોડી દે છે. તેઓ સ્વાર્થના પાશમાં એટલા બધા મગ્ન થયેલા હોય છે કે આ અંધકારમાંથી પ્રકાશ લાગીનો માર્ગ તેમને જડતો નથી. આ ઔદિક જીવનની તૃપ્તિઓ સંતોષવામાં તેમનો એટલો બધો અગત્યનો સમય ચાલ્યો જાય છે કે અનંત જીવન અને પરમ સત્યનો કદાપિ તેઓ અનુભવ કરી શકતા નથી. આ ક્ષણિક અને નાશવંત પદાર્થોને વળગવાથી તેઓ અનંત જીવનનું જ્ઞાન મેળવી શકતા નથી.

હુંપણનો લોગ આપવાથી સઘળી મુસીબતો સૂર્યના પ્રકાશ આગળ ધૂમસની માફક ચાલી જાય છે. આ જગતમાં એવો એક પણ હોય નથી કે જે આંતર આત્મલોગના અગ્નિથી છોતરાની માફક બળી ગયા વિના રહે. આ જગતમાં એવો એક પણ પ્રજ્ઞ નથી કે જેનું નિરાકરણ સ્વાર્થત્યાગના શુદ્ધ પ્રકાશ વડે ન મેળવી શકાય. આપણે બિણી કરેલી માયાવી કલ્પનાઓને લીધે અનેક તર્કવિતર્કો થયા કરે છે, પણ જ્યાં મમત્વનો નાશ થયો ત્યાં સ્વયમેવ તર્કવિતર્ક અદૃશ્ય થઈ જાય છે. અજ્ઞાન એ જ મમત્વ

છે અને મમત્વ એ જ અજ્ઞાન છે. અંધકાર પર ગમે તેટલા હોદાના ધણુ મારવામાં આવે, તોપણ તે અંધકાર તેવો ને તેવો જ રહે છે, પણ દીપકની જરા સરખી ઘત્તીથી તે એકાએક વિલય પામે છે. તે જ રીતે સત્યની ભવ્ય મૂર્તિ આગળ અજ્ઞાનનો અંધકાર સ્વયમેવ વિખરાઈ જાય છે. ‘હું અને મારું’ એ મોહરાગનો પ્રબળ મંત્ર છે. તે મંત્રને વશ થયેલા પુરુષો સત્યનો આસ્વાદ પામી શકતા નથી. સ્વાર્થી અહિક મુખ પામવાનો પ્રયાસ કરવા જતાં, વધારે બિંદુ, વધારે શુદ્ધ અને વધારે દાળ ટકી શકે એવું મુખ તેઓ શુભાવે છે.

કલાર્ધલ નામનો મહાન તત્ત્વવેત્તા જણાવે છે કે:—

મુખની ઇચ્છા કરતાં પણ બિંદુ તત્ત્વ મનુષ્યમાં રહેલું છે. મનુષ્ય મુખ સિવાય રહી શકે અને પરમ આનંદ મેળવી શકે. બાહ્ય મુખનાં સાધનોને ઇચ્છતા નહિ, પણ અંતરમાં રહેલા પરમ આનંદને શોધો. અંતરમાં રહેલા અનંત જીવનને શોધતાં સઘળા પ્રશ્નોનું નિરાકરણ થઈ જાય છે. જે ત્યાં જીવે છે અથવા કામ કરે છે, તેના જીવિતવ્યને ધન્યવાદ ઘટે છે !

સામાન્ય રીતે મનુષ્યો શારીરિક તૃપ્તિઓને અત્યંત દૃઢતાથી વળગતા જાય છે, પણ જે મનુષ્યે સ્વાર્થનો લોગ આપ્યો છે અને તૃપ્તિઓને વશ કરી છે, તે મનુષ્ય બધા મૂંઝવણુલરેલા સવાલોનું નિરાકરણ ધણી જ ત્વરાથી લાવી શકે છે. તેનું જીવન એટલું સાદું અને પવિત્ર થઈ જાય છે કે અજ્ઞાનમાં લપેટાયેલા જગતના સામાન્ય મનુષ્યો તેને કદાચ મૂર્ખમાં ગણે છે, છતાં તે માણસ દિવ્ય જ્ઞાનનો ધારક છે અને તેણે અનંત જીવનની ‘ઝાંખી’ કરી છે. પ્રયત્ન ક્યો સિવાય તેના કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે અને સઘળા પ્રશ્નો તેના જ્ઞાનચક્ર આગળ એકદમ ઊકડી જાય છે. કારણ કે, તેણે સતપ્રદેશમાં પ્રવેશ કર્યો છે અને હવે તે કયો-

ની સાથે માથાફૂટ નહિ કરતાં ખરાં કારણો જાણી તે પ્રમાણે વર્તે છે. જેમ પાશવ સ્વભાવ કરતાં બુદ્ધિ ઉચ્ચ છે, તેમ બુદ્ધિ કરતાં અનુભવજ્ઞાન ઉચ્ચ છે. તે અનુભવજ્ઞાન તેનામાં ઝગડી રહ્યું છે. જેણે ધાર્મિક વાસનાઓ, ખોટા અભિપ્રાયો, અજ્ઞાન અને પ્રથમથી બાંધી લીધેલા મતોનો ત્યાગ કર્યો છે, જેણે સ્વર્ગની સ્વાધીન તૃપ્તિ અને તેની સાથે નરકનો અજ્ઞાનમૂલક ભય દૂર કર્યો છે અને જેણે જીવનતૃપ્તિનો પણ અંત આણ્યો છે, તેણે અનંત જીવનનો શાશ્વત આનંદ અનુભવ્યો છે; તેણે મરણ અને જન્મનો પુલ્લ ઓળંગ્યો છે અને અમરત્વ અનુભવ્યું છે. તેણે સંકોચ વિના સર્વ ઐહિક સમૃદ્ધિઓનો ભોગ આપીને સર્વસ્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે અને તે અનંતજીવનના હૃદયમાં શાશ્વત શાન્તિ મેળવે છે.

જેણે હુંપણા ઉપર એટલો વિજય મેળવ્યો છે કે જીવન અને મૃત્યુ સરખાં છે, મહિ અને તૃષ્ણુ તુલ્ય છે, શ્રી અને પુરુષ સમાન છે, સુખ અને દુઃખ એકસરખાં છે. દુઃખમાં સર્વ વસ્તુઓ અને સર્વ પુરુષો વિષે સમાનભાવ-સમભાવ જાત્રત થયેલો હોય છે, તે જ પુરુષ અનંત જીવનનો ભોક્તા થઈ શકે છે. જેણે પોતાના નાશવંત શરીર ઉપર આધાર નહિ રાખતાં માટે ભાગે મહાન નિયમ ઉપર આધાર રાખ્યો છે, તે અનંત આનંદનો ભોક્તા થવાને પાત્ર બન્યો છે. આવા પુરુષ માટે શોક, દિલગીરી કે નિરાશાને વાસ્તે આ જગતમાં સ્થાન જ નથી. ત્યાં સઘળી સ્વાધીન તૃપ્તિઓ નાશ પામી હોય, ત્યાં દુઃખ સંભવી શકે જ નહિ. જે બને છે, તે પોતાના લાલને માટે જ બને છે, જે નિયમમાં તેને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા હોવાથી તે સંતુષ્ટ રહે છે. કારણ કે હવે તે 'હું'નો પૂલરી નથી પણ અનંત જીવનનો ઉપાસક છે. જગત-માં બનતા ફેરફારોથી તેની સમતોલવૃત્તિ ડગતી નથી. ત્યારે તે જગતમાં લડાઈઓ અથવા યનાર લડાઈની ખૂંચો સાંભળે છે,

ત્યારે તેની શાન્તિમાં લંગ થતો નથી. મનુષ્યો ત્યારે ક્રોધાતુર અથવા ઇર્ષ્યાળુ અને કલહપ્રિય થાય છે, ત્યારે પણ તે તો દયા અને પ્રેમ જ દર્શાવે છે. જો કે બાહ્ય દેખાવો ગમે તેવા દેખાય, તોપણ તેને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે કે જગત આગળ વધ્યા જ કરે છે.

ત્યારે આકાશમાં ભારે તોફાન થાય છે, ત્યારે કોઈ પણ ખીજવાઈ જતું નથી, અથવા ક્રોધાતુર થતું નથી; કારણ કે લોકો જાણે છે કે થોડા સમય પછી તે શાન્ત પડી જશે અને આકાશ હતું એવું અથવા તે કરતાં પણ સુંદર થોડા વખતમાં થઈ જશે. તેવી જ રીતે ત્યારે પણની મારામારીઓ આ જગતમાં ચાલી રહેલી હોય છે અને ત્યારે હાથીને જ જોનારા છ આંધળાની માફક સૌ કોઈ પોતપોતાનો પક્ષ ખેંચી રહેલું હોય છે, ત્યારે પણ જ્ઞાની પુરુષો-ખરા જ્ઞાની પુરુષો દયા અને સત્યપૂર્ણ નજરથી જુએ છે અને જાણે છે કે આ પક્ષાપક્ષી પણ ચાલી જશે અને આ સત્યની વિવિધ બાજુઓની ખેંચતાણુમાંથી તે પરમ સત્ય વધારે લબ્ય સ્વરૂપમાં જગત આગળ પ્રકટી નીકળશે.

૫ : સંતો, મહાત્માઓ અને જગદુદ્ધારકો

એમનો પરમ ધર્મ-‘સેવા’

સુવર્ણત પ્રેમ એ મનુષ્યના જીવનની પરકાષ્ટા અને આ જગત ઉપર જ્ઞાનનો અંતિમ ઉદ્દેશ છે. જે પ્રમાણમાં મનુષ્ય પ્રેમ બતાવી શકે, તે પ્રમાણમાં તેણે પ્રેમનો અનુભવ કર્યો છે, એમ ગણી શકાય. જેનું જીવન પ્રેમના સૂત્રથી ચાલતું નથી, તેના આત્મા સત્યના માર્ગથી ઘણો જ વિમુખ છે. જેઓમાં મતાંતર સહિષ્ણુતા નથી અને જેઓમાં જીનને ધિક્કારવાનો ભાવ વ્યાપી રહેલો છે, તેઓ પોતાને ગોઠામાં ગોઠા ધર્મના માનનારા ગણાવે, છતાં ખરેખર તો તેમણે સત્યનો બહુ જૂજ ભાગ મેળવ્યો છે. તેથી જીલટું જેઓમાં ધીરજ છે, જેઓ શાંત મનથી અને પક્ષપાત વિના સઘળી તરફના અભિપ્રાયો સાંભળે છે અને ત્યાર પછી પોતે અમુક પ્રશ્ન ચાને સિદ્ધાંત ઉપર અમુક અભિપ્રાય બાંધે છે, અથવા જીનઓને તેવો અભિપ્રાય બાંધવા દોરે છે, તેમણે જ સત્યનો ગોટો ભાગ અનુભવ્યો છે, એમ માની શકાય. જ્ઞાનની છેવટની કસોટી એક જ સવાલમાં આવી જાય છે. તે મનુષ્ય કેવા પ્રકારનું જીવન ગાળે છે? તેના દરેક કાર્યમાં

તેની વૃત્તિ કેવા પ્રકારની છે ? કસોટી અને લાલચના પ્રસંગે તે કેવી રીતે વર્તે છે ? આ સવાલોના જવાબ ઉપરથી મનુષ્યના જ્ઞાનની પરીક્ષા થાય છે. ઘણા મનુષ્યો બહાદુરીથી અને અભિમાન સાથે જણાવે છે કે તેમણે સત્ય જાણ્યું છે, પણ તેમનો જીવનવ્યવહાર તપાસતાં જણાય છે કે તેઓ શોક કે નિરાશા કે વિકારથી ક્ષણે ક્ષણે દોરવાઈ જતા હોય છે અને કસોટીના નજીવો પ્રસંગમાં પણ તેઓ સત્યને ઠારાણે મૂકી સામાન્ય મનુષ્યની માફક વર્તતા જણાય છે. સત્યમાં મોટામાં મોટો ગુણ એ છે કે, સત્ય અવિચળ છે, જે મનુષ્યે સત્યનો આશ્રય લીધો હોય તે મનુષ્ય સદ્ગુણમાં દૃઢ હોવો જોઈએ અને વિકારો કે હલકી ખાસિયતો કે ઇન્દ્રિયોના બુદ્ધિસાચીથી તે દોરવાઈ જવો જોઈએ નહિ.

મનુષ્યો નાશવંત સિદ્ધાંતો રચે છે અને તેને ‘સત્ય’ તરીકે ઓળખાવે છે. ‘સત્ય’ કોઈથી રચી શકાય નહિ. ‘સત્ય’ એ ખુદ્દિની પેલીપાર છે. સત્યનો અભ્યાસ પાઠવાથી સત્યનો અનુભવ થઈ શકે અને તે શુદ્ધ હૃદય અને ઉચ્ચ જીવનમાં જ વ્યક્ત થઈ શકે છે. ત્યારે આટલા બધા ધર્મો, પદ્ધતિઓ અને સંપ્રદાયોમાં સત્ય કોની પાસે છે ? જે સત્ય પ્રમાણે વર્તે છે તેની પાસે તે છે; જે સત્યને જીવનવ્યવહારમાં યોજે છે, તેની પાસે તે છે; જે મનુષ્ય પક્ષોની મારામારીથી છૂટો થયેલો છે અને જે આત્મસંયમ કરીને પક્ષની જેમતાણમાં પડતો નથી પણ સઘળા કંકાસ, પક્ષપાત અને દ્વેષથી મુક્ત થઈ એકલો શાન્ત, જિતેન્દ્રિય, આત્મસંતુષ્ટ અને ઉદ્દેગરહિત બેસે છે અને પોતાની અંદર રહેલા દિવ્ય સ્વભાવનો પૂર્ણ પ્રેમ સર્વ ઉપર બતાવે છે તે જ મનુષ્ય પાસે ખરું ‘સત્ય’ છે.

જે મનુષ્ય સઘળા સંજોગોમાં ધૈર્યવાન, શાન્ત, નમ્ર અને ક્ષમાવાન હોય છે, તે જ સત્યને પ્રકટ કરે છે. શબ્દોની દલી-

લોથી અથવા વિદ્વત્તાલરી ટીકાઓથી સત્યની સાબિતી આપી શકાય નહિ; કારણ કે જો મનુષ્યોને અનંત ધૈર્ય, અખંડ શાન્તિ, શાશ્વત ક્ષમા અને સર્વવ્યાપ્ત પ્રેમમાં સત્ય ન જણાય તો કોઈ પણ શબ્દો સત્યની સાબિતી તેમને આપી શકશે નહિ.

ત્યારે કોઈ મનુષ્ય એકલો હોય અથવા શાન્તિના વાતાવરણમાં હોય, ત્યારે શાન્ત રહેવું એ તેને વાસ્તે બહુ સુગંધ છે. કંબૂસ સ્વભાવનો પુરુષ પણ તેના તરફ જો દયા બતાવવામાં આવે તો દયા અથવા નમ્રતા બતાવી શકે. પણ જે મનુષ્ય કસોટીના પ્રસંગે પણ ધૈર્ય અને શાન્તિ બતાવી શકે છે અને અતિશય ઉદ્વેગ ઉપભવનારા સંબોગોમાં પણ જે ઉદારતા અને નમ્રતા રાખી શકે છે, તે મનુષ્યે જ અને ફક્ત તે જ મનુષ્યે નિષ્કલંક સત્ય અનુભવ્યું છે. આતું કારણ એ છે કે આ સદ્ગુણો બહુ ઉચ્ચ દૈવી છવનને લગતા છે અને જે મનુષ્યે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ જ્ઞાન મેળવ્યું હોય, જેણે પોતાનો વિકારી અને સ્વાર્થી સ્વભાવ વશ કર્યો હોય, તેને જ ‘મહાત્મ અનિવાર્ય નિયમ’ ની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા થઈ હોય. જેણે તે નિયમ પ્રમાણે પોતાનું વર્તન દોરવું હોય, તે જ મનુષ્યમાં આ સત્ય પ્રકટ થઈ શકે છે.

મનુષ્યોએ સત્ય સંબંધી નકારી અને જુરસાતોર ફલીલોને જતી કરવી જોઈએ છે. તેમણે ઐક્ય, શાન્તિ, પ્રેમ અને શુભ ભાવના જાગૃત થાય તેવું વિચારવું જોઈએ, બોલવું જોઈએ અને કરવું જોઈએ. વળી મનુષ્યોએ હૃદયને શુદ્ધ કરનારા સદ્ગુણોનું સેવન કરવું જોઈએ અને જે સત્ય મનુષ્યને અજ્ઞાન અને દુરાચારથી છેડવે છે, અને જે મનુષ્યના હૃદયને અધિકારમય બનાવનાર તેમજ ભૂલા ભમતા આત્માઓના માર્ગને અજ્ઞાનમાં ઘસડી જનાર એવાં સર્વ પાપોથી મુક્ત કરે છે, તે સત્યને નિરભિમાન વૃત્તિથી અને ઉદ્યોગથી દૂંદવું જોઈએ. આ જગતમાં એક જ

સર્વવ્યાપી નિયમ છે અને તે આ વિશ્વનું કારણ તથા પાયો છે. તે નિયમ પ્રેમનો નિયમ છે. જુદા-જુદા જમાનામાં જુદી-જુદી પ્રજાના લોકોએ તેને વિવિધ નામથી ઓળખ્યો છે; છતાં સત્યની ખારીક નજરથી તપાસતાં આ વિવિધ નામોમાં એક જ અવિચળ તત્ત્વ યા નિયમ આવી રહેલો જણાય છે. અમુક નામો, અમુક પદો, અમુક સંપ્રદાયો અને અમુક મનુષ્યો આદ્યા બધા છે, પણ પ્રેમનો નિયમ તો શાશ્વત છે. આ નિયમનું જ્ઞાન મુખાંદન કરવું, તેની સાથે ઝીકચ અનુભવવું એ જ અમર, અમૃત્ય અને અવિનાશી થવાનો ઉત્તમ માર્ગ છે.

આત્મા આ નિયમનો અનુભવ કરે તે માટે જ મનુષ્યો વારં-વાર જન્મ લે છે, દુઃખ ભોગવે છે અને મરણ પામે છે. જ્યારે તેનો સાક્ષાત્કાર થાય છે ત્યારે દુઃખ જાંધ પડે છે, ઉપાધિ ચાલી જાય છે, સ્થૂળજીવન અને મરણ તેને વાસ્તે રહેતાં નથી; કારણ કે તેના ચેતન્યે હવે અનંત જીવનનો અનુભવ કરી લીધો છે.

આ પ્રેમનો મહાન નિયમ કેઈ પણ મનુષ્ય પર આધાર રાખતો નથી. તેનું ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રકટ સ્વરૂપ તે સેવા છે. જ્યારે શુદ્ધ હૃદયવાળા પુરુષને સત્યનો અનુભવ થાય છે, ત્યારે તેણે મોટામાં મોટો અને પવિત્રમાં પવિત્ર આત્મભોગ આપવો પડે છે.

સત્ય એ બહુ સાદું છે. તે જણાવે છે કે ‘હું પણાને ત્યાગ કરો, મારી પાસે આવો અને હું તમને અખંડ શાંતિ આપીશ.’

પર્વત જોટલાં લાંબો અને ટીકાઓ રચવામાં અશક્ત છતાં સત્યને વાસ્તે આતુરતાથી તલસતા હૃદયથી સત્ય કદાપિ છાનું રહેતું નથી. સ્વાર્થમાં જૂલા ભમતા અને અજ્ઞાની પુરુષો તે સત્યને ગમે તેવા દાંણિક પોશાકમાં ઢાંકી દે, છતાં સત્યની સાદાઈ અને પારદર્શકતા જરા પણ બદલાતી નથી, તેમજ ઝાંખી ચડતી નથી. નિઃસ્વાર્થ હૃદય તો તેનું દિવ્ય તેજ ગમે તે સ્થળે તેમજ ગમે તે

સમયે નીરખી શકે છે અને ગ્રહણ પણ કરી શકે છે. મોટી મોટી વાગ્દાનો રચવાથી, અથવા ન્યાયના વ્યુત્પત્તિવાદ કે તર્કવાદ વડે પણ જે સત્ય હાથમાં આવતું નથી, તે જ સત્યની ઝાંખી આંતર શુદ્ધિનું થાન (તાકો) વળુવાથી તેમજ નિર્દોષ જીવનનું લબ્ધ મંદિર રચવાથી તુરત જ થવા માંડે છે. સંત, મહાત્મા કે જગદુંદારકનું ખાસ ક્રીતિમંત લક્ષણ એ હોય છે કે તેણે અપૂર્વ નમ્રતા અને ઉમદા નિઃસ્વાર્થતાનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે. તેણે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી, છેવટે હુંપણાનો પણ ત્યાગ સ્વીકારેલો હોવાથી તેનાં સઘળાં કામો પવિત્ર અને ચિરસ્થાયી હોય છે. કારણ કે તે સ્વાર્થના પાશથી મુક્ત હોય છે. તે આપે છે, પણ કદાપિ બદલાની આશા રાખતો નથી, તે ભૂતકાળને વાસ્તે પશ્ચાત્તાપ કર્યા વગર, અથવા ભવિષ્યકાળને વાસ્તે આશા રાખ્યા સિવાય કામ કર્યું નથી એ અને તે કદાપિ ખિન્ન થતો નથી.

ખેડૂત જ્યારે ખેતર ખેડે છે, જમીનમાં ખાતર નાખે છે અને ખીજ વાવી રહે છે ત્યારે તે કહે છે કે, 'કરવા યોગ્ય સઘળું કામ હું કરી ચૂક્યો છું.' પછી તે કુદરત અર્થાત્ હવા, પાણી, તાપ વગેરેને પરિણામ સોંપી દે છે.

પાક લણવાનો સમય થાય ત્યાં સુધી ધૈર્ય રાખી તે ખેતી રહે છે. તે ગમે તેટલી ઉતાવળ કરે અથવા રાહ જોયા કરે તેથી તેના કાર્યના પરિણામમાં જરામાત્ર પણ ફેર પડશે નહિ. તે જ પ્રમાણે જેણે સત્યનો અનુભવ કર્યો છે, તે મનુષ્ય ભલાઈ, પવિત્રતા, પ્રેમ અને શાંતિનાં ખીજ સ્થળે સ્થળે રોપતો જાય છે. તે ફળની જરા પણ રાહ જોતો નથી અને તેનું શું પરિણામ આવશે તેની આશા વિના કાર્ય કર્યું જાય છે. તેને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે કે આ વિશ્વમાં પ્રવર્તતા સનાતન અને અચળ નિયમ પ્રમાણે તેના કાર્યનું જે ફળ આવવું યોગ્ય હશે તે આવશે જ.

તદન નિઃસ્વાર્થ જીવનની ઉચ્ચ સાદાઈ સામાન્ય મનુષ્યો સમજતા નથી અને તેઓ પોતાના ધર્મસંસ્થાપકને એક દિવ્ય ચમત્કાર (અચ્છેરા-આશ્ચર્ય) રૂપ ગણે છે. વસ્તુના સ્વરૂપ કરતાં કંઈક છુટ્ટા જ પ્રકારનો તે ધનાવ હોય તેમ તેઓ માને છે અને વિશેષમાં એમ પણ જણાવે છે કે એવી સ્થિતિ કોઈથી મેળવી શકાય નહિ. મનુષ્યમાત્રમાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ રહેલી છે, એ વિચારને તોડી નાખનારી આ અશ્રદ્ધા (ખરેખર તે અશ્રદ્ધા જ છે) મનુષ્યના ઉચ્ચ અભિલાષોને કુહાડીરૂપ નીવડે છે અને દુઃખ અને પાપના સજ્જક દોરડા વડે મનુષ્યને બાંધી લે છે. પણ આ અશ્રદ્ધા અજ્ઞાનને લીધે ઉદ્ભવેલી છે.

મહાન પુરુષો જ-મથી જ મહાન હોતા નથી, પણ પોતાના કાર્યોથી મહાન થાય છે. શ્રીમહાવીર સર્વજ્ઞ થયા તે પોતાના જ્ઞાનબળ અને તપોબળથી જ. મહાત્મા બુદ્ધ પણ પોતાના આત્મસામર્થ્યથી જ બુદ્ધપણું મેળવી શક્યા.

આ પ્રમાણે હરેક મહાન પુરુષ સ્વસામર્થ્યથી અને આત્મલોગનો સતત અભ્યાસ પાડીને જ ‘મહાન પુરુષ’ ના પદને લાયક થયા છે.

જે પદ તેમણે મેળવ્યું, તે પદ આપણે પણ મેળવી શકીએ. આપણામાં પણ તેમના જેવો જ દિવ્ય આત્મા ઘિરાળે છે. જો તમને આ રીતે તમારા દિવ્ય હકની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય, તમારામાં પણ મહાત્માપણું મેળવવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે એવો ચોક્કસ વિશ્વાસ થાય અને આત્મનિરીક્ષણથી અને આત્મલોગના સતત અભ્યાસથી તમે પણ ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત કરી શકો. એવી દૃઢ પ્રતીતિ થાય, તો પછી જરૂર તમે તમારી હલકી ખાસિયતોને કાળમાં લાવી શકો. અને તમારી સન્મુખ પ્રાપ્ત કરવા લાયક ઉચ્ચ અને ભવ્ય સ્થિતિ રજૂ થશે.

જે કંઈ સંતો, મહાત્માઓ અને જગદ્દારકો સાધી શક્યા છે, તે તમે પણ સાધી શકો. જે તમે આત્મલોગ અને સ્વાર્થ-ત્યાગના માર્ગે ચાલો તો તમે પણ જરૂર સાધ્યસિદ્ધિ કરી શકો.

સઘળા મહાન ઉપદેશકોએ-ધર્મશુરુઓએ અંગત મોજ-મજ, મુખનાં સાધનો અને ઈનામોનો ત્યાગ કર્યો છે, સાંસારિક પદવીઓને, છોડી દીધી છે અને અપરિમિત તથા અમર સત્યનો ઉપદેશ આપ્યો છે, એટલું જ નહિ પણ તેમણે પોતે જાતે પણ તે સત્ય પ્રમાણે જીવન ગાળ્યું છે. તમે તેવા મહાન પુરુષોનાં જીવન તપાસો અથવા તો તેમનો ઉપદેશ સરખાવો તો તમને એકસરખો આત્મલોગ, એકસરખી નમ્રતા, એકસરખો પ્રેમ અને એકસરખી શાન્તિનો ઉપદેશ તેમ જ આચરણ માલૂમ પડશે. તેમણે એકસરખાં જ શાશ્વત તત્ત્વો શીખવ્યાં છે કે જેનો અનુભવ કરવાથી દુઃખ માત્ર નાશ પામે છે. જે મનુષ્યો આ જગત-માં પૂજ્ય પુરુષો તરીકે ગણાયા છે અને જગત જેમની લક્ષિત કરે છે, તે સર્વ મહાન પ્રેમના નિયમનાં પ્રકટ સ્વરૂપો હતા અને તેઓ આ પ્રેમમાં પ્રેમના સ્વરૂપ હોવાથી વિકારો અને પશ્ચાત્તાથી મુક્ત હતા. તેમણે કદાપિ કોઈને એક 'વાડા'માંથી બીજા 'વાડા'માં ખેંચવા અથવા શિથિલ કરવા પ્રયત્ન કર્યો નથી. તેઓ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ લક્ષ્યાઈ અને ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પવિત્રતામાં રમતા હતા-તેથી તેમનો જીવનઉદ્દેશ પોતાના વિચાર, વચન અને કાર્ય-માં ઉચ્ચતા પ્રકટ કરીને મનુષ્યજાતિને ઉચ્ચ માર્ગે લઈ જવાનો જ હતો. તેઓ એક તરફ મનુષ્ય અને બીજી તરફ અનંત જીવનની વચ્ચે ભિન્નતા હોય છે અને પોતાના અનુપમ દષ્ટાન્તથી જાતે જ જંધનમાં પડેલી મનુષ્યજાતિને મુક્તિમાર્ગ દર્શાવનાર તરીકે મનુષ્યજાતિની પરમ સેવા બજાવે છે.

મતવાદીઓ પૂર્ણ જીવસાથી પોતાના ધર્મના કાનૂનોનો બચાવ

કરીને એટલેથી જ ન અટકતાં ત્યાં મુખી જણાવે છે કે, પરધર્મ-વાળા કાફર છે, નાસ્તિક છે, મિથ્યાત્વી છે, દુર્વંદ્ય છે, એવું છે અથવા તો નિન્હવ છે. આ રીતે તેઓ જુદા જુદા જમાનામાં-જુદીજુદી જરૂરિયાતો વખતે બોધાયેલાં જુદાંજુદાં સત્યનાં સુંદર રૂપો જાણવાથી વંચિત રહે છે અને જે સત્ય અમુક રૂપ વડે જોળખાતું ન હોય તે બીજા કોઈ રૂપથી જોળખાવા પામત એ લાભ પણ આવા દુરાશ્રયથી પોતે ગુમાવી બેસે છે અને બીજાને પણ તે લાભ ગુમાવરાવે છે. સત્ય કદાપિ પરિમિત થઈ શકે નહિ. તે અમુક મનુષ્ય કે અમુક પંથ કે અમુક પ્રજાનો ખાસ પરવાનો કે ખાસ હક હોઈ શકે નહિ. જ્યાં હુંપણું પ્રવેશ કરે છે, ત્યાંથી સત્ય ચાલ્યું જાય છે.

જે મનુષ્યને સત્યના માર્ગમાં પ્રવેશ કરવો હોય, તેણે પ્રથમ તો પોતાના મનોવિકારોને કાબૂમાં રાખતાં શીખવું જોઈએ. આ જ સદ્ગુણ છે, આ જ ખરું સંતપણું મેળવવાની શરૂઆત છે અને સંતપણું એ પવિત્રતાનો આરંભ છે. સંસારલુપ્થ મનુષ્ય તેની સઘળી તૃષ્ણાઓને સંતોષે છે અને જે દેશમાં તે વસતો હોય તે દેશના કાયદાને બાધ ન આવે તેટલે અંશે તે પોતાની કામનાઓ પૂર્ણ કરે છે ! પણ સદ્ગુણી મનુષ્ય તો પોતાના વિકારોને વશ રાખે છે.

જે ખરો સંત છે તે સત્યના શત્રુને તેના પોતાના જ કિલ્લામાં-હૃદયમાં જ પૂરો કરે છે અને સઘળા સ્વાર્થી અને અશુદ્ધ વિચારોને દબાવી દે છે. તેવો પુરુષ વિકારોથી મુક્ત હોય છે અને જેમ સુગંધ અને સૌંદર્ય એ પવિત્ર પુષ્પના સ્વાભાવિક ગુણો છે, તેમ લક્ષાઈ અને પવિત્રતા તેને સ્વાભાવિક થઈ રહેલી હોય છે. પવિત્ર મનુષ્ય જ ખરો જ્ઞાની છે. તે પુરુષ સત્ય તેના સંપૂર્ણ અંગમાં જાણી શકે છે અને અનંત શાન્તિ અને આરામ અનુ-

ભવી શકે છે. પવિત્રતા એ જ્ઞાનનું પરમ ચિહ્ન છે. શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે કે:—

અમાનિત્વમદમ્ભિત્વમહિંસા ક્ષાન્તિરાર્જવમ્ ।

આચાર્યોપાસનં શૌચં સ્થૈર્યમાત્મવિનિમ્નહઃ ॥૧॥

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।

जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ २ ॥

असक्तिरनभिष्वंगः पुत्रदारगृहादिषु ।

नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ३ ॥

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥૪॥

નમ્રતા, નિરભિમાન, અહિંસા, ક્ષાન્તિ, સરલતા, ગુરુભક્તિ, પવિત્રતા, સ્થિરતા, આત્મસંયમ, ઇન્દ્રિયોનાં વિષયોથી વિરક્તિ, અહંકારરહિતપણું, જન્મ-જરા-મૃત્યુ-દુઃખ વગેરેના દોષોનું અવલોકન, પુત્ર-સ્ત્રી-ઘર વગેરેમાં આસક્ત કે તટલીન ન થવું તે, ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ પ્રસંગોમાં સમતોલવૃત્તિ, આત્મજ્ઞાનનું નિત્યસેવન, તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રયોજનનું સમજવું—આ સર્વ જ્ઞાન છે; તેથી જે બિલકુલ હોય તે અજ્ઞાન સમજવું.

જે મનુષ્ય પોતાની સ્વાર્થીવૃત્તિની સામે નિરંતર લડે છે અને તેનું સ્થાન સર્વવ્યાપક પ્રેમને આપવા ઇચ્છે છે, તે જ ‘સંત’ છે. તે જગલમાં ખૂંપડામાં પડી રહે અથવા તો જનકવિદેહીની પેઠે રાજમહેલમાં બિરાજે, તે બીજાઓને વાણીદારા ઉપદેશ આપે અથવા તો અધિકારમાં પડી રહી બીજાઓને સુવિચાર દ્વારા લાલ આપે, છતાં તેવો પુરુષ ખરો ‘સંત’ છે.

જે સંસારાસક્ત પુરુષ ઉચ્ચ જીવન ગાળવાની શરૂઆત કરવા માગતો હોય, તેને વાસ્તે જનકવિદેહી જેવો અથવા તો સ્થૂલી-

ભદ્ર જેવો ઉત્તમ નમૂનો લાખ્યે જ મળી શકશે. એવા જે યોગી શાંત અને પવિત્ર હોય, જે પાપ અને દુઃખ પર જ્ય દરનાર હોય, પદ્માસાપ અથવા દિલગીરીના પાશથી જે મુક્ત હોય અને જેને લાલચ હદાપિ અમર કરી શકતી ન હોય—આવા યોગીને સંતે પોતાના ‘આદર્શ’ અથવા નમૂનારૂપે માનવો જોઈએ. વળી આવા યોગીએ પોતાના આદર્શરૂપે ઠાઈ ‘જગદુદ્ધારક’ ને ગણવો જોઈએ અને તે જગદુદ્ધારકે પોતાનું જ્ઞાન નિઃસ્વાર્થ કાર્યોદ્ધાર પ્રકટ કર્યું હોય અને મનુષ્યજાતિના દુઃખથી ધડકતા હૃદય સાથે દિલસોજી બતાવી ખીજાનું ભરું કરવાની દિવ્ય શક્તિને વધારે ભગૃત કરેલી હોય.

ખીજાઓનું ભરું કરવા જતાં પોતાની જાતને ભૂલી જવી અને સર્વનું ભરું કરવા જતાં હુંપણાને તદ્દન વિસ્મરી જવું, એ જ ખરી સેવા છે.

જે કામ વિનાસ્વાર્ય કરાયેલું હોય છે, તે જ ટકે છે. હુંપણાનાં કામો નિઃસત્વ હોઈ નાશવંત છે.

જ્યાં નાનામાં નાનું કર્તવ્ય પણ સ્વાર્થ વિના, આત્મલોગની વૃત્તિથી, ખુશીથી કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યાંજ ખરી સેવા અને ચિરસ્થાયી કામ છે. ગમે તેવાં ચળકતાં અને બહારથી વિજયવંત જણાતાં કામો કરવામાં આવ્યાં હોય, પણ જો તે સ્વાર્થવૃત્તિથી કરવામાં આવ્યા હોય તો ત્યાં સેવાના નિયમનું અજ્ઞાન છે અને એટલા જ કારણથી તે કામો જરૂર નિષ્ફળ જવાનાં.

આ જગતે એક મોટો દિવ્ય અને ઉમદા પાઠ શીખવાનો છે અને તે નિષ્કામ સેવા અથવા સ્વાર્થરહિત આત્મલોગ છે.

જે મનુષ્યો આ નિયમ સમજ્યા છે, જેમણે આ નિયમને માળ્યો છે અને આ નિયમનો ઉપદેશ આપ્યો છે, તેઓજ આ જગતના ‘સંતો,’ ‘મહાત્માઓ’ અને ‘જગદુદ્ધારકો’ છે.

આખા વિશ્વનાં મહાન ધર્મશાસ્ત્રો તેનો જ ઉપદેશ આપવાને રચાયાં છે અને સઘળા મહાન સંતોએ જુદાજુદા જમાનાને ધ્યાનમાં લઈને જુદાજુદા રૂપમાં વારંવાર તેનો જ જોધ આપ્યો છે.

જગત આ નિયમોનો તિરસ્કાર કરી સ્વાર્થના કુંદામાં દૂસા-ચેતું છે. તેને આ નિયમ દેખીતો બહુ સરલ લાગે છે, પણ ત્યારે તેને અમલમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન આવે છે, ત્યારે એ નિયમ કેવો દુષ્કર છે તેનું તેને જ્ઞાન થાય છે. શુદ્ધ હૃદય એ દરેક ધર્મનો અંતિમ ઉદ્દેશ છે અને દિવ્યતાનું પ્રથમ પગથિયું છે. આ શુદ્ધતાની શોધ કરવી તેજ સત્ય અને શાન્તિને માર્ગે ચાલવારૂપ છે. જે મનુષ્ય આ માર્ગે દાખલ થાય છે, તે ઘણા જૂજ સમયમાં અમરત્વનો અનુભવ કરે છે. તે અનુભવ થવાથી તે જન્મમરણના ચક્રમાંથી બચી જાય છે અને તેને તે વખતે જ્ઞાન થાય છે કે આ જગતમાં કરાયેલો એક નાનામાં નાનો પ્રયત્ન પણ નિષ્ફળ નીવડતો નથી.

૬ : સંપૂર્ણ શાન્તિનો અનુભવ

બાહ્ય જગતમાં જ્યાં ત્યાં ઉદ્વેગ, ફેરફાર અને અશાન્તિના પ્રસંગો નિરંતર જોવામાં આવે છે; પણ સર્વ વસ્તુઓના મધ્યભાગમાં તો અખંડ શાન્તિવ્યાપી રહેલી છે. આ અખંડ શાન્તિમાં અનંત છવનનો અનુભવ થાય છે.

મનુષ્યમાં આ બંને સ્વભાવનું મિશ્રણ છે. બાહ્ય ફેરફાર અને ઉદ્વેગ તેમજ શાન્તિનું પરમ સ્થાન મનુષ્યના હૃદયમાં જ છે.

સમુદ્રમાં એવાં જાંડાં શાન્તિનાં સ્થળો આવેલાં હોય છે કે જ્યાંની શાન્તિમાં ભારેમાં ભારે તોફાન કે મોજાંઓ પણ ભંગ પાડી શકે નહિ; તેવી જ રીતે મનુષ્યના અંતઃકરણમાં એવાં જાંડાં શાન્તિનાં સ્થળો છે કે જ્યાં પાપ અને દુઃખનાં મોજાં પ્રવેશ જ પામી શકતાં નથી. આ શાન્ત સ્થળે પહોંચવું અને તેની અંદર ભાનપૂર્વક રહેવું એ જ શાન્તિનો અનુભવ છે.

જગતમાં કલહકંકાસ ચારે બાજુએ ફેલાયેલો જણાય છે, પણ આ વિશ્વના મધ્યભાગમાં-હૃદયમાં તો સમભાવનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહેલું છે.

મનુષ્યનો આત્મા પરસ્પર વિરોધી વિકારો અને શોકથી ઘેરાયેલો હોવાથી અનેક પ્રકારનાં દુઃખનો કડવો અનુભવ કરીને છેવટે

નિર્દોષ સ્થિતિરૂપી સમભાવ તરફ અથડાતો કુટાતો પડોંગે છે. પણ આ સમભાવ તરફ આવવું અને તે સ્થિતિમાં અખંડ ટકી રહેવું એ જ પરમ શાન્તિ છે.

દ્રેષ્ય મનુષ્યોનાં હૃદયને જુદાં પાડે છે, લોકોને હિરાંન કરવાનાં સાધનોને પુષ્ટિ આપે છે એને પ્રભાઓને નિર્દય લડાઈઓમાં હોમે છે; છતાં અંતે મનુષ્યો આ લડાઈઓનાં ધાતકી પરિણામોથી ત્રાસ પામી સંપૂર્ણ પ્રેમની છાયા નીચે વસવાને આહે છે. અને સંપૂર્ણ પ્રેમમાં અભંગ વિશ્વાસ રાખે છે. આ પ્રેમનો આશ્રય લેવો અને પ્રેમમય જીવન ગાળવું, એ જ પરમ શાન્તિ છે. આ આંતર-શાન્તિ, આ મૌન, આ સમભાવ, આ પ્રેમ—આ સર્વ સ્વર્ગનું રાજ્ય છે; પણ ત્યાં પ્રવેશ પામવો એ દુષ્કર છે; કારણ કે થોડા જ મનુષ્યો હુંપણાનો—મમત્વનો—સ્વાર્થનો ત્યાગ કરી નિર્દોષ બાળક જેવા થવાને ઇચ્છા ધરાવે છે. એક સહૃદય કવિએ લખ્યું છે કે:—

‘સ્વર્ગનો દરવાજો બહુ ચાંદડો અને નાનો છે, જગતની ખોટી ભ્રમણાઓથી અંધ બનેલા મૂર્ખ મનુષ્યોથી કદાપિ તે નેઈ શકાયે નહિ. ખુલ્લી દૃષ્ટિવાળા જેઓ માર્ગ નેઈ શકે છે અને તેમાં દાખલ થવાને ઇચ્છે છે, તેઓ પણ દરવાજાનાં બારણાં બંધ થયેલાં અને તેનું તાળું સજ્જડ બંધ કરેલું જુએ છે. તેની ખોટી ભૂંગળો અભિમાન, ક્રોધ, લોભ અને કામ છે.’^x

જ્યાં શાન્તિ નથી પણ બિલકુલ સિત્તતા, અશાન્તિ અને મારા-મારી હોય છે, ત્યાં લોકો ‘શાન્તિ ! શાન્તિ !’ એવી પોકળ બૂમો પાડે છે. જ્યાં સ્વાર્થત્યાગરૂપ ઉચ્ચ જ્ઞાન નથી, ત્યાં શાશ્વત શાન્તિનો કદાપિ સંભવ હોઈ શકે નહિ.

^x જૈનોના ચાર કપાય—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ જ સ્વર્ગમાં જતાં અટકાવનાર મોટાં વિઘ્નો છે.

સામાજિક સુખનાં સાધનોથી, અથવા દાર્શનિક સુખ આપનારી વસ્તુઓના ઉપભોગથી, અથવા સાંસારિક છુતથી મળનારી શાન્તિ એ તો સ્વભાવથી જ દાણબંશુર છે અને બારે કસોટીના પ્રસંગ-રૂપી તાપથી તે તદ્દન જળીને ખાખ થઈ જાય છે.

કેવળ સ્વર્ગીય શાન્તિ સઘળી કસોટીઓના પ્રસંગે પણ ટકી શકે છે; પણ તેવી શાન્તિ કેવળ નિઃસ્વાર્થ હૃદય જ અનુભવી શકે છે.

પવિત્રતા એ જ શાશ્વત શાન્તિ છે. આત્મસંયમ તે શાન્તિના માર્ગે લઈ જાય છે અને જ્ઞાનનો વધતો જતો પ્રકાશ યાત્રાળુને તેના માર્ગે દોરવે છે. જેવો મનુષ્ય સદ્-ગુણી જીવન ગાળવાને પ્રયાસ કરે છે કે તરત જ આ શાન્તિની કાંઈક ઝાંખી તેને યવા માંડે છે, પણ જ્યારે તે હંપણાને ત્યાગી દે છે અને તેના પરિણામે તદ્દન નિર્દોષ જીવન થાય છે, ત્યારે આ શાન્તિ તેના પૂર્ણ સ્વરૂપમાં અનુભવાય છે.

પ્રિય વાચક ! જો તું કદાપિ જુઝાય નહિ તેવો પ્રકાશ, કદાપિ અંત ન આવે તેવો આનંદ અને કદાપિ લાગ ન પડે તેવી શાન્તિ અનુભવવાને ઇચ્છા રાખતો હો, જો તું તારા પાપને પાછળ મૂકી આગળ વધવા માગતો હો, જો તું આ અનંત જીવનનાં-મુક્તિનાં સુખ લેવા ચાહતો હો, તો હું તને બાર દઈને જણાવું છે કે, તારા આત્મા પર જય મેળવ; તારા દરેક વિચાર, માનસિક ઊભરા અને તૃપ્તિને તારી અંદર રહેલી દિવ્ય શક્તિને અનુકૂળ બનાવ. શાન્તિ મેળવવાનો આ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ નથી. જો તું તે પ્રમાણે ચાલવાને ના પાડતો હો, તો પછી તું ગમે તેટલી પ્રાર્થના કરે અને ગમે તેટલી ક્રિયાઓ કરે, તો પણ તે સર્વ નિષ્ફળ અને નિરુપયોગી થશે અને જેવો કેન્દ્રવેગી તને મદદ કરી શકશે નહિ. જે મનુષ્ય પોતાની જાતને વશ કરે છે, તે મનુષ્ય દિવ્ય જ્ઞાનનો અને શાશ્વત આનંદનો અધિકારી બને છે.

ખીજ શબ્દોમાં કહીએ તો તે દિવ્યતાનો અનુભવ લેવાને નવો જન્મ ધારણ કરે છે.

પ્રિય વાચક! થોડા સમયને સારું તું બાહ્ય વસ્તુઓથી, ઇન્દ્રિયોનાં મુખોથી, બુદ્ધિની ચીકણી ઢલીલોથી, જગતના આશ્રય ઉત્પન્ન કરનારા પ્રસંગોથી વેગળો ખસી જા અને તારા હૃદયમંદિરના ઊંડામાં ઊંડા દીવાનખાનામાં પ્રવેશ કર. ત્યાં રહેલા દરેક પ્રકારના સ્વાર્થી અને અપવિત્ર વિચારથી મુક્ત થવાથી તું ત્યાં અખંડ મૌન, પવિત્ર શાન્તિ અને આનંદમય સ્થિરતા અનુભવીશ. જો તે પવિત્ર જગ્યામાં તું થોડો જ વખત રહી શકે; તોપણ ત્યાં તું ધ્યાન ધરે તો તારાં નિર્દોષ જ્ઞાનચક્ષુ ઊઘડી જશે અને વસ્તુઓનું ખરું સ્વરૂપ તારા અનુભવમાં આવશે, તત્ત્વને તત્ત્વરૂપે તું જાણખીશ. તારી અંદર આવેલું આ પવિત્ર સ્થાન તે જ તારો ખરો અને અમર આત્મા છે. તે જ તારી અંદર રહેલો દિવ્ય અંશ છે. જ્યારે આ અમર આત્મા સાથે તું તારું ઐક્ય સાધે ત્યારે જ તું સમ્યક્ પ્રકારના મનવાળો-સમ્યક્જ્ઞાની કહી શકાય. તે જ પરમ શાન્તિનું સ્થળ, જ્ઞાનનું મંદિર અને અમરત્વનું નિવાસસ્થાન છે.

આ અંતરના આશ્રમસ્થાન, આ જ્ઞાનના પર્વત સિવાય ખરી શાન્તિ અથવા દિવ્ય જ્ઞાનનો ગિલકુલ સંભવ નથી. જો તમે ત્યાં એક મિનિટ, એક કલાક કે એક દિવસ રહી શકો, તોપણ ત્યાં તમે નિરંતર પણ રહી શકો.

તમારાં સુધર્માં પાપો અને દુઃખો, તમારી ચિંતાઓ અને લયો તમારાં પાતાનાં બનાવેલાં છે. તમે તેમને વળગી રહો અથવા તો તમે તેમનો ત્યાગ કરો. તમે તમારી મેળે જ અશાન્તિને વળગી રહો છો. અનંત શાન્તિ પણ તમે તમારી મેળે જ પ્રાપ્ત કરી કરી શકો છો. તમારાં પાપ તમારે વાસ્તે કોઈથી

ત્યાગી શ્રદ્ધા નહિ; તમારે જાતે જ તેને ત્યાગવાં જોઈએ. મોટા-માં મોટો શુરુ પણ જાતે જ સત્યના માર્ગે ચાલે અને સત્યનો ઉપદેશ આપી તમને તે માર્ગ દર્શાવી શકે; પણ તે માર્ગ પર ચાલવાનું કામ તો તમારું જ છે. તમે તમારા પ્રયત્નથી સ્વતંત્રતા અને શાન્તિ મેળવી શકશો. જે શાન્તિને વિાકતા હોય અને જે આત્માને બાંધનાર હોય તેનો ત્યાગ કરીને શાન્તિમાં તમે જાતે જ પ્રવેશ કરી શકો.

દિવ્ય શાન્તિ અને આનંદના કેવલ્લે તમારી સમીપમાં જ છે. જો તમે તેમને જોઈ ન શકો, સાંભળી ન શકો અથવા તેમની સાથે રહી ન શકો, તો તેનું કારણ એ જ છે કે તમે તમારા દ્વાર તેમને વાસ્તે બાંધ કરો છો અને તમારી અંદર કુદ સત્વોની દોલત વધારે પડેલ કરો છો. તમે જેવા મુલાની ઇચ્છા કરો છો, ચાહો છો અથવા પસંદ કરો છો, તેવા તમે છો અને થાઓ છો. તમે આ નિયમ પ્રમાણે તમારી જાતને શુદ્ધ બનાવવાનો પ્રયત્ન આરંભી શકો અને આમ કરવાથી તમે શાન્તિના માર્ગે દાખલ થઈ શકો. અથવા તો તમારી જાતને શુદ્ધ બનાવવાની ના પાડીને દુઃખમાં જૂથાં કરો.

વૃહાલા વાચક! ત્યારે હવે બાળુએ આવ! જીવનના દલહ અને ઉદ્દેગમાંથી જુદો પડી હુંપણીની બળતી આગમાંથી આંતર-આશ્રયસ્થાનમાં પ્રવેશ કર. ત્યાં શાન્તિનો ઠંઠો પવન તને શીતળ કરશે, તારામાં નવું જીવન રેકશે અને તને નવું બળ અર્પશે.

પ્રિય વાચક! પાપ અને ચિંતાના તોફાનથી વેગળો ખંસી જા! ત્યારે શાન્તિનું સ્વર્ગ આટલું બધું સમીપ છે, ત્યારે શા સારું તું ચિંતા કરે છે અથવા ઉદ્દેગ ધરે છે? સ્વાર્થનો ત્યાગ કર, હુંપણાને છોડી દે અને જો, શાન્તિનું રાજ્ય તારા કબજામાં આવી જાય છે કે નહિ! તારી અંદર રહેલી પાશવ વૃત્તિઓને

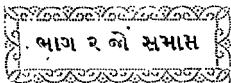
વશ કર, દરેક સ્વાર્થી તૃપ્તિને છતી લે, દરેક કલહ ઉપજાવનાર અવાજને ણંધ કર, તારા સ્વભાવની હલકી ધાતુને પ્રેમમય પારસમણિના સ્પર્શથી ઉચ્ચ સ્વભાવમાં ફેરવી નાખવાને પ્રયત્ન કર, એટલે તું જરૂર અપૂર્વ શાન્તિમય જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરી શકીશ.

પ્રિય વાચક! આ પ્રમાણે વશ કરતાં કરતાં, છતતાં છતતાં, અને હલકાને ઉચ્ચ સ્વરૂપમાં ફેરવતાં ફેરવતાં, તું માનુષી દેહમાં રહેવા છતાં મર્ત્યપણાના કાળા પાણીને જોળંગી જઈશ અને એવે કિનારે પહોંચી જઈશ કે જ્યાં દુઃખનાં મોજાં કદાપિ અથડાશે નહિ અને જ્યાં પાપ, શોક તથા અશ્રદ્ધાનો પંથન પ્રવેશ પામી શકશે નહિ. ત્યાં ઊભા રહીને પવિત્ર, દયાળુ, આત્મચતુષ્ઠ, પ્રભુદ અને આનંદમય થઈને તું સુદૈર-ભવ્ય અનુભવો કરી શકીશ.

તે વખતે તમને દુઃખ, દિલગીરી અને પાપનો અર્થ શો છે તે સમજશે અને તે બધાનો અંત જ્ઞાનમાં આવે છે એવો અનુભવ થશે અને તેની સાથે આ જીવનનો હેતુ અને કારણ પણ તમે જાણી શકશો.

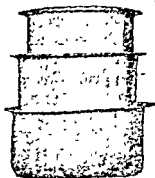
આ અનુભવની સાથે તમે શાન્તિમાં પ્રવેશી શકશો; કારણ કે આ અનુભવ એ અમરત્વનો આનંદ છે; આ અખંડ આનંદ છે; આ નિષ્કલંક જ્ઞાન છે, પવિત્ર પ્રેમ છે અને આ જ અને ફક્ત આ જ સંપૂર્ણ શાન્તિનો સાક્ષાત્કાર છે.

અને આ જ 'સંસારમાં સુખનું' ધામ છે.
પ્રાણીમાત્રને તે સુખનું ધામ પ્રાપ્ત થાઓ !

એલ્યુમિનિયમ

'ક્રાઉન' માર્કનાં વાસણો

રસોઈ બનાવવા માટે ઉત્તમ વજનના હલકાપણને કારણે તે પ્રપસંદગી પામે છે. અત્યાદના સ્વચ્છતા તે પ્રસંદગી બહુ ઉપયોગી થઈ પડી કસાઈની અછત અને મોંધારતને કારણે તબિયતને તુકસાનમાંથી બચાવ એલ્યુમિનિયમની ધાતુનાં વાસણો ઉત્તમ ગણાયાં છે.

અમારાં સાધન, અનુભવ અને યોગનાના કારણે એલ્યુમિનિયમનાં વાસણો ધાતુની અછતના દિવસોમાં પણ મજે અને આજી મજ્યા કરશે.

રસોઈ બનાવવાનાં વાસણો ઉપરાંત લસકર માટેની જરૂરિયાતો, વોટરપોટલ મેસીન, દવાનાં કારખાનાં માટે બોટલો એરોપ્લેન માટે પતરાં અને તેને લગતાં સામગ્રી, મશીનરીના ભાગો વગેરે અને ઉપયોગી અને જરૂરી વસ્તુઓ અમે બનાવીએ છીએ.

એલ્યુમિનિયમનો બંધાર અમારે બધી ઓફિસો ખરીદે છે. આવતાં તથા સન્નિવ હેટલોગ માટે અમારી નજર કંઈ ઓફિસે પૂછા.

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લિમિટેડ

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, રાજમહેન્દ્રી, દિલ્લી,

બનારસ, રંગુન, એડન

ટકાઉ, સફાઈદાર અને સર્વોત્તમ

એનેમલનાં વાસણો

તેમજ

હોસ્પિટલમાં વપરાતી ચીજો

અને

સાધન. બોર્ડ્સ

વધુ વિગત માટે મળે અથવા પૂછો:—

ધી

બોમ્બે એનેમલ વર્કસ

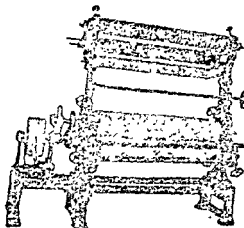
કંપની લિમિટેડ

૬૦ મેટલ રેલિંગ વર્કસના કમ્પાઉન્ડમાં,

૧૦૪, સાયન-માદુંગા-સાયન

ખેતીચિંગ ખેલાન્ટનાં મશીનો

ક્યાંથી ખરીદશો ?

ટે. નં. ૨૧૪૬

તારનું સરનામું:-

“મશીનકટ”

ડબ્બલકલર કલોથ પ્રિન્ટિંગ મશીન

અમારી ખનાવટના

કલોથ-પ્રિન્ટિંગ, વોશિંગ, કેમિક, પેડિંગ, છગર, સ્પ્રાયિંગ, ડેમ્પિંગ વગેરે મશીનો હિંદુસ્તાનની ધણીખરી મિલોમાં ચાલે છે.

આ મશીનો તેમજ ટેક્સટાઇલ મશીનરીના દરેક જાતના સ્પેર પાર્ટ્સ તથા મશીનકટ ચક્રો ખનાવનારા:-

ઈશ્વરદાસ હરજીવનદાસ પંચાલ

આયર્ન એન્ડ ધાસ ફાઉન્ડર્સ.

કે. દુધેશ્વર રોડ, અમદાવાદ.

અમારી રબરની ખનાવટો

- ૧ રબર રોલર્સ
- ૨ એપ્રોનાઈટ રોલર્સ
- ૩ રબર પુશિંગ્સ
- ૪ રબર વોશર્સ
- ૫ રબર વાલ્વઝ
- ૬ „ રિંગ્સ
- ૭ „ હાઈડ્રન્ટ રિંગ્સ
- ૮ „ ગેજગ્લાસ કોન્ટસ
- ૯ „ એન્ડ લેસ બેલ્ટ્સ

વગેરે ઉત્તમ પૂરવાર થયા છે.

તમારી રબરની ખાસ જરૂરિયાતો માટે હવે
ખહાર જવાની જરૂર નથી.

ગોઈરો ઉપર પૂરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

મળો અગર લખો:-

ધી રબર પ્રોડક્ટ્સ લિ.

૧. ગેનેરિંગ એજન્ટ્સ:- મોહનલાલ ઈ. પંચાલ એન્ડ કં.

૨. નં. ૨૧૪૯

સોલ સેલિંગ એજન્ટ્સ:-

ઓફિસ } દુધેશ્વરરોડ,
અમદાવાદ } અમદાવાદ } સર હોમી મહેતા (અમદાવાદ) લિ.

ਘੋੜੇ-ਹੀ-ਤੀ-ਫੀ

બનાવવા માટે ઉંચી જાતનું પોલાદ વાપરવું જોઈએ.

મુકામ ફક્ત સીવ (પાણા)
ઉત્કલમાં પહોંચી અને હ. મેન્ડે
ફાર્માસી અને ઉપચારથી તે ઉત્તમ
પાણા સાત્રીન થઈ ગયેલ હ.

मुद्र-ए-दुर्ग-र-दी-ल

मुद्र-ए-ए-ए-ए-ए

टांचे के लिये स्प्रिंग
मजबूत टिकाऊ और लचकदार

तांगे, इके आदिके लिये सदा मुकन्द
स्टील का उपयोग करें.

मुकन्द स्प्रिंग स्टील लिमिटेड

आयरन एण्ड स्टील वर्क्स लिमिटेड
और ब्रह्मपुत्र आग लाहौर

ચોખ્ખાં અને સફાઈદાર
ઘરંગથુ અને ફે-સી
તમામ જાતનાં

વાસણો

એલ્યુમિનિયમ, પિત્તળ, તાંબુ અને
જરમન સિલ્વરનાં વાસણો

તેમજ

તાંબાના રીવીટ, વોશર, પિત્તળ મશીનરફ્ટ
અને તાંબા-પિત્તળની પટીઓ

અને

ઇલેક્ટ્રિકના તમામ જાતના
ફીટિંગ માટે મળેા

લલુભાઈ અમીચંદ

(ઠે. ૫૫૪-કંસારા ચાલ-મુંબઈ ૨)

પ્રોપ્રાઈટર :

ધી ડન એલ્યુમિનિયમ ફેક્ટરી

૧૦૭ વારદેવ શાહ, મુંબઈ-૭.

તમામ જાતનાં તાંબાપિત્તળના હાર્ડવેર નવાં છે:-

તાંબા-પિત્તળ

જરમન સિલ્વર

એલ્યુમિનિયમનાં પતરાં

શીધીંગ

સળિયા

તાર

પાઈપ

પટીઓ

વગેરે માટે

જૂતું અને જાણીતું મથક:-

રમેશચંદ્ર એન્ડ કંપની

કે. ૨૨૩/૩૫, કીકાર્સ્ટ્રીટ,

ગોડીજની ચાલ, મુંબાઈ

ટેલીફોન નંબરો } ૨૨૬૩૬
 } ૨૨૬૩૮

ટેલીગ્રામ 'Vulinco'

ધી વલ્કન ઇન્ડ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ

હેડ ઓફિસ:-ઇન્ડરટ્રીયલ એસ્યુરન્સ બિલ્ડિંગ
 ઠાટ, મુંબઈ

આગ, દરિયાઈ અકસ્માત અને નોકરોની
 જવાબદારીના વીમાનું કામકાજ
 કરવામાં આવે છે.

જે. સી. શેતલવડ
 જનરલ મેનેજર

કે. સી. દેસાઈ
 મેનેજર

સાખાઓ :-

ધી મોલ-લાહોર
 શ્રી લામન બીચ-મદ્રાસ
 કારંગ ભદ્ર-અમદાવાદ

૩૫ શેલ્વેન્ડ રોડ, કલકત્તા
 પો. બો. નં. ૬૦૦, બાંગ્લો રોડ.
 કમ્પાલા (યુગાંડા)
 ૧૭૬ શુધવાર પેંદ, પૂના

એજન્સીઓ હિંદુસ્તાનમાં છે

૧૯૪૨

નવું કામ રૂ. ૯૭,૦૦,૦૦૦
લાઈફરેન્ડ રૂ. ૧,૯૦,૦૦,૦૦૦
કુલ વીમા રૂ. ૭,૦૦,૦૦,૦૦૦ થી વધારે

—ખાસ લાભો—

- ૧ ૨૬ ધર્મ ગ્રંથો પોલીસીને ફરી ચાલુ કરવાની ખાસ સગવડ આપાય છે.
- ૨ પોલીસી હોલ્ડર કાયમને માટે અપેક્ષા ધર્મ જતાં તેનાં ભાવિ પ્રીમીયમો માફ કરાય છે.
- ૩ એક્સરેન્ડેડ ઇન્સ્યોરન્સ:- ફક્ત પાંચ વર્ષ પ્રીમીયમ ભરવાથી જીમ્ પંદર વર્ષ સુધી પોલીસી ચાલુ રહી શકે છે.
- ૪ વાર્ષિક પ્રીમીયમ ઉપર રફેટકા વટાવ આપવામાં આવે છે.

કંપની લિમિટેડ.

બોનસ
દર વર્ષે દર
હજારે

હોલ લાઈફ-રૂ. ૨૦-૦-૦
એન્ડાઉમેન્ટ-રૂ. ૧૬-૦-૦

પ્રમુખ

સર ચીમનલાલ સેતલવાડ
ચિગત માટે પૂછા:-

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ, બી.એ., એલ.એલ.બી.
જનરલ મેનેજર,

THE
Industrial & Prudential
Assurance Co., Ltd.

Industrial Assurance Bldg.,
opp. Churchgate Station
Fort, BOMBAY

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રુડેન્શીયલ એશ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ

શ્રીરામ મિલ્સ લિં

ફેન્સી ટેક્સ્ટાઇલ માલ બનાવનાર

જેવાં કે:-

ધોતિયાં

સાડીઓ

વોયલ્સ

શર્ટિંગ

લોંગ ક્લોથ

ઓફિસ:-મિલ પ્રીમિસીસ
વરલી-મુંબઈ

ધી
ઇન્ડિયન ગ્લોબલ ઇન્સ્યુરન્સ
કંપની લિમિટેડ

આગ,

અકરમાત,

જિંદગી,

મોટર,

દરિયાઈ વીમાના કામકાજ માટે

એની સંગીન પ્રગતિનું માપ નીચેના આંકડા દર્શાવે છે:-

ભરપાઈ થયેલી થાપણ રૂ.	૭,૦૦,૧૦૦-૦-૦
પ્રીમિયમ આવક (૧૯૪૧) રૂ.	૧૧,૧૦,૮૯૬-૦-૦
રીઝર્વફંડ (ટોટલ) રૂ.	૮,૮૭,૪૧૧-૦-૦
ટોટલ જિંદગીના વીમા ૧૯૪૧ ના અંત સુધી	રૂ. ૫૩,૭૩,૧૪૬-૦-૦

હેડ ઓફિસ:- } મેસ્યોક્ટ એરબસં,
૩૧૫-૨૧, હોર્નબી રોડ, ડાહ-મુંબઈ.

હરગોવિંદદાસ શિવલાલ ની કંપની

ટીમ્બર, ઇમારતી લાકડાં વગેરે

અને

મીનરલ્સના વેપારી

તેમજ

પારીસ ચારકોલ (બદામી કોલસા)

વગેરે બનાવનારા

ફાઉન્ડ્રીસ માટે

સ્પેશિયલ ભાવનગર મોલ્ડિંગ સેન્ટ

ફામર કલે

ચાપના કલે

અસમ

પ્લાસ્ટર ઓફ પેરીસ

વગેરે માટે લખો:—

ઠેકાણું: { રે રોડ, ટાંક બંદર,
પોસ્ટ મુંગઈ (૧૦)

ટેલીફોન નં. ૨૩૭૮

ટેલીગ્રામ 'ચુર'

હિંદની આગેવાન વીમા કંપની

ધી જયપીટર જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ-મુંબઈ

જિંદગી, દરિયાઈ, આગ, અકસ્માત અને

ખીજાં આકર્ષક તરવોના વીમા માટે

સત્તાવાર બહાર પાડેલી થાપણ રૂ. ૨,૦૦,૦૦,૦૦૦/-

ભરાયેલી થાપણ રૂ. ૧,૫૦,૦૦,૦૦૦/-

વસૂલ થયેલી થાપણ રૂ. ૨૩,૭૪,૮૦૦/-

કુલે કુલ રૂ. ૬૦,૦૦,૦૦૦/- થી વધુ

ઉપરોક્ત આંકડા કંપનીની જનતામાં ખ્યાતિ ને
સંપૂર્ણ વિશ્વાસની સચોટતા સાબિત કરે છે.

અમદાવાદ ક્ષાન્ત્યઃ-

ખાડિયા, ચાર રસ્તા,
નાવાસવાલા બિલ્ડિંગ.

ક્ષાન્ત્ય મેનેજર

શેઠ બાપાલાલ મગનલાલ

ટેલીગ્રામ: 'નગ્નીકેતા'

ટેલીફોન નંબર: ૨૫૮૧૧/ ૨૧૮૧૨

તુલસીદાસ ખીમજી

કચીખરીંગ, ફાવંદીંગ, મીપીંગ, ફેબ્રે એન્ડ ઇન્સ્યુરન્સ એજન્ટસ

એજન્ટસ ફોર:- એટલાસ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની, લિ.

(હવેનામાં સ્થપાયેલી)

ફાયર, મરીન, મોટર અને એકસ્ટ્રીક્ટના વીમાઓ

વિમલ માટે લખો આ મળેલા:-

રૂ. ૪૬, અર્ચમેટ સ્ટ્રીટ ડાઉ, સુખાઈ, ૧

પોલસનની

કોફી અને માખણ

આ બંને ચીજો તમારા આખા
નાસ્તાની ગરજ સારે છે
અને

એના ચાહુ ઉપયોગથી તમે તમારી
તંદુરસ્તી સારી રાખી શકો છો.

કોફી કે માખણ વાપરો તો હંમેશા
પોલસનનું જ વાપરવાનું
પસંદ કરો

કારણ કે

એની બરોબરીનાં બીજાં કોઈ
માખણ કે કોફી છે જ નહિ.

ઉત્તમ ખનાવટો

સ્વસ્તિક સુવાસીત એરંડી-
યાનું તેલ, ક્રાન્તિ સાબુ,
સ્વસ્તિક શીકાકાઈ સાબુ,
સ્વસ્તિક નીમ, ખસ અને
સુખડના સાબુઓ, સ્વસ્તિક
ચેવીંગ સ્ટીક અને સ્વસ્તિક
દુધ પેસ્ટ.

ખનાવનાર:

સ્વસ્તિક ઑઇલ મિલ્સ, લિમિટેડ,

મુંબઈ, ૧૫.

MS 1870

સી. પ્રભુદાસની કંપની

જયાબંધ લોખંડના વેપારીઓ

બીમ

બાર

ફલેટ્સ

કોર્ગેટેડશીટ્સ.

એંગલ્સ

પ્લેટ્સ

બધી જાતનો માલ
રાખીએ છીએ

અમારા ઘરાકોને
હંમેશ સંતોષ
થાય છે.

સુબઈ, કરનાક બંદર

આચાર્ય-અમદાવાદ, રેવંડી બજાર

મધુસૂદન મિલ્સ લિ.

એજન્ટ્સ:—મેસર્સ અમરસી દામોદર

લીલાઈલ રોડ, મુંબઈ નં. ૧૩

ટેલીફોન: ૧૦૪૪૧

★

ટેલીગ્રામ: 'મધુસૂદન'

સ્પીડિસ: ૫૪૮૮૮

લુગ્સ: ૧૭૪૧

સુતર નં. ૧૦ફે, ૧૪ફે, તથા ૨૦ફેની ખાસ સ્પેશલાઈટી તથા

દરેક જાતનાં કાપડ ઉપરાંત નીચેની ખાસ સ્પેશલાઈટી છે:

લેપડ, શર્ટીંગ્સ, ચાદર, ધોતિયાં, ફૂલ,

દોસુતી ભાતભાતના ચારસાઓ, રંગીન

શર્ટીંગ્સ અને ફેન્સી પોપલીન અને

દરેક જાતનું ફેન્સી કોર્ટીંગ્સ

કાપડની દુકાન:—

મૂળજી જેઠા મારકેટ, ગોવિંદચોક

ટે. નં. ૨૨૯૯૫

NC

ધી અમદાવાદ મેન્ચુફેક્ચરિંગ એન્ડ ડેલિક્ટા પ્રિન્ટિંગ કંપની લિ.—અમદાવાદ

દેના બેંક

દેના બેંક લિમિટેડ.

(સ્થાપના ૧૯૩૮)

સત્તાવાર થાપણ રૂા. ૫૦,૦૦,૦૦૦
ભરાયેલી થાપણ રૂા. ૨૦,૦૦,૦૦૦
ખચાર થયેલી થાપણ રૂા. ૧૧,૩૦,૦૦૦
રીઝર્વ ફંડ... .. રૂા. ૧,૨૦,૦૦૦
કુલ ડીપોઝીટો તા. ૨૨-૫-૪૩ ... રૂા. ૨,૬૨,૪૫,૧૧૬
કુલ વકીંગ ફંડ ... રૂા. ૨,૭૦,૨૫,૧૧૬
ખાતાઓની સંખ્યા ... ૧૧,૪૪૨

દેના બેંકની વિશિષ્ટતાઓ

- * બેંકીંગ સરવીસ
- * સેફ ડીપોઝીટ વોલ્યુસ
- * કેશ સરટીફિકેટ્સ
- * સેવીંગ્સ ઇન્સ્યુરન્સ
- * ઇન્વેસ્ટમેન્ટ સરવીસ
- * સ્મોલ સિલ્વર બાર્સ

અંબઈ

એક્ઝીક્યુટિવ ઝકલ

હાકુરદાર

સેન્ડહસ્ટ્રિંગ

કાલબાદેવી

માંડવી

જવેરી બચાર

જુલેયર

દાદર

કોલાબા

નાસીક

નાસીક સીટી

નાસીક રોડ

માથેરાન

(કનાબા દરમ્યાન)

અમદાવાદ

ગરકતી મારકેટ

ગાંધીરોડ

માણિકચોક

બેંકિંગને લગતું દરેક કામકાજ કરવામાં આવે છે.

લક્ષ્મી ઇન્વેસ્ટમેન્ટ ટ્રસ્ટ લિ.

હેડ ઓફિસ:-

બાન્ય:

રોડઃ એક્સચેન્જ બિલ્ડિંગ
ફાઈ, મુંબઈ

કામસોયલ બિલ્ડિંગ
લાહોર

શેરો તથા ડીએચરોમાં નાણાં રોકવાનું,
જમીનગીરી ઉપર નાણાં ધીરવાનું તથા

તેને લગતું અન્ય સર્વ કામકાજ

માટે મળેલ અથવા લખેલ :-

મેનેજર, લક્ષ્મી ઇન્વેસ્ટમેન્ટ ટ્રસ્ટ લિ.

નેશનલ સેવિંગ્સ બેન્ક લિ.

વડી ઓફિસ:- ૪૩/૪૫ એપોલો રોડ, ફેટ, મુંબઈ.

સત્તાવાર ચાપલુ

રૂ. ૨૬,૦૦,૦૦૦

ઉપરાલેલી ચાપલુ

૧૧,૩૪,૦૦૦

વચૂક થયેલી ચાપલુ

૬,૩૭,૦૦૦

એરમેન:- શેક સાંકળચંડ ઇ. શાહ, બી. એ., એલએલ. બી.
માયન્ટ અને ગિલમાલેક.

નેશનલ સેવિંગ્સ બેંક એ એક રાષ્ટ્રીય બેંક હોઈ તમારા
પૈસાને સંપૂર્ણ સલામત અને રક્ષણ આપે છે.

નેશનલ સેવિંગ્સ બેંક લિમિટેડને તમારી બેંક બતાવો.

બેંકિંગના કોઈ પણ કામકાજ માટે મળેલ અથવા લખેલ:-

ચાખાઓ:- કાલબાદેવીરોડ,
મોંઘરી, ઘાટકોપર,
લંબેરી બાગરુ

અમૃતસર
અમદાવાદ, માણેકચોક,
ને મસ્જીદ મારફીટ

હિંદુસ્તાનમાં એજન્સીઓ સ્થાપેલી છે.

એન. સી. ખોરાના:- મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર
(દૂક સમયમાં વડોદરામાં સાખા ખોલવામાં આવશે.)

અ સાર વા

મોંઘવારીના જમાનામાં કાપડનું ટકાઉપણું
એ જ અસરકારક કરકસર છે. કાપડની
મુલાયમતા, ટકાઉપણા તથા ઉત્તમ
ખનાવટ માટે અસારવા મિલ્સ
વર્ષોથી અનુદરશ્યાન ભોગવે છે.

તમારા દુકાનદાર પાસેથી
અસારવા મિલનું જ
કાપડ હંમેશાં
માંગો.

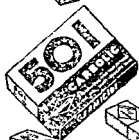
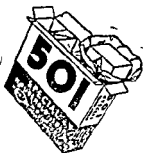
મિલની ખાસ ખનાવટ:-

લોંગલોથ, જીન, સાડી, ઘોતી, મલમલ,
સુશી, ટ્વીલ, હાથરમાલ વગેરે.

અસારવા મિલ્સ

અમદાવાદ

“ખપ જેટલોજ સાબુ ખરીદો”

તમારા માનીતા પૌત્ર ધોવાના સાબુની જરા પણ અછત થવાની નથી. કારણ અમારા વેચાણ કરનારાઓ દરેક નાના મોટા દેશોમાં નાનામોટા વેપારીઓ પાસે જઈને અમારા માલનો પૂરતો જથ્થો રાખે છે.

આમ છતાં આપ આ લોકપ્રિય પૌત્ર સાબુનો ખોટી રીતે સંગ્રહ કરશો તો તેના વ્યાજબી લાભો નહિ જળવાય અને સીને મળી શકશે પણ નહિ; માટે તમારી આજીવન વપરાશથી વધુ ખરીદશો નહિ ને ખોટો સંગ્રહ પણ કરશો નહિ.

ધી તાતા ઓઈલ મિલ્સ કંપની લિ.
તાતાપુરમ અને મુંબઈ

હાલના કટોકટીના સમયમાં

પ્રેસીડેન્સી લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ. ની

પોલીસી આપને મદદરૂપ થશે

જિંદગીના વીમા ઉપર

રૂ. ૨૨)

હયાતીના વીમા ઉપર

રૂ. ૧૮)

સંધ્યાર સ્વદેશી વીમા કંપની

હેડ ઓફિસ:-

સર શીરાજચાહ મહેતારોડ

મુંબઈ

બ્રાન્ચ ઓફિસ:-

૫૭/૩ ગાંધીરોડ,

અમદાવાદ

મહારાજા શ્રી જામસાહેબ બહાદુરના માયાળુ છત્ર નીચે

શ્રી જામ વાયર પ્રોડક્ટ્સ

કંપની લિ. જામનગર

પીન, કેલીપ, સેફ્ટીપીન, વુડસ્કુ, રીવેટ વગેરે

બનાવવાના ઉદ્યોગના સાહસમાં પહેલ કરનાર

અમારી બનાવટો સર્વ લાભીતા વેપારીઓને ત્યાં મળે છે

આપની જરૂરિયાત માટે નજીકના

વેપારીને ત્યાં પૂછો

એક્સપોર્ટર્સ અને ઇમ્પોર્ટર્સ કમીશન એજન્ટ્સ

દ્રાવનકોર રૂબર વર્ક્સના સેલિંગ એજન્ટ્સ

ખધી જતની સાર્થકતા, ટાયર, ટયુબ,
વાલ્વ, ટયુર્બીન વગેરે — કિંદાયત ભાવે
કમલાકાન્ત હોટાલાલની કંપની
૧૦૬, ભાન્ડારી સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૩

મુંબઈમાં અને પરામાં

મકાન, જમીન, વાડી વગેરે
મિલકત — ખરીદવાનું અને
વેચવાનું કામ

તમારી ઇન્કવાયરી મોકલો. ખધી
રીતે સંતોષકારક કામ થશે.

ફ્રેન્ડ્સ પ્રોપર્ટીઝ લિમિટેડ
૧૦૬, ભાન્ડારી સ્ટ્રીટ-મુંબઈ-૩

કાગળો

અને

સ્ટ્રો બોર્ડ

બનાવનારા:—

ગુજરાત પેપર મીલ્સ લી.
અમદાવાદ. ૨

ધી બોમ્બે સ્ટીમ નેવિગેશન કં. લિ.
 ધી ઇન્ડિયન કોઓપરેટિવ ને. એન્ડ ટી. કં. લિ.
 ધી રત્નાગર-સ્ટીમ નેવિગેશન કં. લિ.
 ધી ઇરિટર્ન સ્ટીમ નેવિગેશન કં. લિ.

ઉત્તારુ તથા માલ લઈ જવાની સરવીસીઝ

- સુંબઈ-ભાવનગર
- સુંબઈ-કચ્છ
- સુંબઈ-કરાંચી વાયા કચ્છ-માંડવી
- કોંકણ લાઈન
- સુંબઈ-માલવણ
- સુંબઈ, હરનાઈ, ડાલોલ
- હારબર સરવીસ (રેવસ, ધરમતર, ઉરણ,
એલીફન્ટા, નહાવા)

ટેલીફોન નં. ૨૫૦૬૧ — ચાર લાઈન
 ફેટ ઓફિસ:-કાનજી બદવજી એન્ડ કં.
 ટેલીફોન નં. ૨૫૭૪૪

સિંધિયા હાઉસ
 બેલાડં એસ્ટેટ, સુંબઈ

કાઉન

બ્રાન્ડ

એલ્યુમિનિયમ તથા પિત્તળ

ઘરેક જાતનાં વાસણો અને સાધનો

ધર ઉપયોગી કે ઓફિસ ઉપયોગી

કારખાના માટે કે રસશાળા માટે

રેલગાડી માટે કે વીમાનો માટે

તમારી ઘરેક જરૂરિયાત માટે લખો અથવા મળો:-

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લિમિટેડ

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, રાજમહેન્દ્રી,
દિલ્હી, બનારસ, રંગુન, ઓડન